

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Valdenská církev, její dějiny, myšlení, organizace

The Waldensian church, its history, thinking, organisation

Diplomová práce

Vedoucí práce:

ThDr. Jaroslav Hrdlička

Autor:

Mgr. Alberto Rocchini

Praha 2020

Poděkování

Děkuji ThDr. Jaroslavovi Hrdličkovi a Mgr. Janu Boháčkovi za pomoc při vzniku a psaní této práce.

Prohlášení

Prohlášu, že jsem předkládanou magisterskou práci *Valdenská církev, její dějiny, myšlení a organizace* vypracoval samostatně s použitím níže uvedené literatury.

Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25.dubna 2020

Alberto Rocchini

Anotace

V této práci se věnuji Valdenské církvi. Rozčlenil jsem ji do jednotlivých kapitol, ve kterých představuji dějiny teologie a struktury Valdenské církve od jejího vzniku přes období středověku, Reformace, pronásledování v 17. století, získání svobody, rozšíření ve sjednoceném italském státě až do současnosti. V závěrečné kapitole jsem chtěl zdůraznit kontinuitu identity Valdenské církve a její aktuálnost pro současnou společnost a ekumenu.

Annotation

Subject of this work is the Waldensian church. It is divided into a few chapters, in which I present the history, theology and structures of the Waldensian church from its beginning along the Middle Ages, Reformation, persecutions in 17th century, achievement of freedom and spreading through the new united Italian state up to the present. In the last chapter I intend to underline the continuity of Waldensians church's identity and its actuality for contemporary society and ecumenism.

Klíčová slova

Valdanská církev, reformace, pronásledování, svoboda, evangelizace

Keywords

Waldensians, Reformation, persecution, freedom, evangelisation

Obsah

Seznam zkratk.....	7
Úvodní kapitola.....	8
1. Od Valdese do připojení ke Švýcarské reformaci.....	10
1.1 Vznik a rozšíření valdenského hnutí.....	10
1.2 „Valdensko-husitská internacionála“.....	21
1.3 Struktura a teologie středověké valdenské církve.....	23
2. Od přihlášení k helvetské reformaci do roku 1848.....	30
2.1 Ženeva.....	30
2.2 Od protireformace k tolerančnímu ediktu.....	32
2.3 Dramatické třicetiletí (1655–1690).....	35
2.4 Repatriace.....	38
2.5 18. a 19. století: revoluce a restaurace.....	41
2.6 Probuzení.....	45
2.7 Emancipace.....	49
3. Od tolerančnímu ediktu do současnosti.....	52
4. Víra a členění. Některé dokumenty.....	73
4.1 Vyznání víry.....	73
4.2 Struktura církve a liturgie.....	75
4.3 Dohoda o integraci s Metodistickou církví.....	79
4.4 Dokumenty s etickým a sociálním významem.....	80
5. Valdenská diakonie.....	83
5.1 Církev, která slouží.....	83
5.2 Systém 8 × 1000.....	87
5.3 Víra a práva.....	88
Závěr.....	91
Citace.....	93

Seznam použité literatury.....	95
Summary.....	98

Seznam zkratek

ap. apoštolská

čl. číslo

J Jan

I J I Janův

I Kor I Korintským

II Kor II Korintským

Lk Lukáš

Mt Matouš

mj. mimo jiné

nsl. následující

přel. přeložil

Řím Římanům

Sk Skutci

tj to jest

Zj Zjevení

ÚVODNÍ KAPITOLA

Pro téma této práce jsem se rozhodl v době, kdy jsem již čtvrtým rokem pracoval v Církvi československé husitské. Modlitebna husitského sboru v Roztokách u Prahy, kde jsem pracoval, mi svým prostým interiérem a křížem bez těla Páně připomínala malý bohoslužebný sál Církve evangelické valdenské v mém rodném městě Pavia: dřevěné lavice, stůl Páně, jednoduchý kříž na zdi s nadpisem „Dio è amore“ - „Bůh je láska“ z Janova evangelia.

Valdenskou církev jsem začal navštěvovat v roce 1999, tedy poté, co jsem se vrátil ze studijního pobytu v německé Mohuči, kde jsem formálně vystoupil z katolické církve a nadchl se pro protestantismus. V té době jsem ještě netušil, kam povedou mé další kroky. O České republice a české reformaci jsem věděl jen velmi málo. V průběhu studia teologie mě zaujalo zjištění, že český reformátor Jan Hus náleží do takzvané „první reformace“, stejně jako valdenská církev, která se hlásí k odkazu lyonského kupce Valdese z přelomu 12. a 13. století. Zajímavé bylo rovněž působení hnutí „lyonských chudých“ v Čechách a na Moravě, kde připravili půdu k pozdějšímu náboženskému vývoji. Další paralely jsem shledal ve skutečnosti, že Církev evangelická valdenská a Církev československá husitská jsou obě menšinovými církvemi se zhruba čtyřiceti tisíci členy. Kostely obou církví jsou obvykle menší a skromnější, výjimky představují například kostel San Giovanni in Conca ve via Sforza v Miláně nebo chrám sv. Mikuláše Staroměstském náměstí v Praze.

Cílem této práce však není komparace věrouky a liturgie mezi Církví evangelickou valdenskou a Československou husitskou. V těchto dvou oblastech se totiž značně rozcházejí, což dokládá na jedné straně Heideberský katechismus s kalvínskou tradicí a na straně druhé Základy víry CČSH s katolickým modernismem. Rád bych svou práci představil italskou Církví evangelickou valdenskou z několika hledisek.

V první části krátce představím historický původ valdenského hnutí, s důrazem na význam obchodníka Valdese z francouzského Lyonu, jehož laická kázání se kolem roku 1170 stala základem hnutí; dále jeho rozšíření, papežské odsouzení, diferenciaci, podzemní působení a vlny pronásledování na různých místech Evropy, zejména však ve „valdenských údolích“ na pomezí italského savojského vévodství a francouzského Dauphiné.

V druhé části budu sledovat dějiny valdenské církve od navázání styků se švýcarskými reformátory v roce 1532 po další osudová období pronásledování v kontextu

evropských politických proměn, zakončených exilem a návratem do alpského „ghetta“. Dále se budu zabývat obdobím, během něhož mohla valdenská církev existovat na vymezeném alpském území, z něhož ji vymanilo až prohlášení *Lettere Patenti* sardinského krále Karla Alberta z roku 1848, které zaručilo valdenským svobodu vyznání a jejich postupné rozšíření v nově sjednocovaném italském státě.

Ve třetí části se popíši poslední etapu existence valdenské církve, tedy období od roku 1848 do současnosti.

Čtvrtá část práce je věnována věroučné a liturgické identitě valdenské církve, především po jejím ukotvení ve švýcarské reformaci. Dále se budu zabývat strukturami církve a nejdůležitějšími sociálními a etickými dokumenty z posledních let, které dávají valdenské církvi specifický charakter, a jejím ohlasem v italské společnosti.

V páté části se zabývám integrační dohodou *Patto di integrazione* (1975) s italskou církví metodistickou, na jejímž základě obě církve úzce spolupracují, přestože si každá zachovává určitou autonomii. Představím také italský systém financování církví „otto per mille“, díky kterému valdenská církev může podporovat důležité společenské projekty.

Pokusím se svá slova prodchnout vírou a nadějí, že Pán církve, Duch Svatý a naše invence budou nadále směřovat naše církve na cestě hledání smyslu života současných lidí, naslouchání jejich trápení a řešení výzev budoucnosti.

1. OD VALDESE DO PŘIPOJENÍ KE ŠVÝCARSKÉ REFORMACI

1.1. VZNIK A ROZŠÍŘENÍ VALDENSKÉHO Hnutí

V období mezi lety 1173 až 1176, kdy bohatý lyonský obchodník Valdés prožil osudový životní obrat, jak později vylíčili Štěpán z Bourbonu¹ a anonymní tvůrce Laonské kroniky, se společnost nacházela na rozhraní vzrůstajícího se městského stavu a starého feudálního světa. Vztahy mezi jednotlivými společenskými vrstvami byly stále podmíněny slibem zpečetěným církví, která si v soutěži s císařskou mocí nárokovala vyšší pozici. Na důležitých obchodních křižovatkách, jakými byly Languedoc a Lombardie, se mezitím rozvíjely nové, sebevědomé, kritické a neklidné společenské vrstvy. V Jižní Francii, stejně jako v severní Itálii působila různá náboženská hnutí (kataři, patarini a arnaldisté), ve kterých francouzští šlechtici a italští měšťané nacházeli oporu proti králi či zkorumpovanému kléru.

V lyonské rue Vandran (pozdější rue Maudicte), ve čtvrti Saint Jean, kde vypukly konflikty mezi měšťany a feudální církví, bydlel Valdes². Ten si, podle pozdějšího svědectví dominikána Štěpána z Bourbonu, nechal do provensálštiny přeložit texty z Bible a církevních otců. Laonská kronika (kolem roku 1280) popisuje, jak bylo Valdesovo obrácení podníceno zpěvem jednoho trubadúra o svatém Alexijovi, bohatém mladém muži, který se rozhodl ve Svaté zemi všechen svůj majetek opustit. Podle kroniky se Valdes na tento popud rozhodl vzdát svého majetku a svou ženu s dvěma dcerami opatřil věnem a poslal do kláštera Fontevrault.

Na rozdíl od dalších významných křesťanů, jako byl například jeho současník František z Assisi, nechtěl Valdes zakládat hnutí nebo řeholní společenstvo, ani reformovat církev, ale pouze toužil po autentickém evangelickém životě, jako je ten „chudých v duchu“ z Mt 5,3. Jeden z pramenů dokládá, že při rozdávání svého majetku se Valdes vyjádřil řekl toto: „Občané a přátelé, ... toto jsem učinil pro sebe a pro vás..., pro vás, abyste se naučili vkládat svou naději v Boha a ne v bohatství“.³ V sociálním složení

¹ Štěpán Bourbonský (Belleville 1180– Lyon 1261), francouzský dominikán, inkvizitor.

² Amedeo Molnár, Storia dei Valdesi/1, Torino: Claudiana, 1989, 11.

³ Giorgio. Tourn, I Valdesi, la singolare vicenda di un popolo-chiesa. Torino: Claudiana, 2008, 14. ISBN 978-88-7016-735-1

Valdesových přívrženců se věrně zrcadlilo městské prostředí sklonku 12. století: obchodníci a řemeslníci, jak vyjadřuje i původně obchodní název „societas“, který si někteří přisvojili, ale postupem času se přidali také intelektuálové a samotní kněží.

Lyonský arcibiskup Guicard, bývalý cisterciák, nebyl vůči Valdesovi a jeho přátelům zásadně odmítavý, usiloval však o jejich zakotvení v pravověří a o jasné vymezení vůči katarskému nebezpečí. Zdá se, že právě díky arcibiskupově iniciativě se dva valdenští dostali roku 1179 na III. lateránský koncil, aby papeži Alexandrovi III. a shromážděným teologům představili svou sbírku biblických knih a vypovídali o svých záměrech. Přítomný anglický kanovník Walter Map nám zanechal kromě sarkastické poznámky o jejich nevzdělanosti také cennou zmínku o valdenských postojích: „Nemají stálé bydliště, chodí po dvou, bosí ve vlněné košili, podle příkladů apoštolů nic nevlastní, následující nazí nahého Krista.“⁴

Přesto se zdá, že papežovo přijetí Valdesovy zbožné iniciativy nestačilo uklidnit jihofrancouzské obavy, když o rok později lyonský arcibiskup svolal synodu místních kněží spolu s papežským legátem proti kacíři Henry de Marcy, opatu z Clairvaux. Valdes totiž pokračoval ve své kazatelské činnosti a bylo potřeba jasně potvrdit jeho shodu se základy katolické víry. Vyhotovené vyznání víry bývalý obchodník nakonec podepsal, možná aniž aby rozuměl zásadnímu rozdílu mezi evangelickými příkazy a doporučeními, přesto požádal o explicitní připojení svého záměru: žít v chudobě podle božního příkazu. Giorgio Tourn ve své práci zveřejnil Valdesovo vyznání, z něhož je následující velmi výstižný úryvek: „A protože, podle apoštola Jakuba, víra bez skutků je mrtvá, vzdali jsme se tohoto světa a rozdali jsme chudým všechno, co jsme vlastnili, podle boží vůle... Stanovili jsme si za cíl splnit evangelická doporučení jako přikázání. Věříme, že také ti, kteří zůstávají ve světě a nechávají si svůj majetek, dávají almužny, dělají další dobré skutky svým majetkem a zachovávají přikázání Pána, mohou být spaseni.“⁵

Valdesův revoluční potenciál je přesně shrnut v té jediné větě - evangelickou etiku Kázání na hoře není potřeba následovat jen v kláštrech, není ani zásluhou skupiny vyvolených, ale je určena všem křesťanům, kteří se rozhodnou „sledovat nazí nahého Krista“. Důležité je také nechápat Valdesův život v chudobě jako výsledek zbožného rozhodnutí soukromého rázu, jak se snažili jeho ohlas otupit papež a církevní předáci, nýbrž jako nástroj, jehož cílem bylo kázat evangelium a dokazovat jej prostým životem:

⁴ Tourn, I Valdesi, 22.

⁵ Tourn, I Valdesi, 24.

„Podle milosti nám prokázané Pán přikázal, aby pracovníci byli posláni ke žni“ (Mt 9,38)⁶. V tom se valdenští a tradiční církev museli nutně rozcházet, přestože k Valdesovu vyznání byla přidána věta o tom, že k dosažení spásy rozdávání majetku nutné nebylo. Jak výstižně dodává Amedeo Molnár: „chudoba byla znamením rozdílu mezi svobodou Božího slova a otroctvím feudální církve.“⁷

K nevyhnutelnému rozchodu s církví došlo v roce 1184 na základě opatření veronského koncilu, kdy papež Lucius III. ve shodě s císařem Fridrichem I. Barbarossou vydal bulu *Ad abolendam haeresium pravitatem* na vyhlazení kacířů. Valdenští sice nebyli v konstituci výslovně odsouzeni, ale dokument otevřel uvnitř církve prostor pro právní potlačení a pronásledování všech heretiků.

Na bohatém, neklidném, nábožensky a společensky diferenciovaném francouzském jihu vzešla iniciativa několika biskupů (narbonnský a toulský, r. 1192) a panovníků (Alfons II. Aragonský r. 1194), rozhodnutých očistit své země od „katarského náboženského moru“ a dalších „výstředností“. Lyonští chudí, kteří se nevzdali své zásady přijímat evangelium slovem i životem, byli přinuceni své město opustit.

Počátek pronásledování však paradoxně vyvolal rozšíření Valdesova hnutí za francouzské Alpy a jeho postupné osamostatnění a vnitřní strukturování. V rámci veřejných teologických „disputací“, iniciovaných biskupy k řešení kacířských otázek, se valdenští upevnili ve svém přesvědčení. Jejich cesta je ryze evangelická. Církev spočívá ve shromáždění věřících, kteří podle ní přizpůsobují své životy, biskupem je samotný Kristus, papež apoštolů, tak píše o svých bývalých souvěrcích první valdenský teolog Durand z Huesca⁸, roku 1207 konvertující ke katolicismu, ve svém *Liber antiheresis*⁹. Valdenská teologie se vyprofilovala jako antikatarská, s důrazem na Boží stvoření a tělesnost, skrze něž Ježíš Kristus povolává své apoštoly kázat dobrou zvěst spásy a utvrzovat ji skutky lásky. Durand píše: „Naše cesta je nová ve smyslu, že může být potvrzena autoritou Nového Zákona.“¹⁰ To svědčí o tom, že prvních třicet let reformního hnutí bylo poznamenáno snahami o dialog s oficiální církví, nejen na francouzském jihu, ale také v Lombardii. O jedné takové události, kdy se valdenští sešli roku 1235 s katolíky, nás informuje šlechtic z Piacenzy Salvo Burci, který odsuzuje valdenskou interpretaci třinácté

⁶ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 32.

⁷ Amedeo Molnár, *Per un dialogo di contestazione* in *Estratti dalla Rivista „Protestantesimo“*, XXII(1968), 148.

⁸ Durand z Huesca (1160–1124), valdenský ze Španělska, roku 1207 konvertoval ke katolictví, autor *Liber Antihaeresis*, nejdůležitějšího pramene o raném valdenství. Přispěl k založení hnutí katolických chudých.

⁹ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 32.

¹⁰ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 36.

kapitoly Pavlova listu Římanům jako mylnou. Pro valdenské se ale apoštolovy myšlenky ohledně občanské poslušnosti vztahovaly ke konkrétní sociopolitické situaci římské říše a nelze na nich založit nauku o křesťanském státu.¹¹ Nicméně po roce 1240 nástup inkvizice další takové kontakty znemožnil a trvalo až do nástupu české reformace, kdy pražská univerzita poskytla teologické zbraně odpůrcům katolické nauky v relativně svobodném, byť omezeném prostoru. Ochota k dialogu a kritickému porozumění poznamenala celou husitskou reformaci od jejího iniciátora po Jakoubka ze Stříbra, přes tábory, chebská jednání a basilejský koncil v roce 1433, kde poprvé zazněla veřejná obhajoba valdenských z úst vedoucího české delegace Prokopa Holého. Ale ještě později, v roce 1488, se dva valdenští delegáti pokusili hájit svoji pozici před papežským legátem a jeho vojskem v Dauphiné, ve snaze „dokázat autoritou Nového a Starého Zákona v rámci všeobecného koncilu či synody, že naše cítění v otázce víry je správné“.¹²

Kritická exegeze „Římanům 13“ se radikalizovala během první třetiny 13. století zvláště u lombardských chudých, řídila se klíčovými texty křesťanské etiky: Kázáním na hoře a Mt. 20,25-26: „Vládcové panují nad národy a velicí je utlačují. Ne tak bude mezi vámi“.¹³ Petr Chelčický přijal tuto valdenskou zásadu během první husitské války, aby v roce 1421 ve svém díle *Duchovní boj* odsoudil násilí pro víru, která je Božím darem. To zároveň znamenalo přijmout Kristovu vládu, jež všechny světské struktury relativizuje.¹⁴

Durand z Huesca se nechal roku 1207 přesvědčit během disputace v Palmiers o pravdivosti katolické pozice a s několika svými přáteli přijal od papeže Inocenta III. o rok později schválení své komunity pod názvem katoličtí chudí. Museli složit přísahu poslušnosti papeži, přijmout legitimitu přísahy, poprav, církevních daní a desátků. Chudoba se stala dobrovolnou, kazatelská činnost byla podřízena církevnímu povolení a podmíněna příslušným vzděláním. Přesto byla jejich komunita o několik let později, v roce 1245, zrušena. Od roku 1210 následovala katolické chudé skupina „chudých usmířených“ pod vedením bývalého valdenského Bernarda Prima. Jejím úkolem bylo obrátit katary. Křížová výprava proti katarským albigenkým v roce 1209 prohloubila valdenské odcizení od oficiální církve a sblížila je s ostatními pronásledovanými.

Ideový obsah valdenství lze rekonstruovat také z děl polemiků. Za zmínku stojí cisterciácký opat Bernard Fontcaude se svým dílem *Adversus Waldensium sectam* o

¹¹ Molnár, Per un dialogo di contestazione, 150.

¹² Molnár, Per un dialogo di contestazione, 154.

¹³ Amedeo Molnár, Romani 13 nella interpretazione della Prima riforma. Estratti della Rivista „Protestantesimo“, XXIV(1969), 67. Tipografia editrice Cavour.

¹⁴ Molnár, Romani 13 nella interpretazione della Prima riforma, 69.

působení valdenských kazatelek a vůbec náklonnosti žen ke kacířské zvěsti. Druhý polemik, též cisterciák, Alan z Lille se ve své *Summa quadripartita contra haereticos* zmiňuje o valdenském zákazu slibu, odsudku lži, násilí a vraždy.

Druhou oblastí, sociologicky a ekonomicky podobnou jižní Francii, byla za Alpami ležící Lombardie. Zde se mohla již za Valdesova života vytvářet sebevědomá, částečně odlišná valdenská komunita takzvaných lombardských chudých. Ti na rozdíl od Valdesova eschatologického spiritualismu kladli důraz na křesťanské svědectví v rámci struktur běžného života s úctou k manuální práci a k vzájemné solidaritě. Většina z nich se organizovala v „congregationes laborantium“ zapojených do místní textilní výroby a proti původnímu Valdesovu úmyslu si zvolili „prefekta církve“ Giovanniho da Ronco. V Miláně je od konce 12. století doložena valdenská škola při kapli sv. Augustina, která se nacházela u městské Východní brány. Lombardské valdenství bylo vzorem pro středoevropské valdenské až do poloviny 14. století. Vedle Milána vznikly valdenské obce v Legnanu, Pavii, Piacenze, Bergamu, Brescii, Cremoně a Veroně, tedy tam, kde konflikty mezi městskými obchodníky a feudálním klérem vytvářely vhodné podmínky k šíření sociálně-náboženských hnutí.

Tři roky po III. lateránském koncilu, který položil další základ katolické moci konsolidací farního systému a stanovením povinností roční zpovědi, došlo v roce 1218 ke sblížení mezi francouzskými a lombardskými valdenskými. Na synodě v Bergamu zastupovali tyto valdenské skupiny Giovanni da Ronco a Oto di Ramezzello.

Bergamo byl městský stát, který měl dlouhou ghibellinskou tradici a nebyl pod vlivem ani biskupa ani papeže. Ve městě se nacházel důležitý katarský kostel, v jehož čele stál Giovanni di Lugio, který byl nejvýznamnějším italským katarským teologem a zároveň autorem *Liber de duobus Principiis*. V Bergamu žilo také velké množství humiliátů, kteří byli odsouzeni ve Veroně spolu s valdenskými v roce 1184 a měli s nimi vždy silné vztahy i přesto, že byli poté z větší části začleněni do římské církve. V roce 1210 vyhlásil papež Innocenc III. kvůli bergamskému spolužití s heretiky církevní klatbu (interdikt), která ale neskončila podle jeho očekávání. V roce 1220 papežská kurie získala na svou stranu nového císaře Fridricha II., který vydal *Konstituci proti kacířům*, jež byla rok poté na základě úsilí kardinála Ugolina z Ostie, budoucího papeže Řehoře IX., a za pomoci Dominika z Caleruega, pozdějšího sv. Dominika, včleněna do statutu města Bergamo. Protipapežský odpor na sebe nenechal dlouho čekat a projevil se v roce 1229 při spiknutí organizovaném některými šlechtickými rodinami. Spiklenci byl vyhnán starosta Pagano

della Torre, jmenovaný papežským legátem, a nahrazen ghibellinem Rubacontem da Mandello, který osvobodil heretiky z vězení. Následovala občanská válka mezi guelfy a ghibelliny, který se táhla několik dalších let Až v roce 1232 se inkvizici papeže Řehoře IX. podařilo vyloučit katary z veřejných funkcí a vložit do statutu města antieretikální kanonické normy, které se prosazovaly i v jiných italských městech.

Synoda v Bergamu v roce 1218 umožnila formálně vyjasnit a uspořádat valdenskou věrouku a ekleziologii. List, který ve stejném roce poslali lombardští chudí svým rakouským bratřím, obsahuje zápis ze synody. Je prezentován jako pastýřský list, který se snaží imitovat apoštolské listy Nového zákona. Dopis začíná slovy: „Ad honorem Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen “. Poté následuje citace z Filipik 1,3-11 a je zakončen apoštolským pozdravem z Druhého listu Korintským 13,13: „Milost našeho Pána Ježíše Krista a láska Boží a přítomnost Ducha svatého s vámi všemi.“¹⁵ List je psán perfektní církevní latinou, bratři citují Cipriana z Kartaginy, Jeronýma, Řehoře Velikého a blíže neurčený dopis papeže Innocenta, dále pak *Decretum* od Graziana. Dopis je adresován „bratřím, sestrám, přátelům a přítelkyním milovaným v Kristu, kteří žijí pobožně v Alpách a které upřímně zdravíme“, od bratra z hnutí chudí v duchu, Ottona di Ramezzello (následovník Giovanniho di Ronco) a dalších jedenácti vůdců hnutí.

Církev není podle účastníků synody v Bergamu založena na svátostech, nýbrž na apoštolské misii a křesťanské lásce. Kacíře je třeba napomínat, ne zabíjet. Na jedné straně stojí mohutná struktura římské církve podporovaná mocnými panovníky, se svátostmi jako nástroji zprostředkování božského života a kontroly nad lidmi, na druhé straně bratrstvo („fraternitas“), které klade důraz na univerzálně apoštolskou kazatelskou povinnost a bratrskou lásku. Na synodě v Bergamu se prosadil lombardský princip, podle něhož si každá valdenská komunita mohla zvolit svého kazatele, což znamenalo formální rozchod s katolickou církví. Dále se dva výše uvedené názorové proudy valdenství shodly na principu volby rektora celého společenství. Lombardští ustoupili v otázce křtu dětí, udělovaného tradičně kněžími, který byl pro lyonské stále důležitý. V Bergamu se upřesnilo, že manželství je možné rozloučit pouze ve vážných případech. Také „pedemontani“ (tj. lombardští) se stavěli svobodněji vůči základní autoritě Valdese, totiž vůči církvi, která, jak věřili, se má stále transformovat v Kristovu podobu v různých dějinných situacích, a vzhledem k porozumění Písmu. Nezpochybněna zatím zůstala

¹⁵ Papini, Il colloquio di Bergamo (1218) nella storia dei valdismi medievali. Testo della conferenza tenuta dal professor Carlo Papini nella Biblioteca Civica Angelo Mai sabato, 4 maggio 2002, organizzata dalla Biblioteca Civica in collaborazione con il Centro Culturale Protestante di Bergamo.

otázka „transsubstanciace“ chleba v Kristovo tělo, ale bylo zřejmé, že proměna se neděje skrze slova nebo kněze, ale díky Pánu. Obecně lze konstatovat, že „ultramontani“ (tj. Francouzi) usilovali spíše o reformu stávající církve, zatímco lombardští směřovali k vytvoření vlastní ekzeziologické struktury. Přesto se obě skupiny identifikovaly jako „nostra societas“, „nostra congregatio“, „fratres italici“, „pauperes spiritu“, nikoli jako „ecclesia“.

V Bergamu bylo dosaženo shody v sedmi bodech:

1. Po smrti Valdesa se jeho následovníci ultramontani shodli na tom, že je nezbytný alespoň minimální způsob řízení hnutí, a proto každý rok zvolili dva „rectores“ (rektory), kteří pak následující rok vypovídali o své činnosti před shromážděním. Ultramontani navrhli, aby rectores byli zvoleni společně také italyky, čímž by se znovu sjednotila obě shromáždění.
2. Italikové už zvolili své vlastní kněží („kněží, kteří byly vysvěceni podle kněžského řádu Krista“). Naopak ultramontani chtěli zvolit jen jáhny (podle Sk. kap. 6) a vybrat je mezi novici (tedy mezi mladíky, kteří právě vstoupili do hnutí) nebo mezi přáteli. Ultramontani navrhovali volit společně také duchovní.
3. V otázce „komunity pracujících“ ultramontani odpověděli italykům tak, že ten kdo žádá o radu k pozemské práci, „dostane radu podle Boha a jeho zákona, ať chce zůstat sám nebo se chce přidat k dalším“
4. V otázce křtu se obě skupiny shodují na tom, že jej uznávají jako možnost spásy, kterou je třeba poskytnout také dětem.
5. V otázce celibátu jednoho z manželského páru, který chce vstoupit do hnutí jako bratr či sestra, zastávali italykové názor nezrušitelnosti sňatku, který může být rozváznán pouze v případě smilstva nebo na základě vzájemného souhlasu. Naopak pro ultramontany může být sňatek rozváznán jen z důvodu, který se projedná na každoročním shromáždění.
6. Vypořádal se případ bratrské disciplíny: dva bratři ultramontani Tommaso a Giovanni Francouský byli vyloučeni z hnutí a přijati mezi italyky, tam zvoleni na vedoucí pozice. Tito bratři požádali spolubratry ze Zaalpí o usmíření a o znovupřijetí mezi ně. Inkvizitor Moneta da Cremona, který napsal *Summa* proti katarům a valdenským (kolem roku 1240), vysvětluje, co bylo důvodem vyloučení Tommasa, ten totiž zastával názor, že moc Valdesa měla charakter pouze lidský a přiřazoval ho na úroveň ostatních bratří. Naopak valdenský teolog Durand z

Huesky v předmluvě své knihy proti kacířství byl toho názoru, že Valdes byl povolán přímo od Krista. Pro Tommasa nebyl Valdes novým apoštolem, ale pouze pozemským vůdcem. Během rozhovorů v Bergamu byl patrně tento konflikt urovnán.

7. Závěrečným problémem, který byl důležitý pro itality, bylo to, jestli ultramontani uznávají jen a výhradně Bibli jako nejvyšší autoritu víry. Odpověď od francouzských bratří byla pozitivní.

Dalším důvodem konfliktu mezi těmito dvěma skupinami byla otázka posmrtného osudu Valdesa a jeho přítele Viveta (nebo Vinet). Ultramontani chtěli vědět, zda itality uznávají, že Valdes jako nový apoštol seslaný Bohem se spolu se svým přítelem Vivetem nachází v ráji. Itality odpověděli, že jejich přijetí do ráje záleželo na tom, jestli jako každé jiné lidské stvoření vykonali pokání před smrtí. Francouz Pietro di Renana takovou odpověď odmítl.

Bodem, u něhož rovněž nebylo dosaženo shody, bylo právo provádět svaté přijímání. Podle ultramontanů mohl posvětit tělo Krista jen kněz řádně vysvěcený v římské církvi, i kdyby byl hříšník. Naopak podle itality mohl vést svaté přijímání jen kněz morálně čistý. Smír v tomto případě nebyl možný. To způsobilo teologické rozdělení mezi francouzskými a italskými valdenskými. Ultramontani byli svobodným bratrstvem putujících a chudých kazatelů a kazatelek v rámci římské církve, kterou uznávali i přesto, že z ní byli exkomunikováni a byli jí pronásledováni. Naopak itality se vydělili z římské církve, kterou pro její nemorálnost neuznávali. Zorganizovali se do alternativní církve „Ecclesia Dei“, která byla v protikladu k „Ecclesia malignantium“. Toto rozdělení mezi dvěma valdenskými hnutími v Itálii trvalo po velkou část 13. století. Teprve na jeho konci se tato dvě hnutí k sobě opět přiblížila. Také ultramontani se museli uspořádat do autonomní církve, když nenašli katolické kněží, kteří by je připustily ke svátostem. Kvůli tvrdému postihu hlavně ze strany žebravých řádů spojila obě hnutí valdenských své síly a rozšířila svou působnost do vzdálených oblastí chráněných místními pány a tedy méně kontrolovaných církevní mocí. Z těchto dvou hnutí v Itálii ve 13. století, měli nejvíce členů ultramontani takzvaní Poveri di Lione (lyonští chudí). V okolí Milána měli důležitou scholu, která přitahovala studenty a novice z celé Francie ještě v polovině 13. století. Milánsko zůstalo důležitým valdenským centrem do poloviny 14. století a podle A. Molnára se lombardští stali „druhými zakladateli valdenského hnutí“.¹⁶

¹⁶ Molnár, Storia dei Valdesi/1, 72.

Už na konci 12. století se vyskytovala valdenská misie v biskupství Mety (1199) a Toul (1192) a od dvacátých let 13. století pronikala s podporou Lombardie do jižního Německa. Do 14. století dosáhla misie území Braniborska, Meklenburska a Pomořanska, Švýcarska, Rakouska, Uher a Čech. Právě tyto země byly pro šíření valdenského hnutí příhodné, jelikož tamní komunální a církevní struktury byly obecně méně rozvinuté a relativně slabé. Severně od Labe, v souvislosti s německou kolonizací, ale také v Podunají, těsně spojeném s lombardskými valdenskými, podporovali mnozí feudální pánové usazování nově příchozích poddaných v zájmu zlepšení výnosů svých dominií. Rakouské valdenské spravoval biskup se sídlem v Ansbachu, do jehož správy náleželo také leprosárium v Neuhofenu. Od druhé poloviny 13. a výrazněji na konci 14. století působila i v těchto oblastech církevní inkvizice, jejímiž tehdejšími představiteli jsou známí Martin Pražský a Petr Zwicker, aktivní v celé střední Evropě.

V Čechách a Německu se valdenští uplatnili převážně jako zemědělci a řemeslníci, ve Švýcarsku se zabývali spíše drobným obchodem ve městech. Na rozdíl od prvního období, charakterizovaného misijní expanzí, se valdenství od poloviny 13. století ponořilo v celé Evropě do podzemí a z měst, nově obsazených žebavými řády (hlavně minority a dominikány), se stáhlo na venkov. Valdenští kazatelé („magistri“), už nemohli putovat veřejně ve dvojicích, své posluchače si museli opatrně vybírat na tržištích jako prodejci drobného zboží. Také život valdenské komunity se uchýlil do tajných večerních setkání ve stájích, v zadních místnostech obchodů a v domácnostech. Domy se staly valdenskou „scholou“ 14. století. Z kazatelů se stali především duchovní poradci svých „přátel“, kteří pak předávali víru dále svým dětem.

Tomuto tajnému charakteru odpovídaly také bohoslužby, které probíhaly u večerního stolu, kde kazatel četl a komentoval Písmo, a končily opakovanou modlitbou Otčenáše. Velký význam měla Velikonoční bohoslužba, při které duchovní požehnal a podal chleba, víno a ryby, jak je vidět na reliéfu v naumburském dómu. V záznamech jednoho z inkvizičních procesů se dochovala modlitba: „Ježíši Kriste, který jsi požehnal pět ječných chlebů a dvě ryby na poušti a vodu proměněnou ve víno, požehnej – ve jménu Otce, Syna a Ducha Svatého – tento chléb a toto víno, ne jako oběť a holocaustum, ale jako prostou vzpomínku Ježíše Krista, našeho Pána...“¹⁷ Je to velmi důležitý doklad rané valdenské teologie večere Páně, která se později projevila ve švýcarské reformaci a zachovala si svůj svébytný charakter až dodnes.

¹⁷ Tourn, I Valdesi, 59.

Těžištěm valdenské spirituality byly osobní rozhovory s kazatelem, často ve formě zpovědi, což svědčí o evangelické „moci klíčů“, která mu byla připisována. Kajcíník klečel, zatímco mu duchovní pokládal ruce na hlavu a modlil se: „Náš Pán, který odpustil Zacheovi, Marii Magdalské a Pavlovi, který propustil Petra z okovů... odpusť ti tvoje hříchy.“ Sleduje Áronské požehnání a verš z listu Filipským 4,7.

V malé oblasti na pomezí Itálie a Francie, na území opatství Pinerolo a hrabat z Luserny, v církevní jurisdikci turínského biskupa, Dauphiné a biskupa z Embrunu, se díky jejím příznivým socioekonomickým okolnostem mohla rozvíjet sebevědomá valdenská komunita, která hrála v pozdějších dějinách valdenského hnutí jedinečnou roli. Pastevci a rolníci žijící v odlehlých údolích těchto regionů získali určitou autonomii vůči svým pánům a bylo jim umožněno volit si vlastní správce. První jurisdikční svobodu obdrželo údolí San Martino ve 14. století. Již bylo zmíněno, že valdenské chápání Kázání na hoře určilo jejich vztahy k feudální společnosti, zvláště ohledně přísahy, na které byla založena celá soustava správních a politických poměrů. Ale také odmítnutí očištění jako nebiblického výmyslu podkopalo celý mocný systém katolické církve. Valdenští přestali platit za modlitby, zádušní mše a zprostředkující funkce kněží. Církev sakramentální, která završila a zpečetila vlastní identitu na třetím lateránském koncilu, našla protiklad v malé revoluční církvi evangelického apoštolství. Její pastoři, takzvaní „barba“ („strýcové“), působili v dobře organizované struktuře, mladí kandidáti se učili v tajných školách a svou praxi pak v doprovodu staršího kazatele.

Ve valdenských údolích začala brzy působit biskupská inkvizice, na francouzské straně již po přesunu papežského dvora do Avignonu. Avignonští papežové považovali teorii Kristovy a apoštolské radikální chudoby dokonce za kacířskou. Na italské straně je doložena protiheretická iniciativa Filipa z Acaia v roce 1297. Dlouho trvala inkviziční činnost minority Františka Borelliho. Italští valdenští však dokázali velmi usilovně a účinně vzdorovat, dokonce v polovině 14. století zabili faráře ze San Lorenza, podezřelého z udání kazatele Martina Pastre. V roce 1399 papež Benedikt XIII. široce zasáhl proti alpským kacířům prostřednictvím činnosti dominikána Vincenza Ferreriho.

Za vlády Amedea VIII. Savojského (1391–1440) byl valdenským údolím doprán relativní klid, od poloviny 15. století se však perzekuce vrátila. Vyvrcholila po povstání obyvatel v údolí Luserny v roce 1484 válkou Karla I. Savojského a skončila příměřím na italské stran. Krutější průběh měla v Dauphiné, kde byl dominikán Alberto Cattaneo pověřen papežem Inocentem VIII. (za podpory francouzského krále Karla VIII. a Filipa

Savojského), obrátit valdenské ke katolictví. Valdenští z obce Pragelato tehdy sepsali vyznání víry, jež představuje velmi významné svědectví raného hnutí. „Odmítáme následovat ty, kteří zradí zákon Evangelia a opustí tradici apoštolů. Opovrhujeme bohatstvím, luxusem, žízni po moci, kterou jsou posedlí naši pronásledovatelé... Vkládáme naši naději v Boha, usilujeme o to, líbit se Jemu než lidem. Nebojíme se těch, kteří zabijí tělo a nemohou zabít duši. Vězte ale, že veškeré vaše snahy proti nám budou marné, pokud to Bůh nechce.“¹⁸

Z této alpské oblasti pochází také mnoho textů ve valdenském jazyce: biblické překlady, kázání, básně a duchovní spisy. Svědčí o „teologii dvou cest“¹⁹, jak ji nazývá Tourn, podle níž se má člověk rozhodnout mezi dobrem a zlem na tomto světě, bez možnosti nápravy ve světě budoucím. Tyto texty vystihují valdenskou spiritualitu jako nemystickou, nesakramentální, ale jako eschatologickou a apoštolskou. Alpská údolí navštěvovali pravidelně kazatelé z Apulie, což svědčí o jižním těžišti italského hnutí v té době.

V Jižní Itálii se valdenští usadili především v Apulii a v Kalábrii. Díky snahám sicilsko-neapolského krále Karla I. z Anjou (1265–1285) vzdorovat saracénskému vlivu se těšili určité svobodě. Některá jihoitalská toponyma svědčí dodnes o někdejší přítomnosti valdenských: Borgo degli Ultramontani, San Sisto, Montalto, Guardia Piemontese. Také ve střední Itálii, v Umbrii a Abruzzu mezi Spoletem a l’Aquila se zformovala významná reformační centra.

Těžké potlačení veřejné činnosti valdenských v době pozdního středověku však paradoxně umožnilo valdenskému hnutí upevnit své sebevědomí, Valdesovi bylo nově přidáno jméno Petr a vznikla legenda o vzniku jeho hnutí v době vlády papeže Silvestra. Podle této legendy Valdes s dalšími pravověrnými založil skupinu, která se distancovala od Konstantinovy donace a zkázy církve. Vyvíjela se silná kritika papežství, zpochybňující samotné jeho základy např. tvrzením, že apoštol Petr nikdy nebyl v Římě a nemohl se tedy stát prvním římským biskupem.

¹⁸ Tourn, I Valdesi, 87.

¹⁹ Tourn, I Valdesi, 73.

1.2. „VALDENSKO-HUSITSKÁ INTERNACIONÁLA“

Valdenství přijalo čerstvou sílu z jiných evropských náboženských proudů, hlavně z husitství. Enea Silvio Piccolomini (pozdější papež Pius II.) ve svém spise *Historia Bohemica* (psán v letech 1457–1458) zmiňoval valdenský původ husitského radikalismu.²⁰ Již na začátku 14. století se vytvořilo valdenské centrum na panství českého velmože Oldřicha III. z Hradce ve vsi Velký Bednárec a přímo v Jindřichově Hradci, brzo však bylo potlačeno papežskou inkvizicí. Až během husitské revoluce se valdenství nejen vzchopilo, ale také získalo ideové sebevědomí díky akademické reflexi.

Jan Hus se osobně setkal s valdenstvím až za svého pobytu na Kozím hrádku v roce 1413, ale větší vliv na českého reformátora než z obecného prostředí není doložen²¹. V důsledku pražského útlaku ze strany krále Václava IV. v roce 1412 se však reformační strana vydala cestou radikálnějších argumentů, některých typicky valdenských. Skupina žen zakládala v Ústí nad Lužnicí (Sezimovo Ústí) obec s valdenstvím spřízněnou. V kázání z 8. září 1415 Jakoubek ze Stříbra hájil valdenské jako „Kristovy věrné“, kteří byli během posledních dvou staletí upalováni kvůli své věrnosti evangeliu proti konstantinské církvi.²² Jakoubkovo kázání z období 1416–1417 „na paměť nových mučedníků“ prokazuje také valdenské přesvědčení o nutnosti být pronásledován ze strany svých současníků.²³

Střediskem valdenské teologie v Čechách byla pražská škola v domě U černé růže. Tam působili mistři Petr z Drážďan, Mikuláš z Drážďan a Friederich Eppinge. Překlad Mikulášova pojednání *De quadruplici missione* sloužil k posílení valdenské misie. Také Angličan Petr Payne udržoval kontakty s německými valdenskými a obhájil jejich odmítnutí přísahy v díle *De iuramento*. Dynamičtější byly v raném husitském období jižní Čechy, kde kolem Kozího hrádku a Ústí nad Lužnicí vznikala komunita vyznavačů valdenských a husitských principů, manifestovaných např. ve svobodě kázání. Proti tomuto radikálnímu vývoji se ohradil mistr Křišťan z Prachatic, pojednáním *Conclusiones* (1417), odmítajícím valdenské zásady.²⁴ Naopak do valdenské církve proudila teologická reflexe husitů: texty o očištění, manželství, ale také vyznání víry. Styky mezi teology obou hnutí dokazují intenzivní vzájemnou propojenost a inspiraci. I mezi novokněžími středního husitského proudu, vysvěcenými v březnu 1417, byli valdensky orientovaní studenti školy

²⁰ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 160.

²¹ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 162.

²² Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 165.

²³ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 166.

²⁴ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 169.

U černé růže, např. Bartoloměj Rautenstock a Jan Draendorf, který se ujal husitsko-valdenské obce v Jindřichově Hradci a v únoru 1425 byl upálen v Heidelbergu.

Také husitská revoluce sedláků z jara 1419 prokázala aspoň částečně valdenské odmítnutí násilí. Nápadná je ideová a faktická podpora, již valdenský kazatel Friederich Reiser²⁵ věnoval táboritům. Reiser se nechal v září 1431 v pražských Emauzích od Mikuláše z Pelhřimova vysvětit na kněze, aby následně odešel do Tábora sloužit německé obci a tím uskutečnil valdensko-táborskou unii. Velmi aktivně podporoval také vztahy k alpským valdenským, kteří poslali v roce 1432 výtěžek sbírky do Čech. Sám se označoval jako „*Dei gratia episcopus fidelium in Romana ecclesia dinationem Constantini spernentium*“, organizátor valdenské diaspory v Německu skrze Čechy, od Alp k Baltu. Bývalí táborité, nyní zvaní bratří věrní se inspirovali jeho prací až do roku 1457, kdy byl ve Štrasburku zatčen a upálen na hranici. I přes silný důraz na eschatologické vyústění dějin, zavrhovala táborská konfese z roku 1431 trest smrti pro herezi a stavěla se kriticky k otázce očištění. Petr Chelčický ve své *Síti pravé víry* z roku 1440 použil valdenskou tezi o církevním úpadku v období po Konstantinovi.

Během basilejského koncilu v dubnu 1433 se Prokop Holý zastal valdenského odkazu, přestože o rok později bitva u Lipan znamenala tragickou porážku radikálního husitství. Tato událost se musela silně vtisknout do kolektivní paměti a nadějí valdenských, když na počátku 16. století komunita na horním toku Pádu očekávala záchranu od „českého krále“.

Mezi valdenskými se rozšířila husitská literatura a vznikala také díla společného husitsko-valdenského původu: od Reiserovy skupiny pocházejí dvě kázání *Petra Valda, římského kardinála*²⁶ o listu Galatským, od anonymního autora dva spisy o kultu, od Jana z Lübecku a Mikuláše Rutze překlady Husova díla *Výklad víry* a *Knížka o víře, naději a lásce* (přel. 1485), které, na rozdíl od originálů, obsahují typické valdenské odmítnutí přísahy. Mezi alpskými valdenskými jistě kolovaly husitské spisy, jak o tom svědčí valdenské vydání *Táborské konfese*, rozšířené o Husovy texty *De ecclesia* a *De mandatis Dei et oratione dominica*.

Vztahy s valdenskými měli i zakladatelé Jednoty bratrské, jejíž kazatelé se nechali v roce 1467 vysvětit valdenskými kněžími a pomohli pronásledovaným valdenským z Braniborska s emigrací do Lanškrouna a Fulneku. Doložená je cesta Lukáše Pražského do

²⁵ Friedrich Reiser (1401–1458), německý husitsko-valdenský kazatel a biskup, autor díla *Reformatio imperatoris Sigismundi*.

²⁶ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 186.

Itálie, kde se seznámil se situací valdenských, i pozdější česká výprava následovaná italskou výpravou do Čech. A. Molnár tvrdí, že přední teolog Jednoty bratrské pomohl valdenským vyjasnit si jejich reformní program jako teologický a nejen mravní, svým důrazem na Kristovou milost, která povolává člověka k realizaci příkazů z Kázání na hoře.

27

1.3. STRUKTURA A TEOLOGIE STŘEDOVĚKÉ VALDENSKÉ CÍRKVE

Podle Molnára nelze určit počet valdenských v období středověku, přičemž považuje za jisté, že v hnutí byly zastoupeny všechny sociální vrstvy.²⁸ Převahu tvořili řemeslníci a menší obchodníci, jednotlivě i nižší duchovenstvo. Ti našli ve Valdesově kázání výzvu ke spravedlivějšímu sociálnímu uspořádání. Inkvizitoři ovšem popisovali všechny bez rozdílu jako „rustici damnati“.²⁹

Odkaz na Kázání na hoře se konkretizoval ve volbě chudoby, zpočátku výslovně pro svobodu evangelia, později jako zásadní postoj k následování Krista. Jak vyjadřuje píseň z počátku 15. století *La Nobla Leyczon*, chudobu doprovázelo odmítnutí násilí a pomsty, prokletí, přísahy, války a podpory světských plánů. Situace, kdy se valdenští rozhodli pro násilnou akci, vždy představovaly extrémní případy sebeobran.

Hnutí zpočátku odmítalo, jak už bylo zmíněno, vlastní církevní struktury, a raději se podřídilo pouze Kristovi jako svému biskupovi. Až po dohodě s lombardskými chudými se urychlil diferenciatní proces, nejen vůči katolické církvi, ale také uvnitř hnutí, mezi „bratry“ či „chudými“ a „přáteli“ či „učedníky“. Tito poslední zůstali ve svých světských profesích a tajně podporovali své kazatele, kteří se stali více duchovními poradci. V této funkci jim byl připisován titul „segnor“ a „dominus“. Titul „barba“, užívaný v Alpách, se vyskytoval od poloviny 15. století. Kazatelky jsou známy od poloviny 13. století. K začátku 14. století je doložena určitá symbolika v obutí kazatelů, kteří podle vzoru apoštolů nosili sandály a byli proto nazýváni „insabatati“ či „sandaliati“.

Postupně a co do regionů rozdílně se vytvořily kněžské složky. Ve Francii se ustanovil „maior“ nebo „maioralis“, který předsedal ročním synodám. Ty sloužily ke správě valdenských domů, rozhodovaly o financích, o volbách a svěcení kandidátů

²⁷ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 195.

²⁸ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 123.

²⁹ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 130.

kněžství. Vedle jáhnů sloužili kněží a biskupové. V alpské oblasti se však trojstupňová kněžská služba nikdy nevyvinula.

Valdenská činnost se opírala o strategicky rozloženou síť domů, kde putující kazatelé bydleli, kde se také společně žilo a studovalo Písmo a kde se připravovali noví kněží. Nutno zdůraznit, že valdenský farní systém se začal strukturovat ve střední Evropě až pod vlivem husitství a v alpských údolích až po připojení k helvetské reformaci.

Ve středověkém valdenském hnutí mělo ústřední úlohu vyznání hříchů, zprvu vzájemné, později prostřednictvím kněze. Vždy představovalo „moc klíčů“ danou církvi v Mt 16,19, postupem času se k němu připojila funkce předávání víry.

Už ve 13. století byly v jižní Francii k dispozici překlady Evangelii, apoštolských listů a Apokalypsy. Němečtí valdenští měli dokonce překlad celého Písma či alespoň Nového Zákona a učení probíhalo formou mnemonickou, zvláště u dospívajících dětí.

U francouzských valdenských se distancování od katolické církve vyvíjelo mírněji než jinde, i když nedodržováním postů, určitých svátků, odmítáním procesí, modliteb za zesnulé, Zdravas Maria a papežské jurisdikce se vyznačovali již od počátku. Bohoslužby se konaly prostým způsobem, často venku a po setmění a večere Páně měla charakter společné hostiny, slavnostnější na Zelený čtvrtek, kdy byla vyhrazena kazatelům. Ve svátostní hostině se uskutečňovala eschatologická naděje, že věřící budou ve společenství přicházejícího Pána s patriarchy, jak on sám přislíbil v Mt 8,11.³⁰ Principiálně mohli eucharistii předsedat i laici.

Křest dětí zpochybňovala jen menšinová skupina, což valdenské zřejmě distancovalo od katarů; pro večeri Páně byla však rozhodující morální způsobilost sloužícího kněze, která vykazovala donatistický charakter.

První valdenský teolog, již zmíněný Durand z Huesca, se snažil hájit valdenské stanovisko proti nařčení z katarství, aspoň do jeho přestupu ke katolíkům v roce 1207. Přestože nelze hovořit o valdenské teologii v systematickém pojetí, je A. Molnár přesvědčen o kontinuitě určitých ideových rysů od začátku hnutí po připojení k reformaci. Ve 13. a 14. století probíhala výuka převážně ústně, i když není vyloučeno, že mnoho spisů bylo zničeno působením inkvizice. Mezi přímé valdenské prameny patří Valdesovo vyznání víry, Durandův *Liber antiheresis*, „sedm článků víry“, zpráva o disputaci v Bergamu z roku 1218 a korespondence mezi lombardskými a rakouskými valdenskými. Zjevná skepse valdenských vůči scholastické teologii je výrazem jejich zájmu pouze o

³⁰ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 154.

„poznání podle Ducha“.³¹ Převrat nastal až během husitské reformace, díky níž se valdenským otevřel přístup k akademické reflexi a jejím textům a také naděje na dialog s katolickou církví. Nicméně politická izolace české reformace znamenala také izolaci valdenských z jiných regionů.

Durand z Huesca ve svém díle zdůrazňuje poslání kazatelů, jejich „svatost“ v biblickém smyslu jako „vyvolení“ ke službě Bohu, přesvědčení, které se ještě více zdůraznilo po exkomunikaci a bylo posíleno za husitské reformace, podle znění prvního z *Pražských artikulů* z roku 1420. Požadavek svobody kázání byl však odsouzen jako kacířský již roku 1199, kdy papež Inocenc III. stanovil, že kazatel bez kanonického poslání církve by měl předem potvrdit svou autoritu pouze prostřednictvím zázraku jako Mojžíš nebo Písma jako Jan Křtitel. Naproti tomu valdenští dávali každému způsobilému křesťanu za povinnost kázat evangelium na základě Mojžíšova přání, aby celý lid prorokoval a také podle Sk 2,17. Na rozdíl od katarského pohrdání ženami sloužily u valdenských i kazatelky, které sledovaly příklad prorokyně Anny z Lk 2,38 a Marie Magdalské, která hlásala učedníkům vzkříšení Pána (J 20,17). Tento postoj ke svobodě kázání nacházíme zřetelněji formulovaný u Jana Husa v roce 1410 v *Defensio articulorum Wyclif*³² a u Mikuláše z Drážďan v *De quadruplici missione*, podle nichž každý, kdo zná Písmo, má od Boha kazatelské poslání jako měl apoštol Pavel.

Eschatologický charakter valdenského kázání se zостřil v husitském období, kdy byl bez pochyb očekáván čas posledního boje s Antikristem. Také svátosti církve byly podřízeny Božímu slovu, protože v něm byl Kristus, Pán církve a hlava apoštolů, přítomen s výzvou k pokání a darem milosti.

Valdenští ve svém vztahu k autoritě církevní tradice, vždy posuzovali její soulad s Písmem, s texty církevních otců a s vyznáním. Na těchto dvou se nicméně nemohla zakládat spása, jak upřesnil Lukáš Pražský. Princip poslední autority Písma svatého má u Valdese svůj pramen a posiluje se prostřednictvím Wycliffa, Husa, *Táborskou konfesí* z roku 1431 a chebským rozhovorem z roku 1432, což vyústilo v italsko-francouzském pojednání *Tresor e lumen de fe*.

Přijat byl pouze hebrejský kánon; Nový Zákon měl směrodatný etický význam. Absolutně závazný byl obsah Kázání na hoře, interpretovaný, jak již bylo uvedeno, nikoliv ve smyslu Ježíšova doporučení, ale příkazu pro všechny křesťany. Zvláště pro kazatele byla významná výzva k chudobě z Mt 10,9 a 19,21. Od tohoto základního textu kráčeli

³¹ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 260.

³² Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 269.

později ve valdenských stopách Wycliffe, Matěj z Janova, Mikuláš z Drážďan, Martin Lupáč, táborité a první členové Jednoty bratrské.³³

Valdská teologie svátostí se až do 16. století zásadně neodlišovala od katolické ohledně tradičního počtu sedmi svátostí. Často koexistovala sakramentální praxe valdská s katolickou, zvláště na územích velkého rozptýlení valdenských komunit. Pod vlivem husitství se nicméně posílila valdská eklesiologická identita a její důraz na večeři Páně. Idea, že svátosti nejsou absolutně nutné ke spáse, byla sdílána s tábority i Jednotou bratrskou. V tomto ohledu je zajímavý alpský spis *Ayczo es la causa del nostre departiment de la gleysa Romana*,³⁴ který odmítá koncepci svátostí „ex opere operato“ jako ďábelskou a vyzdvihuje milost Kristova díla, která se ve svátosti realizuje skrze slova a symboly. Jestliže francouzští valdenští uznávali alespoň částečně svátostní život tradiční církve, ostatní skupiny sledovaly tendenci filodonatistickou, jež charakterizovala i české bratry. Tento důraz na morální způsobilost kněze je zřetelný zvláště u křtu. Jak později upřesnil Petr Chelčický, svátost křesťanské iniciace je platná pouze tehdy, když není zneužívána, jak bylo zvykem v masové církvi „konstantinské“. Křest má být totiž především aktem společenským, spíše než sakramentálním, ukotveným v církvi, kde se věřící angažují nejen formálně.

Valdenští byli první, i když s výjimkou Valdese samotného a Duranda, kteří provedli důslednou systematickou teologickou kritiku myšlenky očištěce. Na základě některých biblických textů odmítali modlitby za zesnulé a představu, že je možné očištění po smrti. Například podle II Kor 5,10 se všichni mají ukázat před Kristovým soudem se svými osobními skutky (Zj 14,13). Tuto kritiku rozvíjel Mikuláš z Drážďan a skrze něj se promítala do *Táborské konfese* z roku 1431, jak zvláště zdůrazňuje valdský výklad konfese s názvem *Purgatori soyma* tedy *Očistec vymyšlený*.³⁵ Jediný způsob očištění má probíhat na zemi, skrze Boží slovo, skutky milosrdenství a ochotu trpět pro evangelium. V tomto chápání je zřejmá jednak celistvá koncepce lidského bytí, jež se skládá z duše a těla a vymezuje se vůči katarským představám, a také eschatologické vnímání pozemského světa. Do něho Kristus přišel a má se vrátit jako soudce, a v něm se má člověk rozhodnout mezi cestou k životu a cestou k záhubě.

Valdský kritický přístup k dosavadní „konstantinské“ církvi působil velmi dynamicky a vyústil do systematických prací *De ecclesia* Wycliffa (1378) a Husa (1413).

³³ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 284.

³⁴ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 291.

³⁵ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 298.

Valdenští se od oficiální církve diferencovali jen postupně a různým způsobem, také u rozhodnějších jako byli lombardští, zůstávalo chápání sebe samých jako součásti církve římské. Exkomunikace a následné rozšíření inkvizice nicméně nutily lyonské chudé k zaujetí postojů stále radikálněji protikatolických. Požadovali, aby se univerzální církev vrátila ze scestí, z kompromitace světskou mocí a privilegií, k původní a autentické společnosti věřících. Katolicita znamenala setrvání v apoštolské zvěsti, nikoli identifikaci s mocenskou a sakramentální strukturou, kterou si církev osvojila po milánském ediktu z roku 313. Sami přívrženci valdensko-husitského mezinárodního hnutí sebe označovali jako „fideles in Romana ecclesia donationem Constantini spernentes“.³⁶ Pro Petra Chelčického stojí Boží zákon nad a proti neprostupným třídám feudální společnosti. Očekávání brzkého příchodu Božího království, charakteristické pro první reformaci, bránilo tomu, aby se církev mohla s Božím královstvím ztotožnit. Zároveň, přes určité tendence, které zastávalo „nikodemské“ hnutí, se valdenská ani husitská církev nestáhly do ústraní, naopak vnímaly své marginální místo jako možnost, být blízko všem, jež společnost odsouvala na okraj.

Ve valdenském spisu *Ayczo es la causa del nostre departiment de la gleysa romana* lze rozeznat kritický pohled na katolickou církev a zároveň ekumenický nádech, který se dostal do valdenského hnutí prostřednictvím českých bratří. Přestože lze v římské církvi nalézt dobré a nutné základy ke spáse, jako jsou Nicejské a Atanaské apoštolské vyznání víry, a veškerá praxe, pokud je v souladu s Písmem, její touha po světské moci zkazila natolik, že se stala „církví zla“.

Durandův *Liber antithesis* se již snažil o vysvětlení valdenského postoje z hlediska pravověří. Protože soudobá církev selhala kvůli svým světským starostem ve své podstatné povinnosti kázat evangelium, musel vystoupit lyonský kupec, aby pokračoval na cestách apoštolů a bránil křesťany před Dáblem.

Valdenská kritika soudobého stavu církve byla radikální. Zpochybňovala nárok papežství, jako údajného dědice západní říše římské, na světskou moc vyplývající z tzv. Konstantinovy donace papeži Silvestrovi. Zároveň to byla kritika římsko-německé říše jako záruky náboženského řádu skrze hierarchicky sakralizovaný systém feudálních společenských vztahů. Molnár identifikuje původ tohoto postoje již u lombardských katarů

³⁶ A. Molnár, *Sfida al costantinismo*. Estratti dalla Rivista „Protestantesimo“, XX (1965), Tipografia Ferraiolo, Roma, 8.

a následně u lombardských chudých, kteří, podle polemisty Monety z Cremony³⁷, označovali papeže nikoli nástupcem sv. Petra, ale císaře Konstantina.³⁸

V rámci této interpretace dějin křesťanství se vyskytla některá valdenská přesvědčení o dávném původu hnutí, dokonce z doby Silvestra, kdy skupina věrných křesťanů odmítla nový církevní vývoj. Taková tvrzení se rozšířila zvláště na konci 14. století ve střední Evropě. Podobné teze se různě odrážely u českých teologů Jakoubka ze Stříbra, Petra Chelčického a v *Bratrské konfesi* z roku 1468, která přímo identifikuje kritického druha papeže Silvestra s „Petrem Valdenským“ samotným.³⁹

Pozoruhodná je také valdenské zpochybnění pobytu apoštola Petra v Římě. Tato tradice totiž vznikla až tři sta let po apoštolově smrti, kdy se církev pokusila založit právo apoštolské posloupnosti na domnělém Petrově stolci. Druhým argumentem byla pro valdenské Bible: v Písmu není zmínka o Petrovi v Římě a na základě Mt 8,22 pak valdenští zavrhovali kult ostatků jako takový. Tuto tezi obhájili později Marsilius z Padovy, Martin Lupáč a Vavřinec Krasonický⁴⁰, podle nějž apoštol Petr, jak doložil list Galatským, bydlel po Ježíšově smrti 17 let v Jeruzalémě, tedy v době, kdy mu církevní tradice připisovala martyrium v hlavním městě říše. Knihou Oldřicha Velenského *Apostolum Petrum Romam non venisse*⁴¹, vydanou v Basileji roku 1519, získal argument valdenských široký ohlas.

Dalším rysem středověké valdenské teologie byla její eschatologická idea Antikrista. Někteří tuto postavu jednoznačně identifikovali s papežem Silvestrem, jiní pak s každým svůdcem křesťanů; celé první reformaci byla vlastní představa, že se Antikrist může skrývat pod zbožným nánosem. Vlivem inkvizice posílil tento pohled i na svůdce, který měl být hledán uvnitř římské církve, ve falešném náboženství, ve zvráceném křesťanství. Posílením inkvizice kolem roku 1230 se také profilovala valdenská idea, že ochota k mučednictví patří ke kazatelské službě. Pronásledování muselo přijít ze strany těch, kteří se nazývali křesťany a patřili k pseudocírkvi. A. Molnár k tomu cituje reakci odsouzeného Jana Želivského jako typicky valdenskou: „vyšel z pokoje, sepal ruce a vykřikl: děkuji ti, Otče nebeský, protože mi umožňuješ trpět skrze ruce mých vlastních“.⁴²

³⁷ Moneta z Cremony (1180 - po 1238) profesor filosofie na Boloňské univerzitě, dominikánský inkvizitor v Lombardii, napsal pětidílnou knihu *Adversus catharos et valdenses*.

³⁸ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 311.

³⁹ Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 313.

⁴⁰ Vavřinec Krasonický (1460–1532), studoval na pražské univerzitě, později přestoupil od utrakvistů k Jednotě bratrské, v níž vedl ke vzdělávání. Byl farářem v Litomyšli. Roku 1503 sepsal *Apologii* proti zákazu Jednoty Vladislavem Jagellonským.

⁴¹ Oldřich Velenský (1495–1531), studoval na pražské univerzitě, přeložil a vydal knihy humanistických a reformačních autorů, mimo jiné Erasma Rotterdamského a Martina Luthera. Mezinárodní úspěch získal svým latinským dílem *Apostolum Petrum Romam non venisse*.

⁴² Molnár, *Storia dei Valdesi*/1, 329.

Pro Krista a pod „ecclesia malignantium“ jsou jeho věrní ochotni trpět, avšak, jak Molnár upozorňuje, jinak než mystici: ne mimo svět a vyzdvihující utrpení jako takové, ale ve světě, kde sledují Pána s jeho křížem.⁴³ S každou hrozbou zůstává naděje křesťana, jenž vyhlíží do budoucího království Božího, zaslíbeného a již částečně přítomného skrze skutky lásky. Lukáš Pražský dal později tomuto myšlení trojčlenné uspořádání teologických ctností, „víra, láska a naděje“, jasný teologický základ.

V této části věnované valdenské teologii je třeba připomenout další pilíř, jímž byla chudoba. Jak již bylo řečeno, volba chudoby byla vnímána jako projev dodržování Kristových přikázání a solidarity s chudými. Jestliže zakládání žebravých řádů v zásadě neřešilo otázku chudoby či bohatství církve, radikální postoj valdenských zůstal kritickou výzvou pro celé kněžstvo. Dá se říci, že toto myšlení svým důrazem na evangelickou spravedlnost podkopalo soudobou společnost v jejích právních a sakrálních základech. Pakt mezi církví a světskou mocí, jenž se projevoval v rozdělení společnosti na „oratores, bellatores, laboratores“, byl důsledně kritizován Petrem Chelčickým. Církev by se měla vzdát své moci získané ze světské podpory, aby se stala skutečně prostou podle evangelia, a tím dokázala přerušit množení nespravedlnosti.

Zde je vhodné ještě zmínit valdenské odmítnutí přísahy. Tento postoj charakterizuje také radikální husity a první dvě generace Jednoty bratrské.⁴⁴ Znamenalo to postavit se kriticky k světskému uspořádání společnosti, nahradit „vertikální a paternalistickou věrnost horizontální a bratrskou angažovaností“.⁴⁵

⁴³ Molnár, *Sfida al costantinismo*, 10.

⁴⁴ Molnár, *Sfida al costantinismo*, 11.

⁴⁵ Molnár, *Sfida al costantinismo*, 12.

2. OD PŘIHLÁŠENÍ K HELVETSKÉ REFORMACI DO ROKU 1848

2.1. ŽENEVA

Luterská reformace měla silný ohlas i ve valdenských Alpách. Z tohoto důvodu napsal Martin Luther 7. září 1520 savojskému vévodovi Karlu III. list s žádostí, aby chránil kazatele ve svých zemích. Propagace německé reformace, podpořená širokou publicitou, podnítila valdenskou synodu v Laus v údolí Chisone v roce 1526 k tomu, aby poslala za Alpy delegaci v čele s Giorgem z Kalábrie a Martinem Goninem z Angrogna. Ti se sešli ve švýcarském Aigle s Vilémem Farelem⁴⁶, což otevřelo cestu k připojení valdenské církve k helvetské reformaci. Mezitím Martin Bucer⁴⁷ dedikoval čtvrtý díl svého latinského překladu Lutherovy *Postilly* „italským bratrům“. O čtyři roky později se v Mérindol v Provence konal další sjezd, kde bylo rozhodnuto vyslat druhou delegaci s kazateli Petrem Massonem z Bourgogne a Georgem Morelem z Freyssinières ke švýcarským reformátorům do Bernu, Basileje a Štrasburku. V Basileji pak Morel předložil Ecolampadiovi⁴⁸ několik aktuálních otázek, například, zda mohou křesťané žít v oddělené skupině, jaký je obsah biblického kánonu a jaký je správný způsob jeho interpretace. Ecolampadius vyzval valdenské, aby se napříště neúčastnili katolických bohoslužeb a naopak se spoléhali na vlastní kněží. Stejný názor vyjádřil ve Štrasburku Bucer, který bratry zvláště varoval před novokřtenci. Oslovení reformátoři pozitivně hodnotili valdenské hnutí, ale nabádali k upuštění od podzemních rysů a provizoria ve prospěch moderní reformované církve v souladu a s podporou městských struktur.

Působením těchto kontaktů se zformovaly tři názorové pozice: konzervativní, inovační (Martin Gonin) a umírněná (Morel). Válečné vítězství Francie nad nábožensky zpočátku ambivalentním, poté represivním savojským vévodou Karlem III. roku 1530 znamenalo nejen pád savojského vévodství a ztrátu alpských oblastí uzavřením smlouvy v Saint Julien, ale přineslo též posílení reformační iniciativy z Bernu směrem na jih.

⁴⁶ Vilém Farel (1489–1565), studoval na pařížské Sorbonně, působil jako reformátor ve Francii, pak ve francoušském Švýcarsku, kde se stal předchůdcem a spolupracovníkem Kalvína.

⁴⁷ Martin Bucer (1491–1551), německý reformátor ve Štrasburku, snažil se o shodu mezi Lutherem, Zwinglim a kalvinisty. Jeho knihu *Von der wahren Seelsorge und dem rechten Hirtendienst* přeložili čeští bratři do češtiny.

⁴⁸ Jan Oekolampad (1482–1531), humanista a reformátor v Basileji.

Během této příznivé situace se v září 1532 uskutečnila valdenská synoda v Angrogně, známá pod názvem synoda v Chanforanu, za účasti ženevských reformátorů Saulniera a Farela. Došlo zde ke shodě v teologických a sociálních otázkách, čímž byly položeny základy a pilíře budoucí církve, zároveň však vyvstaly pochybnosti v konzervativním křídle. Uznány byly pouze dvě svátosti: křest a Večeře Páně. Funkce putujících kněží nazývaných „barba“ byla zrušena a nahrazena kněžími stálými. Byl zrušen celibát, umožněny přísahy, vlastnictví majetku, angažovanost křesťanů ve veřejné správě a úročené půjčky. Zavrženy byly individuální zpověď, posty a povinnost svátostních dnů, byla přijata reformační nauka o predestinaci a neúčinnosti dobrých skutků pro spásu. Zároveň se konala sbírka pro vydání Bible ve francouzštině, jejíhož překladu se ujal Petr Robert zvaný Olivetanus⁴⁹.

Konzervativní křídlo hnutí vyslalo dva bratry z Dauphiné, Daniela z Valence a Jana z Molines, pro dobrozdání do Čech. Zpět se vrátili s listem od českobratrské ústřední rady v Mladé Boleslavi, v níž tehdy působil také Jan Augusta. Rada vyzývala valdenské bratry, aby každou nabízenou novotu v klidu zvážili a zachovali jednotu: „Učiňte reformaci, ale zohledněte vaše vlastní dědictví.“ Přesto byla během dalšího shromáždění v Prali v roce 1533 potvrzena rozhodnutí předcházející synody v Chanforanu.

Valdenské přihlášení k helvetské reformaci je třeba vidět v kontextu šířících se protestantských myšlenek na jih od Alp, o němž mj. svědčí řada osobností z oblasti tradičního katolicismu a kultury, zapálených pro Lutherovu ideu: Pier Paolo Vergerio, Pietro Martire Vermigli, Bernardino Ochino, Aonio Paleario, Giulia Gonzaga, Vittoria Colonna. Roku 1536, po pádu savojského vévodství, navzdory oficiálnímu odsouzení turínským parlamentem, vznikl relativně svobodný prostor pro jinověrce. Na jihu se silně projevila podpora ženevské reformace v čele s Farelem. Francouzský král se následně rozhodl protestanty ve svých zemích vyhladit.: v roce 1545 zničili královští žoldněři a papežská armáda z Avignonu provensálské město Mérindol.

Ze Ženevy byli vysláni reformní kazatelé nejen do Francie, ale též do Kalábrie a Piemontu a roku 1555 byly v údolí Luserna postaveny první kostely: v Angrogně, Roccapiattě, Prali, Coppieri della Torre a kostel Ciabàs, který se stal symbolem – prostá budova s doškovou střechou a kazatelnou místo oltáře. Valdenské obce zároveň získaly právo na majetek, konzistoř a diakonii. Panovala zde zcela jiná situace než v jižní Itálii, kde se v roce 1561 rozpoutala papežská protireformace. Vyvražděny byly celé obce: San

⁴⁹ Pierre-Robert Olivétan (1505–1538), reformovaný teolog, pedagog, autor prvního překladu Bible do francouzštiny (1535), jenž se stal základním textem pro hugenoty a pro pozdější překlady.

Sisto, Guardia Piemontese, Montalto Uffugo; na rozdíl od perzekuce provensálských bratrů se v jižní Itálii tyto krutosti odehrály bez většího pohoršení zbytku Evropy.

2.2 OD PROTIREFORMACE K TOLERANČNÍMU EDIKTU

Násilná perzekuce brzy postihla i valdenské Alpy, když se savojský vévoda Emanuel Filibert⁵⁰ vrátil do své země s plánem opřít politickou restauraci o katolickou církev. Po diplomaticky opatrném začátku vyslal vévoda v září 1560 vojsko, aby uklidnilo poměry v údolí Luserna, kde se konaly veřejné disputace mezi katolickými a valdenskými teology. Poté, co byla v listopadu zesílena vojenská opatření, valdenští kazatelé ustoupili od svého teologického odmítání násilí a reformační poslušnosti vůči světské vládě a na základě právního argumentu sebeobrany a teologické obrany pravé víry svolali lid k ozbrojené reakci.

21. ledna 1561 se obyvatelé v údolích Chisone a Pragelato, která byla pod francouzskou vládou, semkli se sousedy ze savojského údolí Luserna v takzvaném „paktu sjednocení“. Valdenským útokem na katolický kostel v Bobbio a vojenskou posádku začala válka, jež trvala do dubna, kdy kvůli nepřístupnému terénu a odlehlosti oblasti ukončilo vyčerpané katolické vojsko boj. 5. června 1561 bylo v Cavour podepsáno příměří, které zajistilo valdenským v Savojsku určitá práva a svobodu vyznání. Šlo o jednu mála výjimek z principu „cuius regio eius et religio“, vyhlášeného na území Svaté říše římské augšpurským mírem z roku 1555. Přes jasná omezení bylo toto příměří předpokladem pro to, aby valdenská církev nabyla jistoty. Jak píše Giorgio Tourn, příměří v Cavour se stalo opakem synody v Chanforanu, kde se v roce 1532 valdenství stalo nadějnou základnou helvetské reformace na jihu od Alp, naopak v Cavour se upevnila disidentní církev, do určité míry chráněná, ale v zajetí.⁵¹

Mezi lety 1541 a 1561 začal postupný zánik valdenského hnutí v Provence a v Kalábrii. Na naléhání prvního předsedy parlamentu v Aix Jeana Meyniera, přikázal roku 1543 francouzský král František I., aby byl do praxe uveden edikt z Fontaibleau namířený proti protestantům. V dubnu začala křížová výprava, během které byl zničen Mérindol a další oblasti. Po této výpravě zůstaly v údolích Piemontu tisíce obětí, množství uprchlíků

⁵⁰ Emanuel Filibert Savojský (1528–1580), od roku 1553 vévoda savojský, v letech 1556–1559 místodržící habsburského Nizozemí. V období francouzsko-španělské války anektovali Francouzi většinu jeho dědičné země, kterou Emanuel Filibert znovu získal při cateau-cambrésiském míru, výjimkou zůstalo město Ženeva. V letech 1574–1575 však získal Pinerolo a Asti.

⁵¹ Tourn, I Valdesi, 126.

se uchýlilo do Ženevy. Podobný úděl čekal i Guardii v Kalábrii, kde místní šlechtic Spinelli zradil svůj lid. Následné krveprolití zanechalo stopu v toponymii, o čemž svědčí název Porta del Sangue (Krvavá brána).

Poslední desetiletí 16. století byla pro valdská údolí relativně poklidná a to hlavně díky jejich izolovanosti na rozhraní mezi francouzským územím, protestanským Dauphiné, markrabstvím Saluzzo (znovu dobytým mezi lety 1588 a 1600 Savojskými) a údolím Pragelato. Nantský edikt z roku 1598 konečně zajistil náboženskou toleranci ve valdském údolí Pragelato na francouzském území a zároveň potvrdil status quo údolím v Piemontu. Protireformační ofenzíva, která byla v těchto letech vedena duchovními, se zaměřovala na to, aby zažehla ohniska katolického kultu v údolích a iniciovala veřejné disputace, kterých se účastnil také lid (nejznámější diskuze v Ciabàs s pastorem Scipione Lentulo⁵²).

Valdenští se tehdy dělili na dva proudy. Radikálové, kteří snili o protestanské expanzi v Piemontu, vedení Scipionem Lentulem, který byl následně vyloučen místodržícím. Druhý, umírněný proud měl podporu Ženevy. Vnitřně se valdská církev strukturovala od synody svolené ve Villar 18 dubna 1564, která schválila řády, vytvořené podle ženevských *Ordonanci* z roku 1542.

Synodální model byl inspirován francouzskou protestantskou církví (hugenoti). Synody měly legislativní moc nad mravy, umožňovaly případné rozvody a přidělovaly pastory do kostelů. Pastoři měli na starosti kázání a scházeli se každý týden k rozmlouvám, diákonci sloužili chudým, starší ve vedení církve. Pastoři, kteří vedli záznamy o narození, úmrtí a sňatcích, se stali státními úředníky, farnosti řídily veřejné školy a podílely se také na řízení chodu obce.

V roce 1565 vévoda Emanuel Filibert vydal represivní edikt proti všem piemontským protestantům, mimo francouzské markrabství Saluzzo, a zároveň zesílil svůj vliv nad valdskými údolními prostřednictvím místodržících⁵³. Nový „pakt sjednocení“ (*patto di unione*) mezi údolními, uzavřený v listopadu 1571, pochopitelně vyvolal vévodovu nepřízeň.⁵⁴

⁵² Scipione Lentulo nebo Lentolo (1525–1599), získal v Benátkách doktorát z teologie, roku 1557 uprchl před inkvizicí do Ženevy, kde se stal reformovaným pastorem. Od 1559 vedl valdskou komunitu v Lucernu, kde překládal do italštiny původně francouzskou valdskou konfesi. Od 1569 do 1587 byl farářem v Chiavenně. Napsal dějiny pronásledování valdských a spisy proti antitrinitářům.

⁵³ Augusto Armand Hugon, *Storia dei Valdesi*, 2. Torino, Claudiana, 1989, 53.

⁵⁴ Hugon, *Storia dei Valdesi*, 53.

První roky 17. století jsou charakterizovány rozvážným postojem vévody Savojského, který využíval námezdní vojsko složené z francouzských hugenotů a valdenských vojáků ve svých válkách k dobytí Monferratu, přestože znovudobytí markrabství Saluzzo způsobilo jeho rekatolizaci a vlnu uprchlíků za Alpy. Zeměpanská nařízení tohoto období, zaměřená na zastrasování a útisk, omezovala jakýkoliv kult a veřejný život valdenských a do obecních rad dosazovala většinou katolíky. Nicméně tato opatření přijatá vévodou skončila fiaskem: „I když jsme měli všechny dostupné prostředky a opatření pro vymýcení kacířství, ve službě Bohu ... nebylo bohužel možné je celkově vymýtit“.⁵⁵ Z významných valdenských osobností můžeme jmenovat například Antonia Légera z Villasecca⁵⁶, vyslaného prostřednictvím nizozemské ambasády z Ženevy do Konstantinopole jako kaplana, který byl v úzkém spojení s ortodoxním Cyrilem Lucarisem orientovaným na kalvinistickou teologii.

Z teologického pohledu byla valdenskou církví přijata radikální pozice nizozemského synodu z Dodrechtu. V těchto letech bylo v Nizozemí publikováno historické dílo *Valdenství* od Baldassara Lydiuse (1616), vyzývající protestanty k hledání jednoty na základě valdenského středověkého hnutí, dílo pastora Perrina z Delfinata *Histoire des Valdois et des Albigeois*, na něž navázalo *L'Histoire Ecclésiastique des Eglises réformées autrefois appelées vaudoises* od Pietra Gilles (1644). Z vyobrazení na první straně knihy *Lucerna Sacra* od Valeria Grossa (1640) pochází valdenský znak svícnu obklopeného šesti hvězdami a motto „in tenebris lux“.

Sedmnácté století probíhalo ve znamení ženevské převahy v kultuře i v jazyce, což bylo dramaticky urychleno decimací lokální populace způsobené morem v roce 1630. Valdenští pastoři nebyli od této doby již nazýváni „barba“ ale „monsieur“. V této době vydal v Ženevě profesor teologie Giovanni Diodati⁵⁷ z Lucca bibli v toskánštině.

⁵⁵ Hugon, *Storia dei Valdesi*, 53.

⁵⁶ Antonio Léger (1594–1661), pastor v údolí San Martino, od 1645 profesor východních jazyků v Ženevě. Vydal Vyznání valdenské víry a roku 1638 Nový zákon v řečtině *Novum Testamentum idioma graeco litterali et graeco vulgari ex versione Maximi Calliopolitani*.

⁵⁷ Giovanni Diodati (1576–1649), jeho rodina z Luccy konvertovala k reformaci, profesor hebrejštiny na kalvínské akademii v Ženevě, od roku 1608 pastor, v letech 1606–1645 profesor teologie. V roce 1607 dokončil překlad Bible do italštiny pod názvem *La sacra Bibbia ossia l'Antico e il Nuovo Testamento*, do francouzštiny pak v roce 1644. Jeho italský překlad Bible byl oficiálním textem pro italský protestantismus až do takzvané „riveduta“, vydané Giovannim Luzzim (1921–1930).

2.3 DRAMATICKÉ TŘICETILETÍ (1655–1690)

Druhá polovina 17. století byla obdobím vzestupu absolutistické moci ve Francii. Savojsku tehdy jako regentka vládla Kristýna Bourbonská, vdova po Vittoriu Amedeu I., teta Ludvíka XIV., sestra „nejkřesťanštějšího“ krále Ludvíka XIII. Příčinou, která rozpoutala krizi, již dříve u turínského dvora podněcovanou vlivným převorem a nepřítelem valdenských Aureliem Rorengem, bylo získání pozemků v nížině valdenskými obyvateli z údolí Luserna. Tím porušili příměří z Cavour, podobně jako je porušili vybudováním kostela ve vesnici San Giovanni, tedy mimo povolené území. Další příčinou byl požár kláštera Villar Pellice, v rámci spiknutí proti valdenským, a vražda kněze, nespravedlivě přisouzená jejich předsedajícímu Légerovi⁵⁸. Osudovým byl leden roku 1655, kdy byl valdenským nařízen ústup do vymezených hranic a kdy se v Turíně vyprofilovala radikální linie markýze z Pianezzy⁵⁹, který byl rozhodnut heretiky zlikvidovat. Odvolání se valdenských do Ženevy pak vytvořilo záminku k jejich obvinění ze spiknutí a z rebelie.

Když v dubnu přitáhl markýz Pianezza se čtyřmi tisíci žoldněři a s dobrovolníky z údolí, valdenští se nejprve stáhli, pak se rozhodli vyjednávat. Avšak mezi 24. a 27. dubnem vydal markýz pokyn k masakru známému jako Piemontský Boží Hod nebo Krvavé jaro: obce Pra del Torno, Villar a Bobbio byly obsazeny, jejich obyvatelé zmasakrováni a ti, jimž se podařilo uniknout, se uchýlili do hor. Houževnatý odpor vedl Giosuè Javel⁶⁰, vesničan z Rora. Tomu se několik dní dařilo způsobovat vojsku potíže, dokud nebylo zničeno též Prali v údolí San Martino, načež se 8. května ve Villasecce valdenští vzdali. Následovalo vyhnání bratrů Javelových a Jahierových, 40 valdenských bylo donuceno zřeknout se v turínském dómu své víry. Jedna z dobových zpráv uvádí 1 712 obětí.⁶¹ Bod obratu nastal, když skupina valdenských uprchlíků z francouzských údolí Chisone a Pragelato zaslala prostřednictvím Légera evropským protestantům „list bratrům ve vyhnanství“. Největší ohlas měla výzva v Anglii: Cromwell nařídil národní

⁵⁸ Giovanni Leger (1615–1670) studoval v Ženevě, byl pastorem v San Giovanni po svém otci Antoniovì, po „Piemontském Božím Hodu“ roku 1655 uprchl do Francie, do vlasti se mohl vrátit díky Cromwellovi. Autor *Histoire générale des Eglises évangéliques des vallées de Piémont ouu vadoises* (1669).

⁵⁹ Carlo Emanuele Giacinto di Simiana, markýz z Pianezzy (1608–1677), horlivý katolík, první ministr savojské regentky Kristýny, v roce 1650 založil Radu pro propagaci a ochranu katolické víry, do jejíhož čela byl ustanoven turínský arcibiskup.

⁶⁰ Giosuè Javel (1617–1690), hlavní činitel valdenského odboje od „Piemontského Božího Hodu“ po „Slavnou repatriaci“, přezdíván Lev z Rora a Kapitán z údolí. Jeho dům „la Giavanella“ je dnes ve vlastnictví Tavoly a slouží jako muzeum.

⁶¹ Hugon, Storia dei Valdesi, 88.

půst a Milton složil oslavný sonet: „Pomsti, ó Bože, zavražděné světce“⁶². Ludvíkovi XIV. Cromwell napsal, že přeruší přátelské styky s Francií, jestliže nezakročí ve prospěch valdenských. Rozhodná reakce přišla i ze švýcarských kantonů, od falckraběte rýnského i z Nizozemí. Právě Nizozemci rozšiřovali tiskem ilustrace znázorňující masakr v údolích. V červenci se savojská regentka setkala s anglickým velvyslancem, sirem Samuelem Morlandem, který přečetl Miltonovo latinské pojednání. Mezitím v údolích zorganizovali velitelé Javel a Jahier partyzánský odboj s podporou hugenotů a valdenských z Prigelata, dobyli Torre a zapálili klášter. Savojský dvůr mladého vévody Karla Emanuela II. byl prostřednictvím švýcarského velvyslance Hirzela nucen přistoupit k jednáním s valdenskými. Valdenští byli poprvé v centru mezinárodní diplomacie zalarmované vůdcem Légerem, který našel útočiště v Paříži. Po jednáních, konaných v Pinerolu, jejichž hlavními protagonisty byli francouzský velvyslanec Servient, podporovaný kardinálem Mazzarinem, a valdenská delegace v čele s Légerem, vydal savojský vévoda 18. srpna 1655 tzv. *Milostivé patenty*, které již nebyly dohodou ve smyslu příměří v Cavour, ale udělením knížecího odpuštění (pardonu).

Navzdory tomu bylo následující období poznamenáno pokračující katolickou represí: dominantou údolí Pellice se stala nově postavená pevnost Santa Maria, jejímž velitelem se stal nepřítel valdenských hrabě Bartolomeo z Bagnola, valdenští byli i nadále perzekvováni. Po Cromwellově smrti byla v Anglii restaurována monarchie a nový král Karel II., zastavil dosavadní pomoc valdenským (dvanáct tisíc šterlinků ročně). Na valdenské straně se reorganizovala guerilla sestávající z Javelových band, nad jejichž členy byl vynesena rozsudek smrti, a Léger, obviněný ze spiknutí, byl nucen uprchnout do Nizozemí. Po vojenském útoku, kterému velel markýz z Fleury, se v Turíně uskutečnila v prosinci 1663 a v lednu 1664 jednání mezi zneprátelenými stranami – opět za švýcarského zprostředkování. Výsledkem bylo 14. února 1664 vydání patentů, jimiž byla vyhlášena amnestie, potvrzeny starší patenty z Pinerola z roku 1655, byly zakázány bohoslužby v kostele v San Giovanni, mělo dojít k vzájemné výměně zajatců a na valdenských synodách byla napříště nařízena přítomnost knížecího vyslance.

Teologie valdenských se zakládala na vyznání víry z roku 1655, která je až dodnes základem valdenského kréda, jež bylo uceleno deklarativním aktem synody v roce 1894. Svatá večeře byla celebrována čtyřikrát do roka. Pastoři byli vysvěceni předsedajícím poté, co před synodou pronesli zkušební kázání, a následně mohli zůstat na dobu neurčitou na

⁶² Tourn, I Valdesi, 160.

určené faře. „Obecní učitel“ dohlížel na vzdělávání v údolích a budoucím studentům teologie poskytoval první stupeň vyššího vzdělání. Valdenští směli konat pouze svobodné profese lékařství a notařství a ne mezi katolíky, jak to přikazovalo opatření zavedené za velké katolické misionářské ofenzivy (od roku 1655), čemuž pomáhaly knížecí peněžní dary určené konvertitům.

Zrušení nantského ediktu Ludvíka XIV. v roce 1685 neznamenovalo jen konec protestantismu ve Francii (údolí Pragelato a Chisone nevyjímaje), ale bylo rovněž podnětem k vydání ediktu savojského vévody Vittoria Amadea II. proti valdenským z 31. ledna 1689. Francouzský král totiž naléhal na vévodu, aby netrpěl protestanty ve svých zemích, které dosud skýtaly útočiště francouzským uprchlíkům. I když byl méně násilný než dřívější nařízení Karla Emanuela II., zpečetil edikt Vittoria Amadea II. prostřednictvím svých čtyř paragrafů (zákaz bohoslužeb, zničení chrámů, odloučení pastorů a učitelů, katolický křest novorozenců) konec valdenských.⁶³ Švýcarští vyslanci se pokusili přesvědčit valdenské k expatriaci, ale třetina z nich se zorganizovala do skupiny posledního odporu. Duchovní se rozhodli zůstat se svým lidem: „všichni pastoři byli předurčení k tomu, aby žili a zemřeli ve své komunitě..., v žádném případě by nebylo ani čestné ani omluvitelné, aby ji opustili v takových nesnázích, a bezpochyby bychom jim měli co vyčíst, protože dobrý pastýř by měl být za své ovečky ochoten dát vlastní život.“⁶⁴ V březnu 1689 se slavily bohoslužby a křty a lid se jich účastnil se zbraní v ruce. Toto však trvalo pouze tři dny, od 1. do 3. května 1689 – valdenští v čele s pastorem Enricem Arnaudem⁶⁵, vnitřně rozdělení konfliktem zájmů, byli poraženi a rozdraceni oddíly francouzského maršála Catinata a savojského vévody (jednalo se o více než 8 000 vojáků, dobrovolníky nepočítaje). Zbytek, 8 500 z 14 000 valdenských, byl uvězněn.

Stejně jako před 20 lety se v nejnávšně položených místech zorganizovala revolta skupin valdenských podle vzoru Javanela nazývaných „neviditelní“. Většina z nich však po několika týdnech podlehla. Přesto se podařilo vyjednat právo expatriace výměnou za propuštění zajatých příbuzných. Zajatci byli v piemontských věznicích drženi v nelidských podmínkách a více než polovina z nich zemřela. Valdenští prominenti, včetně devíti pastorů, byli izolováni v turínské citadele. Po dvou letech nátlaku a jednání nakonec v září 1687 vévoda povolil expatriaci zajatců do Švýcarska za souhlasu piemontského ministra

⁶³ Hugon, *Storia dei Valdesi*, 121.

⁶⁴ Hugon, *Storia dei Valdesi*, 126.

⁶⁵ Enrico Arnaud (1641–1721) studoval v Basileji, v Holandsku a na kalvínské akademii v Ženevě, pastor ve valdenských údolích. Organizoval valdenskou „Slavnou repatriaci“ spolu s Javanelem ze Ženevy, kam uprchl.

Govoneho a sněmu v Arau. Výjimkou byli duchovní se svými rodinami, kteří byli drženi v zajetí a násilím rekatolizováni. Jejich úkolem bylo přinutit uprchlíky, aby ze Švýcarska odjeli co nejdál, až do Braniborska. Ženeva přijala většinu uprchlíků: 2 490 z celkových 2 700, předhánějí se tak v solidaritě prostřednictvím tzv. italské sbírky (bylo vybráno téměř 20 tisíc florénů). Celkový počet emigrantů, kteří se uchýlili do Švýcarska, byl vyšší než 3 300, další se vydali do Německa, aby se připojili ke koloniím hugenotských uprchlíků. Na jaře 1688 vyrazili ze Švýcarska první kontingenty do Würtemberska.

Savojský vévoda zkonfiskoval všechn valdenský majetek, vybrané části si ponechal v osobním vlastnictví. Také na francouzské straně proběhla konfiskace majetku, díky níž byla v tehdy francouzském Pinerolu fundována každodenní velká mše za krále. V září 1686 byl v údolích znovunastolen katolický kult a započala výstavba kostelů.

2.4. REPATRIACE

Mezitím došlo ke dvěma pokusům o repatriaci: v červenci 1687 a v červnu 1688, přičemž ta pozdější byla připravena Arnaudem, Javanelem a Pellencem. Téměř tisícovka valdenských uprchlíků se usadila v Braniborsku, několik stovek ve Würtembersku a v Dolní Falci, zbytek pak ve Švýcarsku. Obrat nastal v roce 1688 díky změnám na evropské politické scéně: protestant Vilém Oranžský, místodržitel nizozemských provincií, navrhl spojenecký plán izolovat Francii Ludvíka XIV. – nizozemskými spojenci se měli stát Piemont a valdenští, kteří měli podle tajných úmluv po návratu z exilu zformovat odboj, jenž by se pak rozšířil i mezi bývalé hugenoty do jižní Francie. Rozhodujícími postavami ve „velké reimpatriaci“ byli dva muži. Prvním byl kapitán Giosué Javanel, někdejší protagonista událostí z let 1655 a 1663-64, který se uchýlil do Ženevy, odkud pak řídil návrat valdenských do vlasti. Druhým byl pastor Enrico Arnaud, který se v říjnu 1688 za doprovodu kapitána Bessona vydal na diplomatickou misi do Nizozemí k Vilému Oranžskému. Tady se Arnaud seznámil s poštovním ředitelem Nicolou Clignetem, který pro reimpatriaci zajistil finance. Dne 27. srpna 1689, po jednom z obvyklých púšťů, které drželi Švýcaři jako vyjádření podpory svým bratrům ve víře na druhé straně Alp, vyrazilo od Nyonu při jezeře Lemano přibližně 1 000 ozbrojených valdenských s třemi kněží a kapitánem Pellencem, chráněni zástupem stráží zepředu i zezadu, a po devíti dnech vysilujícího pochodu ušli 200 kilometrů až do svých údolí. V obtížném boji s francouzskými oddíly u mostu Salbertrand v údolí Susa ztratili valdenští navzdory svému

vítězství třetinu kontingentu. Když dosáhli hranic údolí, nechal 11. září Arnaud své vojáky složit přísahu věrnosti dle Lukášova kázání 16:16. Pokus maršála Canata o zničení valdenského vojska u vesničky Baziglia se nezdařil. Enrico Arnaud shromáždil čtyři stovky zbylých valdenských bojovníků, kteří se díky dobré znalosti dokázali dostatečně zásobit potravinami a dobytkem (často i ve formě násilných rekvizic) až do osudného dne 2. května 1690. 4 000 mužů markýze Feuquiera obklíčilo valdenské, kteří se uchýlili na hřeben hory, kde je v noci obklopila mlha, díky níž se jim podařilo nepozorovaně uniknout do bezpečí. Za úsvitu slavili bohoslužbu a zpívali žalm 68, který zhudebnil Goudimel: „Ať se zjeví Bůh, a v mžiku / uvidíme, jak se šiky nepřítel / rozplynou / jako mlha ve větru“⁶⁶. 24. května se odehrál druhý osudný okamžik, když mlha opět umožnila valdenským, ukryvající se na Pan di Zuccheru, útek před francouzskými šiky maršála Feuquiera. Nová spojenecká smlouva Vittoria Amedea II. s Anglií a Rakouskem a vyhlášení války Francií 4. června 1690 umožnila nejenom konec války a osvobození valdenských kazatelů z vězení, ale rovněž vydání tolerančního ediktu z roku 1694. Vévoda měl totiž zájem na dobrých vztazích se švýcarskými kantony, které by chránily Savojsko. Stejně tak i navrátilivší se exulanti představovali věrné poddané a v boji ostrílené vojáky.

V důsledku vleklých tajných jednání mezi Piemontem, Nizozemím a Anglií po haagském míru vydal dne 23. května 1694 Vittorio Amedeo II. edikt, který potvrzoval znovunastolení valdenského status quo před rokem 1686 s dodatkem, že z náboženských důvodů se mohou Francouzi usazovat v údolích. Obzvláště složitá byla otázka restituce majetku. Na medaili, vydané na paměť haagského míru, byl zobrazen valdenský voják se štítem, na němž bylo sedm hvězd a motto: „Piemontští valdenští a další zachráněni haagským kongresem“⁶⁷.

Pro složitou obnovu občanského a náboženského života v údolích, utlumeného v době války s Francií (1688–1697), byla rozhodující pomoc Nizozemí, Švýcarska a především Anglie, která založila organizaci, jež poskytovala sto scudů ročně každému pastrovi a padesát každému valdenskému školnímu učiteli. Prvním vůdcem obnovené církve se stal Davide Léger⁶⁸, následovaný Guglielmem Malanotem⁶⁹. Reorganizován byl rovněž školní systém: jednotlivá společenství musela podporovat vedoucího Latinské

⁶⁶ Hugon, Storia dei Valdesi, 191.

⁶⁷ Hugon, Storia dei Valdesi, 202.

⁶⁸ Davide Léger (1630–1722), po studiích na švýcarských univerzitách byl dvakrát předsedajícím Tavoly (1692-94, 1698-1701).

⁶⁹ Guglielmo Malanot (1650-1705).

školy, jenž byl kontrolován synodou, každá ze třinácti farností musela mít alespoň jednoho učitele základní školy (jejich počet vystoupal až na 68 v roce 1720).

S protifrancouzskými a protiprotestantskými represivními opatřeními, která následovala poté, co údolí Chisone a Pragelato přešla do savojských rukou, se naopak začalo vytvářet takzvané valdenské „alpské ghetto“. „Tavola“ složená ze tří pastorů a jednoho předsedajícího, vykonávala činnosti spojené nejen s náboženským vedením a administrací, jako například správa dávek, řízení školního systému, zahraničního studia kandidátů na pastorační činnost a vztahů s evropskými církvemi. Nizozemské reformované církve založily z vlastní iniciativy tzv. Valonský výbor pro vzdělávání v údolích a ten pak inicioval vznik Latinské školy pro vyšší vzdělávání. V rámci této sociální obnovy valdenského území vznikla také vrstva vlastníků půdy, kupců a živnostníků.

1. července 1698 vydal Vittorio Amadeo II. nový diskriminační edikt proti uprchlíkům z Francie, který byl v rozporu s duchem haagského kongresu. Očekávalo se, že tentokrát do exilu odejde 3 000 osob. Situace se zcela obrátila v roce 1703, kdy se za války o španělské dědictví postavil savojský vévoda již po druhé proti Francii a francouzští uprchlíci tak byli znovu vítáni. Po získání Sicílie, spojené s královským titulem, vydal piemontský panovník v roce 1713 novou ústavu. Ta však nezmiňovala toleranční edikt z 23. května 1694, což vzbudilo nejen obavy valdenských, ale taktéž pozornost anglikánského arcibiskupa z Canterbury. Teprve 20. června 1730 vydal král edikt, jímž se valdanská komunita řídila, s výjimkou napoleonského období, až do roku 1848. Z tehdejších zákonů, platných v Piemontu, lze zmínit, že trest smrti pro katolické konvertity před rokem 1686, kteří po roce 1689 znovu přestoupili k valdenské víře, byl nahrazen exilem, dále bylo povoleno dostávat dary a knihy ze zahraničí. Osud 400 bývalých pokatolických exulantů znovu vyvolal protesty ve Švýcarsku, Nizozemí, Anglii a v Prusku.

Náboženský a sociální život valdenských byl v těchto letech charakterizován morální přísností spolu s jistou loajalitou vůči piemontsko-sardinskému králi,⁷⁰ za nějž se konaly veřejné modlitby a půsty. Každý rok byl vysvěcen jeden pastor během sezení synody, nikoli již v zahraničí, laické komise spravovaly finance, jáhni milodary a úlohou pastorů bylo pravidelně aktualizovat knihy stavu církevně-civilního.

⁷⁰ Savojsko přenechalo v letech 1718/1720 rakouským Habsburkům Sicílii výměnou za Sardinii s královským titulem. Jádrem moci sardinského krále však i nadále zůstávalo Savojské vévodství a knížectví Piemont.

V krátkosti je zapotřebí připomenout též obdobné osudy valdenské víry v Pragelatu, které po exodech do Hesenska a Württemberska v roce 1685 a v roce 1698 jako důsledek vyhlášení nantského ediktu a po protifrancouzských knížecích opatřeních zmíněných výše, zažilo krátké příznivé období po piemontské okupaci v roce 1708. Po definitivní anexi údolí Chisone k Piemontu padly poslední vévodovy ohledy na protestantské obyvatele. *Instrukce k piemontskému senátu* z roku 1730 zakazovaly jakékoli praktikování „takzvaného reformovaného vyznání“.⁷¹ Ve stejném roce odešlo z Pragelata do Württemberska více než 800 exulantů. Teprve v roce 1823 byla tato valdenská společnost včleněna do státní církve.

2.5 18. A 19. STOLETÍ: REVOLUCE A RESTAURACE

Ačkoli byly v 18. století položeny základy obecné náboženské tolerance, horlivý Karel Emanuel III. se nadále pokoušel omezit populaci valdenských ve prospěch katolíků. Mezi mnohými iniciativami zmiňme Královskou nadaci půjček od Pinerola na podporu katolíků a pokatolických konvertitů z údolí, založenou v roce 1739, katolický hospic katechumenů a nové biskupství v Pinerole, založené v roce 1748 Benediktem XIV. Pro valdenské byly diskriminační rovněž fiskální zákony: byli nuceni odvádět dávky v trojnásobné výši ve srovnání s katolíky a desátek ve prospěch katolické církve. Na druhé straně pokračovala štedrost Švýcarů, kteří poskytovali stipendia valdenským studentům teologie na univerzitách v Ženevě, v Lausanne a Basileji, stejně jako Angličanů, kteří kromě „královské dotace“ vybrali v „anglické národní sbírce“ více než 250 tisíc lir. Rovněž nizozemské církve nešetřily a přispěly „valdeskou“ sbírkou, v údolích zvanou „valonskou“, v celkové výši 21 tisíc florénů, která ročně vynášela 760 florenů. I četné publikace o valdenských, kupříkladu od Martina Schagena z roku 1765 nebo od Johanna Martina demonstrují zájem, který tehdy Nizozemci prokazovali těmto pronásledovaným věřícím.

18. století bylo pro valdenská údolí věkem „světla“. Kromě toho, že církev vydávala různá nařízení proti sekularizaci mravů, probíhal vzestup měšťanské vrstvy obchodníků s látkami, hedvábím, kožešinami, uhlím, jejichž podnikání se později rozvinulo v menší průmysl, který přinášel užitek i místním vladařům. Mladí valdenští muži nacházeli uplatnění v obchodních kancelářích po celé Evropě. I přes nízký počet

⁷¹ Hugon, *Storia dei Valdesi*, 221.

valdenských, nebo naopak díky němu (15–20 tisíc obyvatel), se společnost v údolích účinně začlenila do dynamického evropského kontextu vzdělání a obchodu, k čemuž mj. přispěly ze zahraničí pocházející manželky kazatelů.

Typickými představiteli tohoto kulturního prostředí jsou např. Giacomo Marauda, který zanechal teologických studií, aby se mohl věnovat filozofii Rousseaua, Montesquieua a Voltairea, dalším pak Giacomo Brez, student v Lausanne a badatel v oblasti přírodních věd, člen laussanské Společnosti fyzikálních věd. Kromě své studie *Flora insectofila, které předchází rozprava nad užitečností hmyzu a studia insektologie*, ve které v duchu své doby ukázal na „nekonečnou moudrost Stvořitele, dokonalost věčné inteligence“⁷², zaslal také apel k Výboru pro svobodu vyznání svých bratrů ve víře „ve jménu spravedlnosti a lidství“. Významným valdenským učencem té doby je rovněž pastor Davide Mondon, ovlivněný socinianismem, arminianismem a racionalismem. V tomto duchu odmítal během tradiční modlitby vyznání hříchů, která je přisuzována Teodorovi z Bezy, číst formulku: „Doznáváme a přiznáváme před Tvou svatou majestátností, že jsme ubozí hříšníci, zplozeni a zrozeni ve hříchu, inklinující ke zlu a neschopni sami od sebe vykonávat dobro“.⁷³ Nelze opomenout ani Rodolfa Peyrana, pastora a později předsedající, který v roce 1805 osobně seznámil Napoleona se situací v údolích, a který byl také členem Akademie věd v Turíně.

Příkladem vlivu osvícenství na valdenskou teologii je rukopis *Valdenský katechismus aneb principy filozofie, morálky a republikánské politiky, opsán v říjnu 1807 J.B.* ve čtyřverších jakož i rozhodnutí synody z roku 1801 o nařízení půstu s cílem napravení hříchů věrných, kteří „konali proti světlu rozumu a Zjevení“, protože „víra je nejpevnějším poutem společnosti, a jen ona jediná může člověku zajistit štěstí, otevřít obzory jeho myšlení, zdokonalit jeho úsudek, zničit nebo oslabit jeho nedostatky“.⁷⁴

Jestliže pro piemontské poddané z řad katolíků byla Velká francouzská revoluce zosobněním anarchie, pro valdenské byla naopak mimořádným příslibem „svobody, rovnosti, bratrství“, jak tomu nasvědčuje jejich pomoc zraněným revolučním vojákům, kteří našli útočiště v údolí Pellice. V prosinci 1797 savojský král abdikoval a předsedající Pietro Geymet, pastor v Torre Pellice, byl povolán k účasti v nové vládě. Již v květnu však revoluční vláda ustoupila postupujícím rakousko-ruským silám a nakonec se vzdala

⁷² Bruno Bellion, *Dalle Valli all'Italia 1848-1998. I Valdesi nel Risorgimento*. Torino, Claudiana, 1998, 50. ISBN 88-7016-265-6

⁷³ Tamtéž, 52.

⁷⁴ Bellion, *Dalle Valli all'Italia*, 54.

a uznala krále Sardínie za svrchovaného panovníka. Situace se znovu obrátila 14. června 1800 s Napoleoným vítězstvím u Marenga. Pietro Geymet byl jmenován podprefektem Pinerola a v úřadu setrval až do roku 1815. Dokonce sepsal chvalozpěv na Napoleona při příležitosti jeho císařské korunovace v roce 1804: „kěz by chtěl soudce lidských osudů, ona velká hnací síla univerza, kormidelník událostí, vyslyšet naše modlitby a přisoudil Vaší Císařské Milosti dlouhý a šťastný život.“⁷⁵

V rámci náboženské tolerance garantované napoleonským císařstvím přestalo existovat valdenské „ghetto“, z poddaných stali „citoyens“ (občané) a jako symbolické gesto si mohli vystavět první kostel mimo staré hranice v San Giovanni. Na druhé straně byly zakázány vlastní církevní instituce: synody, řády, předsedající a Tavola. Valdenská církev byla rozdělena na „konzistoře“ a zároveň připojena k francouzské protestantské církvi. Pastoři se stali státními úředníky: jelikož po francouzské invazi a následním zhroucení savojské monarchie přestala být vyplácena anglická „královská dávka“ (Royal Bounty, Royal Stipend) – pobíraná v letech 1692 až 1797 – byl duchovním přidělen roční plat ve výši tisíc lir a k tomu museli odpřisáhnout věrnost vládě. Rodinné záležitosti již neměly spravovat farnosti, ale obce. Jestliže s otevřením hranic na jedné straně riskovala valdenská identita svůj zánik, na straně druhé se malému světu v údolích otevřela zcela nová perspektiva rozšíření a sociální emancipace.

21. května 1814 obnovil sardinský král Vittorio Emanuele I. starý režim existující před rokem 1798, stvrzený ediktem z 20. června 1730 a instrukcí k piemontskému senátu.⁷⁶ Reformovaná víra byla znovu tolerována, zůstala však řada omezení: zákaz kupování pozemků mimo určené hranice, zákaz uzavírání smíšených sňatků, zákaz zakládání škol, tisku knih a jejich distribuce bez povolení, zákaz práce v době katolických svátků. Valdenský kostel v San Giovanni musel být ukryt za nově postavenou ohradou, znovu byl otevřen nechvalně známý Hospic katechumenů, který byl za napoleonské éry uzavřen.

Vnitřní transformace valdenské společnosti však probíhala i nadále, o čemž svědčí článek přijatý synodou v roce 1801, který demokraticky zakázal rodové vlastnictví kostelních lavic. Nové řády, vydané synodou roku 1832, poskytly valdenským obranu proti klerikálním útokům. Návrat do stavu věcí před napoleonskou érou již nebyl možný: například některé pozemky zakoupené valdenskými se nacházely mimo povolené území, jejich vlastnictví však bylo chráněno pařížskou smlouvou z roku 1814, kterou podepsal i Piemont. Sardinský král později valdenským povolil výkon některých, dosud zakázaných

⁷⁵ Hugon, *Storia dei Valdesi*, 262.

⁷⁶ Bellion, *Dalle Valli all'Italia*, 16.

profesí: chirurg, lékárník, architekt, zeměměřič. Reformovaná doktrína, která si kladla za cíl poslušnost křesťanů vůči panovníkovi za předpokladu, že tento nevydává zákony v rozporu s vírou, hrála vždy důležitou roli ve vztahu valdenských k zeměpanským orgánům. Valdenští se snažili o co nejlepší vztahy s protestanty v zahraničí, jejichž podpora spočívala v udělování studijních stipendií, pašování knih a v každodenním zápase se státní byrokracií. Protestantští bratři v údolích měli v těchto letech štěstí, že se o ně neustále zajímal pruský vyslanec na savojském dvoře, hrabě Truchsess zu Waldburg. Díky nim se podařilo zajistit, že dříve zrušený plat pastorů byl znovuobnoven díky výnosům, které stát pobíral z valdenských majetků, jež tak doplnily Národní anglickou podporu, pobíranou od roku 1768 a nizozemskou podporou („valonský výbor“), určenou pro valdenské školy od roku 1735. Po letech vyjednávání vydal král v březnu 1828 patenty, v nichž svolil k tomu, že věnuje tyto „dodatečné centesimi“ – celkově 6 500 lir ročně – na plat pastorů a zároveň se zřekne malého procenta z daní, které odváděli valdenští pozemkoví vlastníci. Italský stát je pastorům vyplácel až do roku 1947. Z iniciativy Williama Stephena Gillyho pak byla obnovena Anglická královská podpora z roku 1827, a to díky založení valdenského výboru v Londýně.

V roce 1821 představila manželka bývalého podprefekta Geymeta, Carlotta Peyrotová, panovníkovi projekt valdenských špitálů v Torre a Pomarettu, který byl v lednu 1824 schválen. Nemalou sumu daroval ruský car Alexandr I. V roce 1826 se tak ke 107 školám v údolích přidaly dvě dívčí školy a kolej v Torre Pellice, otevřená v březnu 1831, která svou komplexnější výukou nahradila Latinskou školu.

V též době vzrůstal zájem o valdenské např. v Anglii. Jedním z návštěvníků byl kvaker William Allen⁷⁷, přítel cara Alexandra I., se nímž rozmlouval o situaci valdenských během veronského kongresu v říjnu 1831. Po jedné ze svých návštěv v údolích zaslal Allen carovi a maršálu Wellingtonovi relaci, jež pohnula cara k daru dvanácti tisíc lir valdenským špitálům. Další vlivným Angličanem byl reverend Stephen Gilly⁷⁸ publikoval v roce 1824, rok po své návštěvě údolí, *Vyprávění o cestě do piemtonských hor a Studie o valdenských*. Gilly získal podporu od britského krále Jiřího IV. a v roce 1825 v Londýně založil Valdenský výbor, který existuje dodnes. Díky královské donaci ve výši padesát tisíc liber mohl zrealizovat svůj projekt Koleje (Collegium Sanctae Trinitatis apud Valdenses), který

⁷⁷ William Allen (1770 –1843), britský kvaker, chemik, farmaceut, podnikatel, sociální reformátor a filantrop.

⁷⁸ William Stephen Gilly (1789–1855), anglikánský kanovník, filantrop valdenské církve, spolu s přítelem Charlesem Beckwithem zakladatelem Valdenské koleje v Torre Pellice.

představil panovníkovi v roce 1829. Kolej měla fungovat podle anglického modelu. Gillyovym záměrem bylo, aby Kolej, jak vyplývalo z jejího pojmenování, učila studenty vyšší školy doktríně ortodoxní a nejen unitární. Proti anglikánskému reverendovi se však postavila opozice valonského výboru, který od roku 1735 podporoval valdenský školní systém. V Gillyho snahách výbor viděl vměšování se z pohledu svého teologického přesvědčení.

V roce 1814 založil Angličan Sims v Torre pobočku Biblické společnosti, ale kvůli nedostatku financí na nákup textů to byly pobočky Biblické společnosti v Lausanne, Basileji a další, které se postaraly o přísun Biblí do údolí.

2.6. PROBUZENÍ

Rok 1825 můžeme definovat jako rok probuzení, období intenzivního valdenského náboženského obrození, které trvalo až do roku 1840 a které je v pozdější valdenské historiografii nazýváno „jarem“ ve srovnání s předcházející racionalistickou „zimou“. Hlavní myšlenkou „Reveil“ bylo tvrzení, že náboženství by nemělo být daným faktem závislejícím primárně na sociální příslušnosti, jak to hlásala myšlenka rozšířená za osvícenství, ale naopak svobodnou volbou vzešlou z prožitku víry a přerodu jednotlivce. Centrum Probuzení se vytvořilo v Ženevě a dalo vzniknout komunitě disidentů nazývaných Momiers z Bourg-du-Fours, kteří se rozšířili především v kantonu Vaud. V roce 1825 byl do údolí za účelem evangelizace pozván mladý ženevský kazatel Félix Neff⁷⁹, sice bývalý voják bez akademického teologického vzdělání, zato však nadaný schopností vznítit ve svých posluchačích náboženskou vášeň. Byl laskavě přijat předsedajícím Pierrem Bertem a pastorem od San Giovanni Davidem Mondonem. Hnutí probuzených valdenských disidentů, zformované kolem rodiny Antona Blanca, započalo některé novátorské činnosti, např. večerní a nedělní setkávání pro děti a dospělé se čtením Bible a zpěvem nových chvalozpěvů nebo volné modlitby přednášené také laiky. V roce 1830 došlo ke sporu nejen s představiteli tradiční valdenské církve, kteří v této nové zbožnosti spatřovali nebezpečné znaky příklonu ke katolictví, ale také s řadovými věřícími, jimž nevyhovovala nově zaváděná přísnější pravidla. (Odmítali se například vzdát tradiční hry „taulas“ – střelby z pušky, která se praktikovala v neděli.) Rovněž civilní úřady

⁷⁹ Felix Neff (1798–1829), původně seržant dělostřelectva, od roku 1819 se věnoval evangelické činnosti, v roce 1822 se stal pastorem.

nahlížely na nového hnutí s nedůvěrou; podezřívaly je z karbonářství.⁸⁰ Několik shromáždění „probuzených“ bylo dokonce napadeno útočníky, kteří po shromážděných házeli kameny nebo je napadali holemi. Hnutí přesto pokračovalo i ve třicátých letech s vlastní paralelní organizací poté, co pastor Mondon zamítl požadavek „probuzených“ na vlastní, oddělenou Večeři Páně. Celebroval ji mladý pastor Giovanni Gay, který po svém návratu ze Ženevy udržoval i nadále kontakty se Švýcarskem, účast však nepřekračovala 80 věřících. Dle zvyku sympatizantů sejit se každým rokem vždy 15. srpna s cílem utužení vzájemných vztahů byl tento den z iniciativy Unie mladistvých od San Giovanni v roce 1853 prohlášen dnem valdenského bratrství. Hnutí bylo mimo jiné podporováno Evangelickou misionářskou společností založenou v roce 1824 v Paříži. Probuzení se mohlo hlouběji rozvíjet až v letech 1840-1845 díky nové generaci pastorů, která byla otevřenější a která si držela odstup od osvíceneckých předsudků, jak dokazují modlitebná shromáždění, konaná z popudu Torrské koleje.

Obrozenecký charakter měla též studia, na která se mohli kandidáti na pastorační činnost vydat do zahraničí, především do Ženevy. Právě tam byla v roce 1832 založena svobodná teologická fakulta podporovaná „evangelickou společností“, jež měla znovu studium nasměrovat ke stěžejním tématům reformy: ke spasení možnému jedině skrze milost a k predestinaci.

Léta následující po výše zmíněné synodě z roku 1833 přinesla organizační konsolidaci valdenské církve: roku 1833 byly schváleny široce zaměřené řády obsažené v 271 člancích rozdělených do sedmi oblastí církevního života: náboženské obce, synoda, „Tavola“, pastoři, konzistoře, obřady a veřejné vzdělávání. Synoda se měla konat nejméně jednou za pět let, dokud o to nepožádala Tavola nebo jedna či více far, Tavola měla mít pět členů (tři pastory a dva laiky), byla zřízena též stálá komise k přezkumu činnosti Tavoly. V roce 1837 byla v Edinburgu vytištěna nová liturgie zahrnující každodenní veřejné a soukromé modlitby jednotlivců.

Na pozadí tohoto reformovaného obrození však nadále pokračovala konverze ke katolicismu biskupa Andrea Charvaze⁸¹, učitele synů krále Karla Alberta, který dal postavit nový kostel a mauricijské převorství se školami a misiemi v Torre Pellice, a který též podpořil Hospic katechumenů v Pinerolu. V misionářském duchu vydal Charvaz mezi lety 1840 a 1850 příručku *Le guide du Catéchumène Vaudois ou Cours d'instructions*,

⁸⁰ Karbonáři: členové tajných revolučních spolků, působících od počátku 19. století v Itálii.

⁸¹ Andrea Charvaz (1793–1780), vysvěcen knězem v roce 1818 v Chambéry, od roku 1834 biskupem v Pinerola a od 1852 arcibiskupem v Janově.

destinées à lui faire connaître la vérité de la religion catholique (Průvodce valdenským katechismem aneb Kurz instrukcí k poznání pravdy o katolickém náboženství). Kromě toho proklamoval na základě svého historického bádání nekonzistentnost legendy, podle níž sahalo valdenské hnutí až k apoštolům: *Recherches historiques sur la véritable origine des Vaudois et sur le caractere de leurs doctrines primitives* (1836) (Historické studie o skutečném původu valdenských a o povaze jejich prvotních doktrín). Také sám král se zajímal o výstavbu velkého chrámu v Torre „aby byly v onom nešťastném kraji zajištěny nepřetržité mise“.⁸² Výstavba chrámu byla zahájena v září 1844, nepřinesla však očekávané plody ve zvýšeném počtu konverzí. Větší úspěch naopak sklídl hospic, v němž se několik valdenských slavnostně zřeklo své víry.

Tyto v jádru represivní snahy měly v novém kulturním prostředí opačný efekt a přiklonily sympatie liberální evropské společnosti na stranu valdenských. Mezi lety 1815 a 1848 bylo vydáno více než šedesát anglických publikací o valdenských. V září 1827, v období velkého zájmu Angličanů o valdenské, přivedla četba historického pojednání z pera Gillyho do údolí důstojníka od Waterloo, anglikána Charlesa Beckwitha⁸³, který se tam usadil a zůstal až do své smrti. Plodem jeho zaujetí pro tento zapadlý a osamocený svět prvotního křesťanství se staly tři knihy: *Výpravování o exkurzi do piemontských hor v roce 1823 a výzkumy mezi valdenskými, Valdenské studie uskutečněné během druhé návštěvy u valdenských v Piemontu a Naši předkové protestanti*. Beckwith se zavázal vybudovat hustou síť základních škol, později nazývaných Beckwithovy školy a jím samotným „kozí školy“, v nových, důkladně stavěných budovách s velkými okny. Jeho záměrem bylo, aby vzdělání proniklo i do nejzapadlejších vesnic. V roce 1848 již v údolích fungovalo 169 škol. Beckwith uvažoval poskytovat finanční pomoc jen v začátcích a poté, co se rodiny mezi sebou dohodly ohledně koupě pozemků, aby pak mohly samostatně vznikat nové sociální síly. Beckwith se rovněž zajímal o vzdělání učitelů v Lausanne a o jejich adekvátní odměnu. Základem výuky byl výklad Bible, gramatika a aritmetika. Učitelé hráli též významnou roli ve farnostech, kde se aktivně účastnili obřadů, vedli sborový zpěv, každodenní modlitby při západu slunce, případně řídili pohřby za nepřítomnosti pastora. Poté, co dokončil Gillyův projekt koleje v Torre, zahájený v 1837, opatřil pro kolej knihy a nechal postavit domy pro učitele. Teprve v roce 1855 byla kolej povýšena ze školy vyšší na univerzitu s teologickou sekcí. Díky jeho úsilí byly vybudovány též latinská škola

⁸² Hugon, *Storia dei Valdesi*, 290.

⁸³ Charles Beckwith (1789–1862) plukovník a generál britského vojska, od roku 1827 žil ve valdenských údolích.

v Pomarettu, dívčí penzionát v Torre, kostely v Rorá a v Rodorettu. Jeho vlivem se mezi valdetskými rozšířila italština, která překonala francouzštinu: byla zavedena do škol a v Londýně byl do piemontštiny přeložen Nový Zákon, Žalmy a Ostervaldův katechismus. Beckwithovým přičiněním se valdetská církev měla transformovat v episkopální a funkce předsedajícího v doživotní. Jeho vize měla dvě dimenze. První, teologická, byla založena na myšlence, aby valdenští expandovali za hranice údolí. Podle vyjádření v jednom z Beckwithových dopisů pro pastora Pietra Lantareta z ledna 1848: „Buď budete misionáři, nebo nebudete nic.“ Druhá, politická, byla pro „anglikanizovaný“ Piemont, který by byl loajální Velké Británii.

V Turíně tehdy vznikla první valdetská komunita mimo údolí v rámci území pod ochranou pruského velvyslanectví. Již v roce 1825 dal britský velvyslanec k dispozici svou soukromou kapli pro pořádání nedělní bohoslužby a dva roky poté se pruská, britská a nizozemská ambasáda spojily ke společnému financování kaplana z valdetských údolí: prvním byl Jean-Pierre Bonjour⁸⁴, následovaný Amedeem Bertem⁸⁵. V roce 1835 vznikla konzistoř s pastorem, dvěma členy valdetské církve a dvěma cizinci za předsednictví velvyslance Waldburg-Truchsesse. Komunitu spravoval švýcarský bankéř Luigi Long a díky sbírkám se mohly rozvíjet společenské aktivity, např.: Společnost šití pro dámy, lidová knihovna či Společnost urozených panen pro chudé dívky. V roce 1841 byla otevřena soukromá škola, následujícího roku byl s pomocí valonského výboru otevřen útulek neboli špitál, jehož vedení pak bylo svěřeno švýcarské diákonce.⁸⁶ V roce 1843 získala komunita od turínského radnice pozemek pro vybudování „nekatolického“ hřbitova.

⁸⁴ Jean Pierre Bonjour (1805–1874) absolvent teologických studií na Lousanské akademii, ředitel Latinské školy, kaplan turínských ambasád Pruska, Velké Británie a Nizozemí, předseda Tavoly a člen Výboru pro evangelizaci, přítel a spolupracovník Charlese Beckwitha.

⁸⁵ Amedeo Bert (1809–1883) po teologických studiích v Ženevě následoval Bonjoura jako pastor protestantských velvyslanectví v Turíně. Tam po Ediktu Karla Alberta (1848) založil frankofonní církev, která se tak stala šestnáctou valdetskou farností. V roce 1839 zakládal první jádro budoucí valdetské nemocnice v Turíně, také základní školu, lidovou knihovnu a získal část turínského městského hřbitova pro evangelíky.

⁸⁶ http://www.studivaldesi.org/dizionario/evan_det.php?evan_id=75

2.7 EMANCIPACE

Nový liberální duch 19. století byl kulturním substrátem, který nejprve připravil a poté uskutečnil rozhodující kapitolu valdenských dějin: jejich osvobození z ghetta prostřednictvím přiznání občanských práv. Tento zvrát byl paradoxně připraven už od první návštěvy Karla Alberta⁸⁷ v údolích, ačkoli měl mít podle plánů biskupa Charvaze přesně opačný cíl. V září 1844 byl král pozván do Torre k inauguraci převorství mauriciánského řádu. Dav valdenských, kteří nadšeně vítali krále a provolávali mu slávu zapůsobil na panovníka natolik, že zůstal vstřícně naladěm vůči těmto svým věrným poddaným. Tavola získala privilegium poslat ke králi svou vlastní delegaci, v níž předsedající Jean-Jaques Bonjour pronesl děkovnou řeč. Král delegaci osobně ubezpečil, že „udělá co bude v jeho silách, aby učinil valdenské šťastnými.“⁸⁸ Ironií osudu při této příležitosti obdržel reformovaný starosta Torre, Ami Combe, rytířský kříž Řádu svatého Mauricia a Lazara.

Již během příprav *Zákoníku* sardinského království mezi lety 1831 a 1842 narazil návrh ministra spravedlnosti Barbarouxa na emancipaci nekatolických poddaných na odpor konzervativních sil a tak byl v Občanském zákoníku z roku 1837 vztah s valdenskými regulován podle obvyklé „tolerance“. K novému kulturnímu prostředí čtyřicátých let snad přispěl i vliv ženevského prostředí na pozdějšího krále v době jeho exilu během napoleonské nadvlády. Řada piemontských intelektuálů a politiků se vyslovovala pro svobodu valdenských – Vincenzo Gioberti ve svém *Prvenství* z roku 1843, dále hrabě Federico Sclopis, nebo Camillo Cavour, který toužil po „principu náboženské svobody“ v přislíbené ústavě z roku 1848.

Revoluce v Evropě z roku 1848 zanechala v kulturním vývoji mnohých regionů nerasmazatelné stopy. I v samotném Papežském státě otevřel nový papež Mastai Ferretti (Pius IX.) cestu demokratickým reformám tím, že udělil omezenou svobodu tisku a zřídil Občanskou gardu a Státní radu. Následovali ho velkovévoda toskánský Leopold II., Ferdinand II. Neapolský i sardinský král Karel Albert. Vladaři vyhlášovali ústavy, v Itálii propukala povstání proti Rakousku, jak tomu bylo v Benátkách (17. března) nebo v Miláně (18. – 22. března). Během krátké existence Římské republiky mezi únorem a červencem 1849 byla zrušena náboženská diskriminační opatření a aktivní činnost vyvíjel Garibaldiho stoupenec, bývalý barnabita Alessandro Gavazzi, pozdější zakladatel „Svobodné církve“.

⁸⁷ Karel Albert Sardinský (1798–1849), sardinsko-piemontský král (od 1831), zavedl ústavu „Statuto Albertino“, zahájil sjednocení Itálie, po jeho smrti nastoupil na trůn jeho syn Viktor Emanuel II.

⁸⁸ Bellion, Dalle Valli all'Italia, 46.

Pastor Alexis Muston, který našel útočiště ve Francii, popisuje ve své knize *Alpský Izrael* (1851) dramatické události plné nadějí té doby.

Duší tohoto obrodného procesu byl piemontský ministr Roberto d'Azeglio⁸⁹. Ten v roce 1844 navštívil údolí, kde na něj učinily dobrý dojem valdenské školy. Na konci roku 1847 tento katolický liberál, přesvědčený o tom, že náboženská tolerance je morální povinností, zaslal Karlu Albertovi petici podepsanou šedesáti turínskými prominenty (mezi jinými i Cavourem⁹⁰ a Cesarem Balbem⁹¹), požadující „otcovskou shovívavost krále k valdenským a k izraelitům“.⁹² Zajímavé bylo, že mezi signatáři petice figurovali také katoličtí duchovní, kteří ono právo vnímali jako „katolickou povinnost“. V listopadu 1847 vykonal Roberto d'Azeglio neformální návštěvu u turínského kaplana Amedea Berta, aby se informoval o pozici Tavoly vzhledem k tématu emancipace a aby přislíbil udělat pro ni co bude možné. Od té chvíle byl d'Azeglio pro valdenské opěrným bodem v jejich vztazích s králem. 16. listopadu se Bert prostřednictvím dopisu informoval o názorech biskupů a následně nechal králi zaslat prosbu o emancipaci nekatolíků: tu podepsali i Cesare Balbo, Camillo Cavour a dalších šest set osob včetně 65 katolických duchovních. 29. prosince pozvala turínská obchodní komora pastora Berta na veřejný banket na oslavu reforem a vyzvala ho, aby zde přednesl řeč. 5. ledna 1848 ujistil Karel Albert na audienci členy Tavoly o tom, že pro ně udělá, co bude v jeho silách. Králova slova nebyla jen prázdným slibem, ale zahájila rychlý proces: Karel Albert 8. února 1848 veřejně vyhlásil dokončení Statutu. Požadoval, aby svoboda náboženství nekatolíků byla zajištěna externím ediktem mimo Statut, jak tomu chtěli někteří ministři. 17. února pak byli konečně uveřejněny „Královské patenty“, které se týkaly valdenských v mezích *Albertinského Statutu*: „Valdenským je dovoleno, aby užívali všech občanských a politických práv náležejících našim poddaným, aby navštěvovali školy univerzitní a ty, které jsou mimo kompetence univerzit, a aby mohli dosáhnout akademických titulů. Co se však týče jejich obřadů a škol, které vedou, není zavedena žádná novota.“⁹³ První článek Statutu skutečně prohlašoval jednotu náboženství katolického státu a toleranci k ostatním vyznáním.

⁸⁹ Roberto Taparelli d'Azeglio (1790–1862) senátor Sardinského království (od 1848), navrhl králi Karlu Albertovi založit královskou obrazárnu v Palazzo Madama (dnešní Galleria Sabauda), jejímž ředitelem byl pak jmenován.

⁹⁰ Camillo Benso, hrabě Cavour (1810–1861) předseda vlády Sardinského království, po vzniku Italského království (1861) první italský premiér.

⁹¹ Cesare Balbo (1789–1853), italský vlastenec, politik, spisovatel, předseda vlády Sardinského království, autor knihy *Le speranze d'Italia* (1844).

⁹² Hugon, *Storia dei Valdesi*, 298.

⁹³ Hugon, *Storia dei Valdesi*, 300.

Tváří tvář tlaku konzervativní strany, která dohlížela na přesné dodržování Statutu s cílem co nejvíc okleštit aktivity valdenských a tlaku piemontské vlády, která je definovala v osobité právní sféře, vydala Tavola dne 27. září 1849 dokument, ve kterém hájila absolutní svobodu valdenských vůči států. V tomto smyslu souhlasila s Cavourovou politikou „svobodné církve ve svobodném státě“ podle ženevského vzoru.

Toleranční edikt byl publikován 24. února na stránkách *Gazzetta piemontese*. Kaplan Amedeo Bert napsal předsedajícímu Bonjourovi a vyzval ho, aby nechal na horách zapálit děkovné ohně a aby přijel do Turína na oslavy Statutu, které byly naplánovány na 27. února. Vyhlášení *Patentů* bylo valdenskými přijato s velkou slávou, pastor Meille kázal v chrámě Coppieri o Samuelovi 11,ž-8 a večer na horách vzplály ohně. 2. února ráno se v Turíně konal první veřejný valdenský obřad v kapli vyslanců, celebrowaný pastorem Bertem. Následovala občanská manifestace přijetí Statutu, během níž její pořadatel Roberto d'Azeglio svolil, aby se šestset valdenských účastníků zařadilo do čela průvodu s vlastní standartou a mottem „Karlu Albertovi vděční valdenští“ a za pokřiku: „Příliš dlouho byli poslední, ať jsou nyní první!“ Král čekal na koni na Piazza Castello u královského paláce.

4. března 1848 byl konečně zveřejněn *Statut království*, jehož článek č. 24 pravil: „Všichni užívají rovně občanských a politických práv a mohou být zvoleni do občanských a vojenských funkcí, kromě výjimek stanovených zákony.“⁹⁴

⁹⁴ Bellion, Dalle Valli all'Italia,79.

3. OD TOLERAČNÍHO EDIKTU DO SOUČASNOSTI

Důležitá role Velké Británie jako ochránkyně italské protestantské menšiny pokračovala i po vyhlášení tolerance. Britskému velvyslanci v Turíně, lordu Shaftesbury, se v roce 1854 podařilo prostřednictvím kompromisu mezi liberály a konzervativci dosáhnout schválení jednoho ze zákonů sardinského trestního zákoníku, který trestal toho, kdo napadl církev evangelickou stejnou mírou jako kdyby se jednalo o církev katolickou. Pro katolické konzervativce znamenala naopak svoboda protestantského vyznání urážku státního náboženství.

V tomto svobodném prostředí mohly být realizovány některé reformy ve valdenské církvi. Synoda v roce 1855 schválila novou ústavu mj. s ustanovením, aby se synody scházely každý rok. Vyhlašovala, že jediným záměrem bylo „uposlechnutí příkazu Pána a hlásání Evangelia všem stvořením a přivedení duší k poznání a k poslušnosti vůči Ježíši Kristovi“.⁹⁵ Do liturgie bylo zavedeno zpívání nových chvalozpěvů, které doplnily staré žalmy, díky sbírce předsedajícího Giovannio Revela⁹⁶ ze Spojených států amerických byla založena Škola teologie v Torre Pelice. Působili zde dva profesori: Revel učil dějiny teologie a Paolo Geymonat⁹⁷ exegetickou teologii, a společně zahájili novou epochu, ve které již pastoři nebudou odkázáni na vzdělání získané v cizině. Díky finanční pomoci z Anglie a z protestantských zemí bylo ve stejném roce založeno v Turíně nakladatelství Societé des Traités religieux pour L'Italie, podle vzoru anglické Religious Tract Society a americké American Tract Society. Následovalo založení tiskárny a poté nakladatelství Claudiana na počest turínského reformního biskupa z IX. století. Sídliho nedaleko valdenského kostela a širokou popularitu mu zajistilo vydávání ilustrovaného almanachu *L'amico di casa (Přítel domu)* (1854–1939).

Valdenští konečně mohli vykročit z hranic staletého ghetta. Prvním italským kulturním prostředím, se kterým se valdenští seznámili, bylo reformním duchem prosycené Toskánsko. Druhým jejich střediskem byl Turín, kde se po udělení svobody v roce 1848

⁹⁵ Bellion, Dalle Valli all'Italia, 119.

⁹⁶ Giovanni Pietro Revel (1810–1871) studoval v Ženevě, Lausanne a v Berlíně, kde byl žákem neopietistického teologa Neander. Byl pastorem, od roku 1857 profesorem pastorační teologie na Valdenské teologické fakultě, předsedajícím Tavoly, od roku 1860 prvním předsedou Výboru pro evangelizaci. V roce 1853 navštívil Spojené státy, kde sbíral finance na zřízení teologické fakulty v Torre Pellice.

⁹⁷ Paolo Geymonat (1827–1907), pastor a profesor dogmatiky na Valdenské teologické fakultě v Torre Pellice, kteou roku 1860 navrhl přesunout do Florencie. Spolu s pastorem Alessandrem Gavazzim z Křesťanské svobodné církve prosazoval sjednocení italských protestantů.

protestantská komunita sloučila s valdenskou církví. Valdenská kaple byla v letech 1849–1853 provizorně zřízena v přízemí domu Bellora, pod pastorovým bytem. Díky podpoře prvního valdenského poslance Josepha Malana a Charlese Beckwitha, který se přestěhoval do Turína, byl zakoupen pozemek na Viale del Re (dnešné Corso Vittorio Emanuele II) a v prosinci 1850, navzdory silné katolické opozici, vláda udělila povolení ke stavbě. V říjnu 1851 byl položen základní kámen a dva roky poté byla stavba chrámu dokončena. Mezitím se v rámci valdenské komunity rozvíjely sociálně-podpůrné aktivity: byly zřízena ošetrovna s dvanácti neplacenými a dvěma placenými postelemi, valdenská škola se čtyřmi třídami (jednou pro dívky z majetných rodin, dvěma smíšenými pro chudé žáky a s jednou pro nejmenší děti). V roce 1850 založil v Turíně rodák z údolí J. Pierre italskou reformovanou komunitu a pastor Augusto Meille⁹⁸ rok nato časopis *La Buona Novella (Dobrá novina)*, v roce 1856 byla založena Společnost valdenských řemeslníků s cílem poskytnout práci mladým z chudých rodin, v roce 1868 byl ve Via della Consolata otevřen nový sirotčinec. V turínském sboru nacházely přístřeší evangeličtí uprchlíci jako byl například Bonaventura Mazzarella ze Salenta nebo Říman Luigi de Sanctis. Z Turína se valdenská aktivita rozšířila do Alessandrina, do Ligurie a do Val d'Aosta.

Bankéř a obchodník s látkami Joseph Malan byl v letech 1849–1859 poslancem piemontského parlamentu. Dům na via Bellora, který patřil jeho strýci, oděvnímu podnikateli zbohatlému za napoleonské éry, se stal centrem turínské protestantské komunity. Během synody v srpnu 1848 byl Malan zvolen členem Tavoly a jejím pokladníkem. Jako první valdenský poslanec v italském parlamentu, náležející k umírněné liberální straně, podporovatel Cavoura a definitivní odlohu církve od státu. Statut Sardinského království se pak stal v roce 1861 základem ústavy nového Italského království a zůstal jím až do vyhlášení republiky v roce 1946. Politický postoj vůči valdenské menšině se po emancipaci vyvíjel od umírněného, „neoguelfovského“ liberalismu padesátých let po jasnou laickost konce století. Valdenští sami si udržovali provládní, liberální pozici, která se vyznačovala náklonností ke Cavourovi a vděčností ke králi, a která se stavěla proti Giuseppe Mazzinimu a republikánům, jak o tom svědčí deníky z údolí vydávané po roce 1849, *L'Echo des Vallées* a *Le Témoin*. Valdenští, kteří se věnovali politice, byli vzácností.

⁹⁸ Augusto Meille (1842–1910), pastor, redaktor *Eco della verità*, *La famiglia cristiana* a *L'Italia evangelica*, agent Společnosti náboženských spisů a Britské a zahraniční biblické společnosti.

Deset let poté, co v údolích pobýval Edmondo de Amicis⁹⁹, který pak valdenské oslavil v ilustrované knize z roku 1883 *Alle porte d'Italia (Před branami Itálie)*, poctil údolí dvěma návštěvami v září 1893 král Umberto I. Toto datum lze považovat za ukončení procesu valdenské integrace, která pak dále pokračovala v duchu italské národní identity. Oslav Slavné Reimpatriace v roce 1889 a emancipace v roce 1898 se společně s politickými a vojenskými autoritami italského království zúčastnil i valdenský poslanec Giulio Peyrot. V roce 1889 byla založena Société d'histoire vaudoise (později nazvaná Společnost valdenských studií) a v Torre Pellice bylo otevřeno Muzeum valdenské historie. Od onoho slavnostního 27. února 1848 se valdenští pravidelně účastnili všech slavnostních výročí monarchie, především Oslav Statutu první červnovou nedělí, které byly původně synodou vyhlášeny za Svátek emancipace. Ten se pak znovu slavil koncem století jako samostatný svátek 17. února zapalováním děkovných ohňů na úpatí hor, v jiných částech Itálie formou obřadů, modliteb, zpěvů a banketů.

Postupné otevírání se obrovského italského prostoru mezi první válkou o nezávislost (březen 1848 až srpen 1849) a „Porta Pia“ (20. září 1870)¹⁰⁰ vyžadovalo, aby se rovněž valdenští pastoři učili národní jazyk (tj. italštinu) vedle tradičního okcitánského patois a francouzštiny používané při obřadech, při zasedání synod a v úředních dokumentech. Koncem roku 1848 byli do Florencie vysláni mladí pastoři, G. P. Meille, B. Malan, B. Tron, F. Gay a P. Geymonat, aby se učili „toskánštině“, všichni však byli tři roky poté, v době habsburské restaurace vyhoštěni.

V roce 1860 byl z iniciativy Synody založen Výbor pro evangelizaci s cílem správy valenského společenství mimo hranice údolí, který sice podléhal Synodě, ale měl k dispozici vlastní finanční prostředky a tisk. Výbor zůstal aktivní až do roku 1915, kdy postoupil své kompetence Tavole. Výbor sestával ze čtyř pastorů včetně předsedy G. P. Revela (1860–1871) a jednoho laického člena, bankéře B. Malana. Ze začátku řídil sedm sborů mimo údolí („stazioni“): Pinerolo, Turín, Alessandrii, Courmayeur, Janov, Favale a Nice. V roce 1861 disponoval, i díky finanční pomoci evropských protestantů, částkou 83 000 lir, které byly určeny k zajištění nově zřízených kostelů a k výstavbě dalších. Tavola tehdy spravovala pouze farnosti v údolích a farnost v Turíně. Zpočátku bylo na „Italy“, jak byli nazýváni valdenští, kteří nepocházeli z údolí, nahlíženo s jistou nedůvěrou a existovala snaha izolovat je v autonomní Italské kongregaci. Nové kostely se již

⁹⁹ Edmondo de Amicis (1846–1908), spisovatel, novinář, básník, autor dětského románu *Cuore*.

¹⁰⁰ U brány „Porta Pia“ prolomily dne 20. září 1870 jednotky italského království římské hradby a vpadly do města. Porážkou Papežského státu bylo dovršeno sjednocení Itálie.

neoznačovaly jako „valdenské“, ale pouze jako „evangelický kostel“ nebo „křesťanský evangelický kostel“ a jejich správci byli nazýváni „evangelisty“. Aktivita těchto komunit měly počátek u prodejců Biblí a populárních publikací, kteří spolu se svými klienty vykonávali evangelizační činnost. Šlo o následovníky podomních prodejců alamanchů v osmnáctém a devatenáctém století, kteří v Itálii šířili první Bible v italštině vytištěné ve Švýcarsku a v Anglii. K těm se poté přidali „evangelisty“, cestující misionáři-samouci, a jako třetí skupina i pastoři s akademickým vzděláním ze švýcarských, německých či anglických univerzit nebo bývalí katoličtí kněží, kteří konvertovali k protestantismu. Komunity se vytvářely také kolem učitelů a učitelek, kteří v lidových školách vyučovali žáky i dospělé základům italského jazyka. Dávný strach obyvatel údolí ze ztráty identity byl cenou, kterou museli zaplatit za valdenskou expanzi do ostatních území Itálie. Nové prostředí již nebylo tak silně vázané na reformovanou „historickou“ kalvínskou teologii, bylo více otevřené a dynamické. V roce 1860, s postupujícím národním sjednocováním, byla fakulta teologie, tehdy pod vedením Paola Geymonata, stejně jako i nakladatelství Claudiana přemístěny do Florencie. Téhož roku začal vycházet první italský deník věnovaný mládeži, evangelický *L'amico dei Fanciulli*. Několik dní po „Pochodu na Řím“ měl pastor Matteo Prochet¹⁰¹ v jednom městském hotelu kázání k Rm 1,16 „Nestydím se evangelia, protože je silou Boží vedoucí ke spáse každého věřícího...“.¹⁰² Bohužel se však nepodařilo sjednotit italské evangelíky, jejichž početná „svobodná“ evangelická společenství byla příliš nesourodá: z pietistického a obrozeneckého proudu se vytvořila Církev bratří, z proudu garibaldistů vznikla Svobodná církev. Druhá polovina devatenáctého století byla svědkem rozmachu dalších protestantských církví v Itálii: v roce 1859 mise metodistů, v roce 1863 baptistů, v roce 1887 Armády spásy. V letech 1881–1907 vycházel interdenominační týdeník *L'Italia evangelica*.

Významnou evangelickou oblastí v období před sjednocením bylo Toskánsko, které vzkvétalo díky toleranci habsburských velkovévodů. Jedna ze skupin se vytvořila ve Florencii již ve druhé polovině třicátých let kolem hraběte Pietra Guicciardinoha, jenž byl přítelem liberálního katolického kněze Raffaella Lambruschiniho. V Lombardii a Emilii se pod vlivem kazatelské činnosti Gavazziho¹⁰³, zformovalo několik svobodných církví. Svobodné církve společně s církvemi metodistů hlásaly demokratický antiklerikalismus

¹⁰¹ Matteo Prochet (1836–1907), pastor, od roku 1871 po dobu 35 let předseda Výboru pro evangelizaci.

¹⁰² Tourn, I Valdesi, 229.

¹⁰³ Alessandro Gavazzi (1809–1889), katolický kněz, přívrženec „Risorgimenta“ (hnutí za sjednocení italského národa), kaplan při Garibaldiho „Expedici tisíce“, v 50. letech 19. století se obrátil k evangelismu.

a podporovaly politický boj za národní osvobození, a měly tudíž problém akceptovat valdenské klerikální struktury a jejich umírněný postoj. V jižní Itálii měl evangelismus silnou garibaldiovskou konotaci: příkladem může být sicilská komunita bývalého bratra Luigiho Pantaleo (Prvotní národní katolická společnost) nebo společnost bývalého neapolského kněze Pietra Tagliatela.

Co se týče valdenské církve, pokračovala ve svém misijním díle a ve své konsolidaci, poháněna realitou údolí společně s nedávno vzniklou realitou italskou. Právě ta dodávala historickým valdenským základům vitální dynamický evangelismus. V těchto letech byly vybudovány nové kostely nejen ve velkých městech, navzdory mocné klerikální opozici, ale také v odlehlých končinách od Val d'Aosta po Sicílii. Tam se valdenští rozhodli zřídit školy v Palermu, v Catanii, v Messině i v hornické vesničce Riesi a šířit gramotnost mezi obyvatele, dokud veřejné vzdělávání nepřevzme obec nebo stát. V Janově od roku 1851 celebrowali obřady „evangelisté“ pocházející z Turína v domě britského admirála Packenhama až do roku 1858, kdy si postavili vlastní budovu s modlitebnou a školami ve via Assarotti. V Nice byla valdenská komunita založena v roce 1853 B. Malanem, roku 1857 tam byl slavnostně otevřen kostel a dvě školy, obřady se celebrowaly ve francouzštině a v italštině, za účasti městské buržoazie různých křesťanských konfesí. V Pinerolu byl v roce 1860 otevřen kostel díky daru jedné americké rodiny. V regionech Lombardska a Veneta působil pastor Giovanni Turino¹⁰⁴, dříve kaplan v Konstantinopoli a na Krymu, který v roce 1861 založil církevní obec v Miláně. V dalších letech byl založen sbor v Brescii (1863), v Comu (1864) a v Benátkách, kde se mohl opřít o luterány, a kde jeho nástupce Emilio Comba zřídil modlitebnu v paláci Cavagnis (1868). Po restauraci velkovévodství toskánského a po potlačení protestantů (1848–1851) byla Valdenská teologická fakulta, vybavená modlitebnou, přesunuta do Florencie do via della Vigna Nuova v roce 1860 a od roku 1863 pak do paláce Salviati ve via dei Serragli. Z toskánského hlavního města se pak valdenská mise rozšířila do Livorna (1861), Pisy (1868) a dokonce až do Rio Marina na ostrově Elba (1864), kde byl postaven první valdenský kostel mimo území sardinského království. V papežském státě nebyla valdenská mise příliš úspěšná s výjimkou Ancony, kde spadala pod skotskou církev (1868). V roce 1862 byla do Florencie přemístěna také Claudiana, jejímiž sekretáři byli skotští pastoři Mac Dougall a J. B. Will, který v roce 1868 v Itálii vydal poprvé *Diodatiovu Biblii*.

¹⁰⁴ Giovanni Davide Turino (1824–1909), pastor v Konstantinopoli, na Krymu, v Nice, Miláně, Janově.

Z Turína se do Florencie přesunul rovněž deník *La Buona Novella* (1862), který byl rok poté nahrazen deníkem *Eco della Verità*. (*Echo Pravdy*)

Na jih Itálie přijeli valdenští kazatelé s Garibaldiho jednotkami. Neapol a Palermo byla centra, kde operoval pastor Giorgio Appia¹⁰⁵, bratr Luigiho, jenž spolu s lékařem Henry Dunantem založili Červený kříž. V Neapoli našla valdenská komunita zpočátku svůj domov v pronajatých prostorách kláštera sv. Tomáše Akvinského (1863). V Palermu bydlel pastor Appia v letech 1861–1863, dokud nebyla modlitebna napadena davem vyburcovaným katolickými kněžími. Appia byl zadržen a poté se vrátil do Neapole. Valdenská mise na Sicílii byla nucena čelit klerikální agresi mnohem víc než jinde. Poslední překážku pro italský evangelický svět představoval Řím. Po okupaci Říma italskými vojsky 20. září 1870, s nimiž byli údajně i podomní prodejci z Biblické společnosti (včetně pastora F. Mondona), kteří přinesli Bible v italštině¹⁰⁶. V Římě byla valdenská obec založena na Velikonoce roku 1871 a jejích původních 20 členů v průběhu následujícího roku rozrostlo na 70. Pastor Giovanni Ribetti¹⁰⁷ sloužil komunitě v letech 1870–1881 v pronajatých prostorách ve via dei Pontefici. Pád papežského státu přijali protestanté po celém světě jako apokalypsu. Brzo poté do Říma přijeli wesleyanští a episkopální metodisté, baptisté, gavazzianské Svobodné církve. Z valdenské iniciativy vzniklo mj. již uvedené Sdružení malých řemeslníků, v Římě Institut Gould, sirotčinec ve Vallecrosia a valdenský špitál v Turíně, otevřený v roce 1871 na via Berthollet. Vedle nově postaveného valdenského kostela byla obvykle vybudována také základní škola, dům pro pastora a také hřbitov v případě, že v daném místě již nějaký jiný nekatolický nestál.

Na Italském evangelickém kongresu, konaném 2. – 5. dubna 1872 ve Florencii, se poprvé sešli představitelé italských valdenských církví mimo údolí. Polovina ze 64 přítomných byla složena z pastorů, uchazečů, evangelistů a učitelů, druhou polovinu tvořili laikové. V roli hostů se kongresu účastnilo 14 zahraničních pastorů, z nichž sedm byli skotští presbyteriáni a sedm z Bratrské církve. Diskutovanými tématy bylo kázání, vzdělání, evangelizace a modlitba. Předsedající Pietro Lantaret¹⁰⁸ mluvil prvně na veřejnosti v italštině. Rok předtím zemřel G. P. Revel, který byl předsedajícím Tavoly od

¹⁰⁵ Giorgio Appia (1827–1910), pastorem, profesor exegeze na Valdenské teologické fakultě, místopředseda pařížské Sociétés des Mission a členem Sociétés d'Histoire Vaudoise.

¹⁰⁶ V potridentské katolické církvi bylo zakazováno šíření italských překladů Bible, zákaz překladů do italštiny obnovil roku 1820 papež Pius VII.

¹⁰⁷ Giovanni Ribetti (1834–1904), pastor a člen Výboru pro evangelizaci, čelil silnému klerikálnímu odporu v Livorně, v letech 1870–1878 působil v Římě.

¹⁰⁸ Pietro Lantaret (1814–1893), studoval v Berlíně u Neandera, byl pastorem, předsedajícím Tavoly, ředitelem Latinské školy v Pomarettu, redaktorem týdeníku *Le Témoin*, spoluzakladatelem *Sociétés d'Histoire Vaudoise*, král Viktor Emanuel II. mu udělil rytířský stupeň Řádu italské koruny.

roku 1848 a předsedou Výboru pro evangelizaci od roku 1871. Generace, která přišla po něm, vtiskla valdenské misi odlišný ráz. V roce 1871 bylo v Itálii 37 náboženských obcí s 21 pastory a stovka menších komunit, celkově čtyři tisíce osob mimo údolí. Sedmnáct kostelů bylo v přímém vlastnictví církve. Hlavními obcemi byly Benátky, Neapol, Janov, Livorno, Turín, Milán, Pinerolo, Verona, Florencie (2 obce), Pisa, Rio Marina, Messina a Palermo. Ve třiceti základních školách působil asi 63 učitelů a učitelek. Nové komunity byly organizovány po vzoru těch historických v údolích – jejich hlavním orgánem byla rada složená z pastora, starších a diákonů, kteří byli voleni shromážděním a kteří zastávali rovněž administrativní funkce. Vedle jádra sestávajícího z valdenských emigrantů z údolí – obchodníků, úředníků, vojáků, pastorů se svými rodinami, učiteli – byli členy valdenských společenstev také zahraniční protestanti, kteří nemohli navštěvovat luteránské, kalvínské nebo anglikánské kostely, a nakonec italští reformovaní konvertité, představující tehdy nejdynamičtější prvek v celém hnutí.

V té době valdenští vynikali v biblických vědách, zvláště Alberto Revel¹⁰⁹, Enrico Bosio¹¹⁰ a historik Emilio Comba¹¹¹, který vedl měsíčník *Rivista Cristiana* jenž vycházel od 1873. Zdůrazňovalo se, že i valdenská církev, stejně jako církev katolická, má svůj základ a historickou kontinuitu v italské kulturní a náboženské praxi.

Během druhé poloviny devatenáctého století přinutily sociální a ekonomické poměry mnohé valdenské z údolí emigrovat do Francie a do francouzských oblastí Švýcarska, kde zakládali vlastní komunity. V roce 1856 se několik valdenských rodin z Villar Pellice, vedených G. P. Baridonem, usadilo v Uruguayi v provincii Colonia, kam Tavola vyslala pastora Michela Morela¹¹² (1860-1869), a po roce 1870 také v Argentině v provinciích Bahia Blanca a Chaco. Tyto jihoamerické komunity udržovaly úzké jazykové a kulturní vazby s vlastní a utvářely podle jejího vzoru své vlastní struktury.

V údolích byly vedle stovky základních škol otevřeny střední školy v Pomarettu a v Torre Pellice a lyceum v Torre. Učitelé na základních školách měli na starosti náboženskou výuku dětí, hudební výchovu, zřizovali rovněž veřejné knihovny. Učitelé na

¹⁰⁹ Alberto Revel (1837–1888), pastor, profesor exegeze na Valdenské teologické fakultě, člen Výboru pro evangelizaci, zakladatel *L'Eco della Verità*, ředitel *L'Echo des Vallées*, redaktor *Il cristiano evangelico*, člen Orientální akademie ve Florencii, zabýval se reformulací Řádů církve, přeložil a vykládal Zalmu, překládal Nový Zákon do italštiny.

¹¹⁰ Enrico Bosio (1850–1935), pastor, profesor exegeze na Valdenské teologické fakultě, spoluzakladatel Société d'Histoire Vaudoise.

¹¹¹ Emilio Comba (1839–1904), pastor, historik, profesor na Valdenské teologické fakultě, autor knihy *Waldo and the Waldenses before the Reformation* (1889).

¹¹² Michele Morel (1819–1882), pastor, jeden z prvních činitelů valdenské emigrace v Jižní Americe, prvním pastorem v Colonia Valdense v Uruguayi.

lyceích zodpovídali za vzdělávání učitelů pro základní školy, vedli týdeník *Echo des vallées* a podporovali Společnost valdenské historie, která představovala valdenskou historii a kulturu veřejnosti. Podle švýcarského modelu se v údolích vytvářely Unie mladých. V roce 1889 byl v Torre Pellice otevřen Valdenský dům, symbol nové epochy, malé, ale sebevědomé a dynamické italské reformované církve: se sálem pro zasedání Synody, kanceláři Tavoly a teologickou knihovnou.

V „giolittiovské“ Itálii¹¹³ v období od konce devatenáctého století po první světovou válku, kdy se politické síly polarizovaly mezi konzervativci-katolíky a socialisty, si valdenští udrželi svůj mírně liberální charakter devatenáctého století. I přesto, že nadále vyvíjeli aktivity a započali nové (Středisko Servizio Cristiano v Riesi 1906, kostel v Corato 1913), je celkově možné pozorovat jistý ústup, až úpadek dřívější energie, jak v prostředí školském, tak v misionářsko-teologickém. Na Teologické fakultě nahradil Emilia Combu, zesnulého roku 1903, pastor Giovanni Rostagno, Geymonat byl nahrazen liberálním teologem Giovannim Luzzim¹¹⁴, který do italštiny přeložil Bibli. Veliký valdenský kostel, slavnostně otevřený v Římě na Piazza Cavour v roce 1905, představoval v té době mimořádnou událost. Ve stejném roce mělo značný význam také spojení Výboru pro evangelizaci s Tavolou.

S koncem Velké války, kdy Itálie stanula na straně vítězů, se otevřel prostor pro dvě další ideologie: socialistickou-marxistickou a katolickou konzervativní a populistickou. To předznamenalo další vývoj, který vedl k marginalizaci italského protestantismu. Tento proces nezvrátily ani některé důležité projevy soustředěné aktivity, jako například evangelický kongres v roce 1920 v Římě, kterého se účastnili zástupci všech protestantských odnoží, nebo přesunutí Valdenské teologické fakulty do Říma v roce 1922.

O pouhých sedm let později, 11. září 1929 podepsali Benito Mussolini a kardinál Gasparri tzv. *Lateránské smlouvy*, konkordát mezi fašistickým státem a katolickou církví, smlouvy které zmařily výsledky více než půl století trvajících obrozeneckého boje za svobodu státu a náboženského vyznání v jejich vzájemných vztazích. Zákony z let 1929–1930 se obracely na protestanty jako na „uznané kultury“, definice, která v tehdejší situaci vyvolávala horší předtuchy než adjektivum „tolerované“ ze Statutu savojského království z roku 1848. Pro fašisty byl dobrý Ital roven dobrému katolíkovvi. Stát se snažil například

¹¹³ Giovanni Giolitti (1842–1928), italský liberální politik, v letech 1892–1921 (s přestávkami) pětkrát ministerský předseda Italského království.

¹¹⁴ Giovanni Luzzi (1856–1948), pastor, teolog, od roku 1902 profesorem systematické teologie na Valdenské teologické fakultě, od roku 1906 se věnoval překladu Bible, vydané roku 1931 ve dvanácti dílech.

prostřednictvím nominací pastorů ze strany ministerstva kontrolovat italské evangelíky, kteří byli pro fašistickou ideologii nebezpeční svými zahraničními kontakty a svým liberálním a demokratickým dědictvím. Mussolini ve svém projevu při příležitosti druhého shromáždění režimu, které se konalo 18. března 1934 prohlásil, že „Itálie má to privilegium, že je z geografického hlediska nejjasněji vyděleným národem. Nejhomogennější z hlediska etnického, jazykového, morálního. Náboženská jednota je jednou ze sil lidu. Zkompromitovat ji nebo jenom obvinít znamená spáchat zločin...“¹¹⁵

Na rozdíl od nacismu neměl původně fašismus žádné metafyzické ani náboženské snahy; zajímal se hlavně o to, aby se parlamentní síly omezily především na obnovení pořádku v období poválečného oslabení a odvrátily nebezpečí komunismu. Následně však na základě hnutí Action française, a také díky lpění italských nacionalistů na fašismu, si Duce uvědomil, že pro vytvoření silného státu je dobré mít podporu katolické církve. Konzervativní a fašistický duch na straně katolické církve odpovídal vatikánské linii z devatenáctého století, i když ne všichni katolíci si uvědomovali nebezpečí vyplývající z uzavření dohody s režimem.

Především nárok na získání privilegovaného postavení u katolické církve, stejně jako když římská říše umožnila šíření křesťanství a kulturní monopol zaměřený na mládež, vzbuzoval u katolíků nepřátelské pocity. 27. června 1929 papež dokonce definoval fašismus jako „pohanské modlářství“. *Lateránská dohoda* ponechává, na základě výslovné deklarace Duceho, svobodu náboženského vyznání. Národním shromáždění fašistů 10. března 1929 řekl: „Katolický stát neznámá, že by občané měli být nuceni pod jakýmkoli závazkem nebo nátlakem sledovat určitou víru, i kdyby se jednalo o tu většinovou.“¹¹⁶ Stanovisko potvrdil parlamentu dne 30. dubna ministr spravedlnosti Alfredo Rocco.

Zákon ze dne 29. června 1929 číslo 1159 uvádí, že „jiná náboženství, než římsko – katolické a apoštolské církve, jsou uznána za předpokladu, že nevyznávají zásady a neprovozují obřady, které jsou v rozporu s veřejným pořádkem a morálkou. Provozování takových náboženství i na veřejnosti je dovoleno.“¹¹⁷ Zpočátku se z této zjevné otevřenosti státu ve vztahu k předchozí „toleranci“ radovali protestanti, ale katolickou církev to znepokojovalo; nicméně nejrozhodnější prvek, tedy svoboda svědomí, byl ve své podstatě, pokud jde o fašismus i katolickou církev, až do Druhého vatikánského koncilu opomenut.

¹¹⁵ Tourn, I Valdesi, 256.

¹¹⁶ Giovanni Miegge, *La chiesa valdese sotto il fascismo*. Torino: Claudiana, 2015, 27. ISBN 978-88-6898-052-8

¹¹⁷ Miegge, *La chiesa valdese sotto il fascismo*, 28.

Stejná představa „svobody“, jaká byla koncipována francouzskou revolucí, byla ve skutečnosti fašismem odmítnuta jako „abstraktní“. Ten ji nahrazoval specifickou „konkrétní“ myšlenkou svobody, kterou stát přijímá na ochranu svých vlastních zájmů. Zákon o přijatých kulturních postavil církev na úroveň „mravních institucí“ ovládaných státem a po zjištění „dobrého morálního a politického chování“ dával pastorům některé funkce úředníků civilního stavu. Valdenský Synod reagoval na zákon ze dne 24. června 1929 s vděčností za „slavnostní opětovné potvrzení v něm uvedené o zásadách civilizace, které tvoří naše veřejné právo“¹¹⁸; pokud to platilo pro valdenské církve, metodistickou episkopální církev a wesleyany, baptisty a církev bratrskou, kteří již získali právní charakter, nebylo tomu tak pro ostatní komunity, které byly režimem zvláště utlačované, jako adventisté nebo letničtí. Pokud režim zaručil existenci a fungování existujících komunit, udělal vše, co bylo v jeho silách, aby zabránil zakládání komunit nových.

Postoj valdenské církve k režimu byl rozvážný a její propaganda tradičně respektující přesvědčení druhých. Ale již jejich různorodost ve srovnání s italskou většinou přitahovala pozornost OVRA (Organizace na odhalování a potlačování antifašismu).¹¹⁹ Dokonce i evangelické noviny, včetně valdenských *La Luce* a *L'Eco delle Valli Valdesi* (*Ozvěna z valdenských údolí*), byly pravidelně zabavovány a některé valdenské školy, jako např. v San Remu, byly uzavřeny. Pro protestanty bylo velice obtížné získat přístup k vysokým hodnostem státu jak v armádě, tak ve finanční správě. V roce 1935 vyvrcholilo křížové pronásledování protestantů Katolickou akcí a Mussolinim, ačkoli článek 5 zákona z 24. června deklaruje, že „Diskuze na téma víry je naprosto svobodná“¹²⁰. Represe byla odůvodněna skutečností, že „propaganda není diskuze!“. Kromě toho italští evangelíci ukázali jen málo nadšení pro nacionalistického ducha režimu, a to nejen diasporní komunity, ale i lidé z Údolí. Do těchto žhavých uhlíků skepse a strachu pak foukaly apokalyptické francouzské a švýcarské spisy, které představily Mussoliniho jako předchůdce Antikrista. Ve stejné době, kdy tento nucený proces posílil vnitřní uzavření, se komunity Latinské Ameriky vzdalují od italské valdenské církve a vydávají se na vlastní cestu samostatnosti. Hospodářská krize v letech 1929 a 1936 v důsledku mezinárodních sankcí donutila valdenskou církev k omezujícímu opatření: byl vypsán „týden vzdání se“

¹¹⁸ Miegge, *La chiesa valdese sotto il fascismo*, 19.

¹¹⁹ Miegge, *La chiesa valdese sotto il fascismo*, 19.

¹²⁰ http://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/normativa/Legge%2024%20giugno%201929,%20n.1159.pdf

kdy byly prodány nemovitosti, jako je budova významného historického kostela v Nice, a pastoři byli propuštěni.

Izolace vůči vnějšímu prostředí však neznamená duchovní vyprahlost; právě naopak, v těchto temných dobách se hledaly nové způsoby, jak aktualizovat a oživit italské evangelické svědectví. Valdenská federace mládeže (F.G.V) pokračovala v protestantském závazku ve své tradiční konfesionálně liberální podobě prostřednictvím sjezdů, táborů pro mládež, divadelních představení; na straně druhé Skupiny valdenské mládeže (G.G.V.), Křesťanské asociace mladých (A.C.D.G) a někteří pastoři a intelektuálové pod vedením Giovanniho Miegge, kterým se také říkalo „mladí barthiané“, se snažili sledovat a prohlubovat impulsy německé konfesní církve a Ekumenického hnutí. S tímto cílem používají časopis *Gioventù Cristiana* (Křesťanská mládež) a *Teologické dny* v kostele Ciabàs v údolí Angrogna. I pod tlakem vyvíjeným v těchto letech na sociální povědomí baptistickým teologem Giuseppem Gangalem prostřednictvím týdeníku *Conscientia* a nakladatelství Doxa se pomocí tohoto valdenského hnutí otevřeně vyslovilo k antifašistickému směru. Pro „mladé barthiany“ bylo nemožné oddělit křesťanství od politiky, církevní kritiku od kritiky režimu; důležitá je pro ně nejen otázka svobody kázání, ale také otázka formy státu, která je více v souladu s Boží vůlí. Obě hnutí se pak v roce 1938 sloučila ve Federaci valdenské jednoty (F.U.V). Různé proudy myšlení si však zachovala.

Od roku 1935 byla posílena konfrontace s režimem díky válce v Etiopii a následně napjatými vztahy s Francií, po níž režim vymáhal území. Používání francouzštiny bylo ve valdenské církvi zakázáno. Když profesor Mario Falchi 3.srpna 1938¹²¹ publikoval v týdeníku *La Luce* článek o rasistických opatřeních nařízených vládou proti židům, lidem z Bible, Roberto Farinacci ve svých novinách *Il Regime Fascista* oznámil, že brzy přijde řada na kacíře. Rozhodnutí publikovat dopis Karla Bartha francouzským protestantům v časopise *Gioventù Cristiana* v roce 1940 vedlo k tomu, že byl časopis zrušen. Tragédie války měla za následek uvolnění vztahů mezi katolíky a protestanty, když strana Spravedlnost a svoboda, ke které se připojili i „mladí barthiáni“, bojovala za překonání marxismu v demokracii a zrušení *Konkordátu*, také papež diktaturu výslovně odsoudil.

Katolické noviny *L'Osservatore Romano* se staly záštitou liberálního humanismu. *Teologické dny* na konci srpna 1942 nesly název *Humanismus a křesťanský antihumanismus*: diskutovalo se zde o rozdílech mezi klasickým humanitním pojetím

¹²¹ http://www.instoria.it/home/italia_leggi_razziali.htm

převzatým z katolicismu a kritickým pojetím protestantismu, který zakládá svobodu člověka na jeho povinnosti oslavovat pouze Boha. *L'Osservatore romano* tuto problematiku přijal pozitivně a v zimě 1942-43 probíhal dialog mezi katolíky a protestanty na téma člověk a svoboda.

Valdanský Synod v září 1943, hned po vyhlášení příměří, odpověděl na potlačení ze strany vlády prohlášením, které je zaznamenáno v článku 13.: 1) - Křesťanská církev se musí sama zcela nezávislým způsobem udržet v souladu se svými zásadami v mezích obecného práva; 2) - Křesťanská církev nesmí vyžadovat žádná privilegia; 3) - Křesťanská církev vyžaduje co nejširší svobodu svědomí, kultu, svědectví pro všechny; 4) - Valdanská církev považuje tuto úplnou občanskou svobodu a nezávislost na státu za podmínku, která je nezbytná pro splnění jejího božského mandátu. Bylo nezbytné vyjádřit protestantský postoj, podle něž je svoboda založena na svobodě vědomí, a proto je svobodné kázání evangelia církví základem všech ostatních svobod.

Ačkoli oficiální orgány církve se neseskupily ve smyslu politickém, přesto mnoho valdenských bojovalo a padlo jako partyzáni za osvobození od fašismu. Mezi nimi byli například Willy Jervis a Jacopo Lombardini. Od podzimu 1943 se údolí Val Pellice stalo jedním z center antifašistického hnutí v Piemonte. Učitel obecné školy v Carrare, Jacopo Lombardini kvůli svému antifašistickému přesvědčení o místo učitele nakonec přišel. Od roku 1924 do roku 1925 studoval teologii na Valdenské fakultě v Římě a když se vrátil do kraje Massa Carrara, živil se tím, že dával soukromé lekce. Od roku 1940 pracoval jako vychovatel ve Valdenské koleji v Turíně. V roce 1943 se připojil k nově vzniklé straně s názvem Partito d'Azione a 8. září, ve věku 53 let se z něho stal partyzán a spolu s valdenskou mládeží a ostatními horaly se zapojil do odboje. Tam Lombardini zastával funkci politického komisaře a kazatele v hnutí Spravedlnost a svoboda Páté alpské divize. 24. března 1944 byl Lombardini zajat nacisty spolu s dalšími partyzány ve Val Germanasca. V kasárnách v Bobbio Pellice musel snášet mučení a bití až do chvíle, kdy byl převezen do věznice Carceri nuove v Turíně, na začátku května pak do tábora Fossoli a v polovině července do Bolzana. Počátkem srpna byl deportován do Mauthausenu. Tady Lombardini snášel 8 měsíců hrůzy koncentračního tábora s velkou morální silou až do chvíle, kdy byl 25. dubna 1945 poslán do plynové komory.

Neapolský rodák Guglielmo (Willy) Jervis byl aktivistou ve valdenském mládežnickém hnutí a od roku 1931 spolupracoval v redakci časopisu *Gioventù Valdese* s

Giovanim Miegge¹²². Stal se z něho antifašista a účastnil se odboje v oblasti Ivrea. Jako schopný alpinista doprovázel skupiny hebrejských uprchlíků a vyvrženců do Švýcarska. V listopadu v roce 1943, když se ocitl mezi hledanými nacistickými fašisty, musel z Ivrei uprchnout do Val Pellice, kde jako voják v hnutí Spravedlnost a svoboda působil pod jménem „Willy“. V březnu 1944 odjel do Turína s malým množstvím výbušniny s úmyslem spáchat sabotáž. Zastavila ho hlídka SS a, protože neměl řidičské doklady svého motocyklu, byl převezen do kasáren. Jervis se před výslechem pokusil zbavit kompromitujícího materiálu, ale nacisté ho objevili, a tak byl převezen do vězení Carceri nuove v Turíně. Zde, navzdory dlouhému mučení, neprozradil žádné informace; z vězení psal tajné dopisy své ženě. V noci ze 4. na 5. srpna byl Jervis zastřelen na náměstí v Torre Pellice a potom pověšen pro výstrahu spolu s ostatními partyzány. Na malé Bibli nalezené vedle těla byl vzkaz pro manželku vyrytý špendlíkem ještě ve vězení: „Neplačte pro mne, nenazývejte mne ubohým. Umírám proto, že jsem sloužil správné myšlence“¹²³

Souhrnem je třeba říci, že účast valdenských v období války byla sice skromná, ale projevovala velkou evangelickou soudržnost. Pastoři drželi při sobě i s obyvatelstvem a zároveň s partyzány: uprchlíkům otevírali dveře svých vlastních domovů. Nemocnice a domovy pro důchodce poskytli přístřeší raněným a psancům, pomáhali jim a poskytovali úkryt v diakonii. Mnozí pastoři sloužili bohoslužby za partyzány a poskytovali jim pastorální podporu. Po skončení války si valdenská církev uvědomovala, jak je důležitá svoboda, za kterou vždy bojovala. Je to princip, na kterém je třeba dát základ novému státu: Synod roku 1945 zdůrazňoval v článku 24, že „nemůže existovat autentická lidská, občanská a politická svoboda, pokud není postavena na základech náboženské svobody pro všechny“¹²⁴. Svědek válečných dramát pastor Miegge zakončuje svou knihu z roku 1946 těmito slovy: „Italští protestanti jsou připraveni i v budoucnu hlásat slovo boží i uprostřed nevráživosti a utrpení, pokud to bude nutné, stejně jako tomu bylo v minulosti, ale jejich přání a jejich modlitba je, aby mohli vyjadřovat svá svědectví s radostí, naprosto svobodně v obrozené zemi“¹²⁵.

Následující období po druhé světové válce vede k ustavení Italské republiky a k vytvoření italské ústavy v roce 1947. Dne 20. května 1946, s ohledem na institucionální

¹²² Giovanni Miegge (1900–1961), pastor, vedoucí redaktor časopisu *Gioventù Cristiana* (od 1931), v němž propagoval barthianskou teologii a který byl fašistickým režimem zakázán. Od roku 1935 organizoval „Teologické dny Ciabás“.

¹²³ Miegge, *La chiesa valdese sotto il fascismo*, 80.

¹²⁴ Miegge, *La chiesa valdese sotto il fascismo* 122.

¹²⁵ Miegge, *La chiesa valdese sotto il fascismo*, 128.

hlasování, které bylo ohlášené na následujícího 2. června, vydali „evangeličtí křesťané Itálie“ veřejný manifest v různých italských městech. Tento manifest požadoval: „úplnou a celkovou svobodu svědomí a náboženského vyznání; naprostou nezávislost na všech církvích ve státě; náboženskou neutralitu státu, aby byla zaručena rovnost všech občanů nezávisle na jejich vyznání, svoboda církví a svoboda soukromého náboženského učení, stejně jako i světský ráz školy veřejné“¹²⁶. Dvě tradiční národní politická seskupení se radikalizovala na dva hlavní póly: socialisticko-komunistický a katolicko-křesťansko demokratický. Valdenci pokračovali v jejich historickém přesvědčení, že je nezbytné žít jako křesťané, ve světské společnosti, která bude respektovat autonomii církví. Ocitali se však před zvláštním společným rozhodnutím komunistů a klerikálních, aby byl dodržen *Konkordát* tak, jak bylo stanoveno ve článku 7 nové ústavní listiny. Obtížný úkol chránit zásadu vzájemné autonomie mezi státem a církví a laickou veřejností měl do té doby na starosti Federální výbor italských evangelických církví, který byl ustanoven církví valdénskou, metodistickou a baptistickou v období právního nezájmu státu trvale zrušit definitivně restriktivní zákony fašistů ohledně náboženských aktivit a evangelického poslání.

Valdenská odpověď na poválečné výzvy byla pozitivní: nejen s ohledem na využití klasických metod evangelizace a obnovení vlastní komunity uvnitř, ale podívat se i na vnější problémy a sliby italské a evropské společnosti. Významnou příležitostí bylo založení Ekumenického výboru církve v roce 1948 v Amsterdamu, na kterém se podíleli valdenští a italští metodisté. Přispěla také Teologická fakulta účastí profesorů na vysoké úrovni, jako Aldo Vinay¹²⁷ (již od roku 1939), Vittorio Subilia¹²⁸ a Miegge, který založil v roce 1946 již zmíněný časopis *Protestantesimo* v Torre Pellice. Miegge byl dědicem teologické debaty ze 30.let *Gioventù Cristiana*, jíž se účastnili teologové mezinárodního profilu, jako Oscar Cullmann, Ernst Käsemann, Eberhard Jüngel a Hans Martin Barth. Další příležitost k růstu a otevřenosti bylo vybudování centra Agape v letech 1947 až 1953, kde se mohla scházet a studovat valdenská mládež. Na stavbě se podíleli dobrovolníci z různých zemí, kteří přinesli nadšení a výměny různých kultur a víry. V kontextu stavby nebyla zahrnuta kaple, jak by se dalo očekávat. Její absencí měla být vyjádřena myšlenka,

¹²⁶ Tourn, I Valdesi, 273.

¹²⁷ Aldo Vinay (1907–1990), studoval v Lipsku a v Bonnu, kde byl žákem K. Bartha, od roku 1940 byl profesorem církevních dějin a praktické teologie na Valdenské teologické fakultě, na které se stal děkanem. Učil na různých evropských univerzitách.

¹²⁸ Vittorio Subilia (1911–1988), pastor, profesor systematické teologie na Valdenské teologické fakultě (od 1949), vedoucí redaktor časopisu *Protestantesimo* (od 1949). Zúčastnil se rozhovorů mezi luterány a kalvíny, které vedly k Leuenberské konkordii.

že křesťanský život musí probíhat ve všech oblastech jako je studium, jídlo, hra, bohoslužba, práce.

Dalším historickým datem pro valdenskou církev byl rok 1952, kdy Synod zahájil diskusi o službě žen, omezenou pouze na církevní asistenci a řízenou Domem diakonek a Teologickou fakultou. Jednání se protáhlo až do roku 1967, kdy byli v synodu vysvěceny do role pastora Carmen Trobia a Gianna Sciclone.

V roce 1957 na základě iniciativy Giorgia Spiniho¹²⁹ a Augusta Armanda Hugona byla Společností valdenských studií zorganizována první konference studií o kacířství a reformě v Itálii za podpory Valdenské fakulty teologie a evangelických historiků z italských univerzit. Iniciativa měla velký úspěch a bylo rozhodnuto, že se bude opakovat alespoň jednou ročně. To umožnilo společnosti vymanit se z rozměru historického výzkumu spojeného především s valdenskou církví a otevření se italské a zahraniční historiografii protestantismu; název byl pak změněn na Konferenci studií o reformě a náboženských hnutích v Itálii. Konference společnosti, které se zabývají historií reformy a evropským protestantismem od středověku po současnost se každoročně konají v Torre Pellice první víkend v září a účastní se jich italští i zahraniční učenci. Závěry konferencí jsou společností publikovány ve *Věstnicích* nebo v *Historické knižnici*.

Období velkého hospodářského a sociálního pokroku pro Itálii bylo v šedesátých letech. Valdenská církev také využila této dynamiky a optimismu v náboženské oblasti iniciované Druhým vatikánským koncilem, který sbíral a nechával dozrát plody ekumenického hnutí. Dokonce i Valdenští již nebyli považováni za kacíře tolerované v katolické zemi, ale za oddělené bratry s vlastní historií, důstojností a křesťanským poselstvím ve společnosti procházející silnou změnou. Podle toho se Valdenská církev nacházela v období, kdy se musela zamyslet nad smyslem a strategií evangelizace, která už nemohla být taková, jako v období tolerance po ediktu a po sjednocení Itálie, jak jsme viděli: nový přístup ve společnosti, který Giorgio Tour definuje jako „přítomnost“.

V tomto ohledu je užitečné připomenout prohlášení Synodu z roku 1960 s názvem *Poslání ke službě*. Připomíná odpovědnost křesťanů vůči světu, protože účelem církve je poslání ve světě s ohledem na Boží království; „Svět nepotřebuje soukromou zbožnost těch, kteří myslí na své vlastní spasení, protože Kristus o tom přemýšlel a postaral se o to. Svět nepotřebuje náš úspěch. Svět potřebuje najít opět smysl pro vlastní existenci a novou naději.“¹³⁰ Slova, která vyjadřují stručně a velmi evokujícím způsobem celou valdenskou

¹²⁹ Giorgio Spini (1916–2006), historik, člen Partito d'Azione, otec politika Valda Spiniho (nar. 1946).

¹³⁰ Atti dei Sinodo, 1960/21 v Tourn, I Valdesi.

teologii, od středověkých počátků odporu a kritiky, až po současné období přes reformaci: hermeneutická zásada přijetí Kristovy nezištné milosti s vděčností a obecnou součinností.

V tomto duchu byly na Sicílii otevřeny nové prostory k akcím a křesťanským svědectvím: v Riesi komunita Agape založila Sociální centrum křesťanské služby ve spolupráci se školami a dílnami a na okraji Palerma pak bylo založeno inovativní školní centrum La Noce. V Cinisello Balsamo, na okraji silné imigrační části Milána, otevírá komunitní školy Jacopo Lombardini.

Na teologické úrovni byly také v rámci fakulty i Centra Agape podniknuty nové cesty kolem velmi aktuálních otázek, které se zabývají vztahem mezi křesťany a marxisty, ekumenismem a problémy třetího světa. Tento nový sociální zápal byl oživen na Evangelickém kongresu v Římě 26. až 30. května 1965, téměř sto let od kongresu ve Florencii, který se konal v roce 1872, jak jsme již zmínili, a čtyřicet pět let po prvním Evangelickém kongresu v roce 1920. Tentokrát byli novými účastníky na italské evangelické scéně členové letniční církve. Mottem konference bylo *Sjednoci pro evangelium*, které vycházelo z paralelního závazku a bylo alternativou závazku z katolického koncilu.

Tento kongres přinesl ovoce v podobě Federace evangelické církve v Itálii, která po překážkách, jež nastolil fašismus, položila základy vzájemné spolupráce mezi evangelickými církvemi a mezi italským státem. Federace evangelických církví v Itálii (FCEI) byla oficiálně založena v Miláně dne 5. listopadu 1967 za podpory Unie křesťanské evangelické baptistické (UCEBI), Valdenské církve, Metodistické církve, Luteránské církve a Ekumenické komunity z Ispry -Varese (později sloučena s luteránskou církví). Později se přidaly: Armáda spásy, Společenství svobodných církví, Apoštolská církev Itálie a Komunita skotské církve svatého Ondřeje v Římě a Křesťanská církev Rho (MI). Jako členové pozorovatelé se připojila Unie křesťanské církve a adventistů 7. dne (UICCA) a Federace letničních církví (FCP).

Federace evangelických církví v Itálii zaujímá s 60.000 lidmi asi dvacet procent z celé italské evangelické populace a schází se každé tři roky. Jejím hlavním cílem je „projevovat jednotu víry a znovu najít v zemi společnou linii svědectví založenou na studiu Slova Božího.“¹³¹

Sedmdesátá a osmdesátá léta se odvíjela pro Valdenskou církev na pozadí mezinárodního napětí, které bylo způsobeno studenou válkou nebo činy politického

¹³¹ <https://www.fcei.it/storia/>

terorismu uvnitř Itálie. Byly to roky katolických neshod, které se projevovaly v utváření „základní komunity“ a skutečného ekumenismu. Valdenská církev působila na několika frontách. V oblasti organizačně-duchovní se snažili o jasnou opětovnou formulaci *Řádů* a otevření pastorátu pro ženy. V oblasti diakonie se snažili působit na modernizaci nemocnic, domovů pro důchodce a domů mládeže. Pokračovali v plnění ekumenických závazků a rozvíjeli se prostřednictvím teologických studií, seminářů a farních setkání.

Ekumenický závazek prostřednictvím teologických studií, seminářů a farních setkání pokračuje a rozvíjí se. V této souvislosti byla rozhodující *Dohoda o integraci s metodistickou církví*, která byla podepsána v roce 1975, jak uvidíme v části, která jí nyní bude věnována.

Důležitá etapa ve vztahu mezi Valdenskou církví a italským státem, která začala v roce 1948 *Ústavou* republiky, bylo podepsání dohody se státem v únoru 1948. Do článku 8 ústavy bylo ve skutečnosti přidáno, že k dohodnutému vztahu katolické církve s církvemi jiných náboženských vyznání bude patřit i církev valdenská. Mezi *Konkordátem* s Vatikánem a dohodou s ostatními náboženstvími je právní rozdíl, což je třeba poznamenat: V prvním případě se jedná o reciproční nařízení mezi dvěma suverénními státy, ve druhém nařízení mezi státem a jeho vlastními občany v něm. Nový *Konkordát* nahrazuje státní plat duchovenstva („shodný“) systémem darování 8 x tisíc daně IRPEF. Jak budu popisovat obšírněji v části, která je tomuto tématu věnována, po dlouhé a vášnivé rozpravě přijímá tento systém příspěvků i Synod valdenský.

V sedmdesátých a osmdesátých letech se také konala oslava dvou výročí. V roce 1974 se konalo osmisté výročí vzniku valdenského hnutí, nakladatelství Claudiana publikovalo tři svazky valdenské historie, respektive od Molnára, Augusta Armand-Hugona a Valda Vinay a svazek o valdenských ve středověku *Les Vadois au Moyen Age* od G. Gonneta a Molnára. K této redakční činnosti se připojila Společnost valdenských studií s mezinárodní konferencí o původu valdenského hnutí. Druhé výročí bylo tři sta let od Slavné repatriace v roce 1989 a za této historické okolnosti bylo založeno Valdenské kulturní centrum v Torre Pellice.

Nadace Valdenského kulturního centra je soukromou neziskovou institucí, kterou založila Tavola a Společnost pro valdenská studia. Byla založena v roce 1991 jako nadace a v roce 1992 jí region Piemonte udělil právní subjektivitu. Spravuje valdenskou knihovnu, knižní fondy, valdenské historické muzeum, muzeum Valdenských údolí a přispívá na vývoj a rozšíření teologických, kulturních a historických studií Valdenské církve

prostřednictvím konferencí, sjezdů, besed, výstav, publikací a dává tak k dispozici nasbíraný historický materiál.

V roce 1998 bylo pak zvlášť intenzivně připomenuto výročí ediktu savojského z roku 1848. Při této příležitosti 17. února, navštívil Torre Pellice prezident Italské republiky Oscar Luigi Scalfaro, jak se můžeme dočíst v historickém portálu prezidentského úřadu republiky. Prezidenta přijal při vstupu do valdenského chrámu starosta města Torre Pellice, předsedající rady Tavola Valdese Gianni Rostan a ctihodný Valdo Spini, na bohoslužbě byli přítomni i předseda kraje Piemonte a provincie Turín. Kázání přednesl pastor Giorgio Tourn, liturgii pak Bruno Rostagno. Po bohoslužbě následovala návštěva Evangelické valdenské nemocnice.¹³² Toho roku se 22. září v parlamentu konala konference z iniciativy prezidenta komory Luciana Violanteho pod titulem *1848 – 1998 Dlouhá cesta svobody. Stopadesáté výročí uznání občanských a politických práv valdenským a židovským menšinám.*¹³³

Valdenská a obecně evangelická přítomnost v Itálii po roce 2000 je vnímána kriticky Giorgem Tournem. Ve skutečnosti, jestliže mohli, podle autora, v devadesátých letech být italští protestanti považováni za integrální součást společnosti, s koncem Křesťanské demokracie, jako významného katolického politického pólu, se zvýšil křížový vliv katolické církve na italskou politiku. Pontifikáty Jana Pavla II. a Benedikta XVI. byly charakterizovány jako ty, které silně zasahovaly do kontroverzních otázek parlamentní debaty, jako je opoziční postoj vůči legislativě zaregistrovaných párů, výzkum kmenových buněk, biologický testament. Benediktův přístup k protestantům také udělal krok zpět v ekumenických vztazích, jak shrnuje Luca Baratto na internetových stránkách Italské luteránské církve. V roce 2007 byl zveřejněn papežský dokument *Odpovědi na otázky týkající se určitých aspektů nauky o církvi*, kongregace pro nauku víry, v němž se mimo jiné uvádí, že „pouze katolická církev vlastní veškeré prvky, které má církev založená Ježíšem“ a že ve skutečnosti evangelické církve nejsou církvemi, ale pouze „duchovními komunitami“.

Rok 2005 byl významný pro 150. výročí vzniku dvou důležitých nástrojů šíření a výzkumu valdenské církve, kterými bylo nakladatelství Claudiana a Teologická fakulta. Claudiana k této příležitosti vydala svazek pamětí a historický katalog děl, která byla publikována v průběhu 150 let její existence. Teologická fakulta roce 2002 odstartovala ve spolupráci s Luterskou italskou evangelickou církví (CELI), ekumenickým centrem

¹³² <https://archivio.quirinale.it/aspr/diari/EVENT-002-021309/presidente/oscar-luigi-scalfaro>

¹³³ <https://leg16.camera.it/289?documenti=32>

Melantone se sídlem v Římě evangelickou platformu pro evangelické teology pocházejících z celé Evropy, kteří by z mnoha důvodů chtěli studovat co nejbližší křesťanské metropoli Říma. Nejdůležitější aktivity centra Melantone jsou studijní kurzy v Římě, buď roční nebo letní, oba zaměřené pro studenty teologie italské národnosti. Na druhé straně se věnuje organizování sjezdů a mezinárodních doškolovacích kurzů pro teology aktivní v oblasti vědecko-akademické a pastorální. Vedle zakládajících institucí, Evangelická církev v Německu (EKD), Evangelicko-luteránské společenství v Římě a Evangelická církev Württemberg finančně podporují činnost centra. Kromě toho existuje možnost podpory konkrétních projektů, které v posledních letech spojily mnoho dalších partnerů s činností střediska. Kromě toho existuje Sdružení přátel centra Melantonu, jehož cílem je studijní centrum propagovat. Kromě roku teologického studia pro cizince na papežských univerzitách a valdenské fakultě, centrum pravidelně nabízí mezinárodní studijní a specializační kurzy pro studenty teologie, pastory a učitele náboženství v němčině a angličtině. Kurzy se zabývají různými teologickými tématy a jsou zaměřeny na „témata Říma“, historii církví a ekumenismus. Věnují pozornost specifickým zájmům studentů a jsou základem jejich studia, a proto spolupracují s dalšími institucemi. Kurzy jsou rozděleny do tří částí. Skládají se z konferencí, respektive programů seminářů, návštěv památek křesťanské architektury Říma a jeho okolí a rozhovorů. Středisko dosud také pořádalo významné mezinárodní konference ve spolupráci s Německým historickým institutem v Římě, jako například: *Obrazy Říma v německy mluvícím protestantismu. Setkání s městem napříč 19. stoletím* (2009). *Katolicismus 50 let po Druhém vatikánském koncilu* (2010). *Martin Luther v Římě. Kosmopolitní centrum a jeho vnímání* (2011). Další aktivitou, kterou valdenská fakulta zahájila a která byla velmi úspěšná, je kurz teologie na dálku, který končí titulem v oboru religionistiky.

Dalším významným rokem pro valdenské církve byl rok 2008, kdy valdenské komunity v Riu de la Plata oslavily výročí příchodu prvních emigrantů do Argentiny a Uruguaye. Připomeňme si, že v roce 1965 získaly jihoamerické církve od Tavoly autonomii a možnost ustavení vlastní Tavoly, definované novými *Řády* z roku 1974 jako Jednota víry. Iglesia Evangelica Valdense v Rio de la Plata vydává své vlastní noviny *Mesajero Valdense*, které byly uzavřeny v roce 1974 v rámci intenzivního tlaku, který valdenské církve musely snášet od vojenských diktatur v těchto obtížných letech jak v Argentině, tak v Uruguay, včetně kontrol činnosti a vměšování se do procesu jmenování do Tavoly (Mesa).

Tak jako na celém světě, se i v Itálii slaví 500 let od narození Kalvína (1509-1564), reformátora z Ženevy, města, které hraje tak důležitou roli pro Valdenskou církev. V rámci hustě popsaného kalendáře akcí, výstav a manifestací po celý rok, byl měsíc březen 2009 charakteristický třemi mezinárodními konferencemi v Miláně, Florencii a Římě. Začalo se 14. března v Miláně dnem studia *Jan Kalvín: město a kapitál*, akce organizovaná Protestantským kulturním centrem a Protestantskou křesťanskou církví hlavního města Lombardie pod patronátem Švýcarského konzulátu. Řečníci představili kulturní prostředí Ženevy a měst 16. století včetně pracovní etiky Calvina a jeho vztah k vznikajícímu kapitalismu.¹³⁴

Protestantské kulturní centrum Pietro Martire Vermigli spolu s Národním ústavem renesančních studií a Národní knihovnou ve Florencii uspořádaly konferenci pod názvem *Jan Kalvín. Pluralitní interpretace mezi evangelickým nesouhlasem a katolickou kritikou*. Od 14. do 16. března asi 40 odborníků z různých italských a evropských univerzit se zabývalo tématy Calvinova přijetí, sporem s jeho oponenty a teologickým i literárním příspěvkem Kalvína jako teologa a humanisty. Konference byla obohacena výstavou Kalvinových knih ve vlastnictví Florentinské národní knihovny.¹³⁵

Poslední významná událost měsíce byla v Římě od 26. do 28. března, kde Valdenská teologická fakulta, Katedra dějin univerzity La Sapienza, Švýcarský institut a Autonomní fakulta protestantské teologie v Ženevě, uspořádaly konferenci *Kalvín a kalvinismus: migrace lidstva, myšlenek a knih*. Práce rozdělené do čtyř částí analyzovaly Calvinův vztah k Ženevě, Itálii a Evropě, stejně jako tok myšlenek a knih v Evropě 16. století.

150. výročí italského sjednocení v roce 2011 bylo oslavováno s upřímnou účastí valdenských jako základní etapa na cestě ke svobodě. Společnost valdenských studií uspořádala od 2. do 4. září v Torre Pellice *LI konferenci o reformě a náboženských hnutích v Itálii. Italský protestantismus v době „Obrození“: vlivy, mýty, identita*. Cílem LI konference bylo prostudovat, jaké byly vztahy, které se odehrávaly v 19. století mezi rozmanitým evropským a italským protestantismem: výměny myšlenek a ekonomických vztahů, export církevních modelů a hledání identity, zpracování národních mýtů a úloha cizích komunit v Itálii. Na základě předchozí práce a současných diskusí o národním obrození, v souvislosti s novou historiografií o italském devatenáctém století, byly na konferenci představeny tři hlavní oblasti výzkumu: duchovní a materiální vlivy evropského

¹³⁴ www.protestantiamilano.it

¹³⁵ www.firenzevaldese.chiesavaldese.org

protestantismu, zrození mýtů o sebereprezentování italských evangelíků, vytvoření různých církevních modelů, které tvořily italský protestantismus na konci národního obrození.

Historickou událostí pro Valdenskou církev byla návštěva papeže Františka ve valdenském kostele v Turíně dne 22. června 2015, vysílána v přímém televizním přenosu od 8.55 do 10.00 na Rai Uno. První oficiální návštěvy papeže v kostele valdenské církve se zúčastnilo asi čtyři sta lidí, včetně zástupců adventistů, baptistů, luteránů a Armády spásy. Při této příležitosti byl také přítomen předsedající valdenské církve z oblasti Rio de la Plata (Uruguay a Argentina), Oscar Oudri, který pronesl krátký pozdrav papeži ve španělštině. „Bude to setkání ve znamení střídmosti a bratrství, výsledek desetiletí ekumenického úsilí evangelíků a katolíků v Itálii,“ řekl předsedající Tavoly pastor Eugenio Bernardini. „Budeme mluvit o mnoha věcech, které nás dnes spojují, ale také o věcech, které nás stále rozdělují“, řekl, v naději že jednota si najde svou cestu ke „smířené rozmanitosti“, o které hovořili několikrát evangelíci, i papež František.¹³⁶ Slova papeže Františka, který znal valdenskou církev v Argentině, posilují nové nečekané ekumenické klima, které začalo jeho pontifikátem, a vedou k zapomenutí na konzervativní tendenci jeho předchůdce. Papež se nesnaží tolik definovat pozice na dogmatické úrovni shora, ale označuje cestu ke společné pouti „odlišných“ církví vlastním způsobem, vycházejí z toho, jaké byly vždy „odlišné“ svou povahou, ale jednotné v následování ducha Ježíše.

S touto výzvou ke společnému závazku evangelizace uzavřel papež svým prorockým způsobem část, která byla věnována valdenské církvi na poli svobody, kterou Itálie dobyla. Prostor, ve kterém přibližně 45.000 zástupců italské valdenské církve (podporovaných mnoha italskými daňovými poplatníky prostřednictvím kvóty „osm na tisíc“- asi patnáctkrát vyšší než pro členy církve) bylo povoláno, aby ukázalo své křesťanské přesvědčení s pradávou soudržností i stále nový a osvěžující pohled na Ducha svatého (např. v oblasti chudoby – staré a nové -, v otázkách etiky a bio-etiky a velmi aktuální oblasti týkající se migrantů). Existuje více a více věřících evangelíků z Afriky – z metodistické, baptistické, presbyteriánské a letniční církve – kteří přinášejí svou vlastní kulturu, teologii, spiritualitu a liturgii (obecně konzervativnější, než ty italské) a nové osvěžení i sílu do valdenské církve. Pracovní skupina Tvořit církve spolu – společná činnost italských členů ve stejné církvi a členů ze sesterských církví v Africe, Asii, Latinské Americe je odhodlána ke koexistenci a integraci zahraničních věřících z

¹³⁶ https://www.chiesavalde.org/aria_press.php?ref=37

rozvojových zemí třetího světa a umožnit jim scházet se ke svým vlastním činnostem, aby si zachovali svou vlastní jazykovou a kulturní identitu.

4. VÍRA A ČLENĚNÍ. NĚKTERÉ DOKUMENTY

4.1 VYZNÁNÍ VÍRY

V každém kostele či modlitebně valdenského vyznání je otevřená Bible umístěna viditelně na stole Svaté večeře nebo na ambonu, jako v Pavii. Je symbolem nejvyšší vážnosti reformované víry, jak je vyjádřeno a formulováno v konfesi pro valdenské církve z roku 1655, publikované ve francouzštině jako *Rélation véritable de ce qui s'est passé dans le persecutions et massacres, faites cette années, aux églises reformées de Piedmont etc.*, vytištěné bez označení místa a jména autora v roce 1655. Zdá se, že autorem by mohl být A. Leger, který ji představil valdenským ze Ženevy v dopise z 5. října 1661. Byla schválena synodem v Angrogni v roce 1655, potvrzena *Církevními řády* z roku 1839 (článek 2) a v následujících vydáních *Obecných řádů* až do současnosti, do *Řádů* z roku 1974 (článek 2). Je užitečné připomenout významná místa reformované doktríny, především ta, která jsou vyjádřena v článku 9 („Korupce lidstva“), které ztratilo kvůli hříchu „spravedlnost a svatost“, jež obdrželo. Jeho svoboda jednání je tedy „služebníkem a otrokem hříchu“, který není schopen podniknout žádný „čin“ pro spasení, ani formulovat jakoukoli „dobrou myšlenku bez milosti“¹³⁷. Článek 11 („Vyvolení“) prohlašuje, že Bůh zvolil předurčené k záchraně „před založením světa ... za jeho milosrdenství Ježíši Kristu, jeho synovi“¹³⁸. Jeho oběť na kříži, podle článku 15 („Neopakovatelnost Kristovy oběti“), byla dokonalá, a proto se nemůže a neměla by se opakovat „pod žádnou záminkou“¹³⁹. Z tohoto důvodu „jsme před ním zproštěni viny a ospravedlněni“ na základě jeho jediné zásluhy, nikoli našich skutků (článek 15 „Neopakovatelnost Kristovy oběti“).¹⁴⁰ Prostřednictvím víry, která je založena na zaslíbeních evangelium, máme spojení s Ježíšem Kristem ve společenství s jeho výhodami (článek 17 „Jednota s Kristem“); on je „jediným prostředníkem nejen k vykoupení, ale také k přimluvě“ (článek 19 „Kristus mediátor“)¹⁴¹.

¹³⁷ Confessione di fede del 1655. CF/1655, 9.

¹³⁸ Confessione di fede del 1655, 10.

¹³⁹ Confessione di fede del 1655, 10.

¹⁴⁰ Confessione di fede del 1655, 10.

¹⁴¹ Confessione di fede del 1655, 13.

Spojení s Bohem se musí projevit v dobrých skutcích, jako jsou půsty, podle článků 20,21,22; jsou nezbytné a „připravené pro nás Bohem, abychom v nich mohli kráčet“ (článek 21 „Potřeba dobrých skutků“)¹⁴². Ti, kteří na základě své víry a dobrých skutků dosáhli věčného života, mají být oslavováni a považováni za svaté, být chváleni a napodobeni, ale ne zbožňováni nebo vzývání, deklaruje článek 23 („Svatí“)¹⁴³. Církev, společenství vyvolených a povolanych svátosti v následování Božího slova, podporovaný a uchovávaný Duchem svatým, má na svém vrcholu i základech pouze Ježíše Krista (článek 24 „Církev hlava církve“). Církev je nezbytná (článek 27 „Potřeba církve“) a Bůh nás spojuje stejně, slovem a svátostmi „jako prostředky, které nás spojí s Kristem a umožní nám podílet se na jeho dobrodiních“, která jsou podle Nového zákona pouze dvě: Křest a Svatá večeře (článek 28 „Svátost“)¹⁴⁴; Křest je „svědectvím o naší adopci“ mezi děti Boží, Svatá večeře je pro nás duchovní potravou „abychom s pravou a živou vírou neuchopitelnou mocí Ducha svatého jedli jeho tělo a pili jeho krev a vytvořili tak neoddělitelné spojení s Kristem, v něm a pro něj žili život duchovní a život věčný“ (článek 30 „Večeře páně“).¹⁴⁵ Podle článku 31 („Úřad“),¹⁴⁶ je nezbytné, aby církev měla „pastory“, kteří ji řídí společně se „staršími“ a „jáhný“, jak tomu bylo zvykem ve starověké církvi. A nakonec článek 33 („Formule víry a modlitby“) hlásá, že základem je symbol apoštolů, nedělní modlitba a desatero. Vyjadřuje souhlas s protestantskými vírami Francie, Velké Británie, Nizozemska, Německa, Švýcarska, Čech, Polska a Maďarska.

Kromě *Vyznání víry* je právním zdrojem Valdenské církve *Deklarativní akt* (5 článků) s akronymem AD/1894. Byl připraven zvláštním výborem, aby připravil dokument s úmyslem objasnit některé výroky vyznání víry považované za „buď nejasné nebo příliš absolutní, pokud by měly být chápány doslovně“. Konečný návrh deklarativního zákona, s výhradou doporučení pastoračního sboru, byl schválen Synodem pod označením 24/SI/1894. Například článek 5 („Význam Svaté večeře“) uvádí, že: „při vyznávání (jako v čl. 30) při svaté večeři Páně jíme tělo Kristovo a pijeme jeho krev, církev nemá na mysli vyznávat požívání potravy v podobě těla Kristova; ale myslí tím, že pouze duchovně se duše živí tělem Krista a pro víru se těší z dobrodiní, které přineslo jeho obětování se jednou provždy.“¹⁴⁷

¹⁴² Confessione di fede del 1655, 13.

¹⁴³ Confessione di fede del 1655, 14.

¹⁴⁴ Confessione di fede del 1655, 16.

¹⁴⁵ Confessione di fede del 1655, 17.

¹⁴⁶ Confessione di fede del 1655, 18.

¹⁴⁷ Atto dichiarativo AD/1894.

Další dva směrodatné zdroje jsou: *Prvky metodistické doktríny* (LDM 1962) obsažené v *Listině o udělení plné autonomie metodistické evangelické církve v Itálii*, schválené pod označením 3/CM/1962 a uvedené v této listině v dodatku číslo 3; *Svornost mezi luteránskými a reformovanými církvemi* a *Prohlášení o společenství s evropskými metodistickými církvemi*. V Leuenbergu, v roce 1971 byl dokončen návrh o společné luteránsko-reformované deklaraci pod názvem *Listina svornosti*. Projekt byl schválen valdenským Synodem v člancích 48/SI/1974 a 10/SR/1975. V roce 1994, se *Společnou deklarací o církevním společenství* se evropské metodistické církve připojily k *Listině svornosti* z Leuenbergu.

Existují i jiné regulační normy církve, nazývané „obecné zdroje“. Jsou to: *Pakt Unie* (PU/1561), stanovený v roce 1561 mezi valdenskými podléhajícími Francouzskému králi, mezi těmi, kteří patřili pod vévodství savojské a těmi, kteří podléhali markrabství v Saluzzu. To tvořilo základ Unie valdenských církví a je stále základem článků 1 a 5 *Obecného řádu (Disciplina generale)*, v kterém je zakotvena jednota mezi valdenskými církvemi odsud i s těmi přes Atlantik a těmi, kteří se k nim připojili; *Unie valdenských* (Union des Vallées-UV1571), která ustanovila novou verzi *Úmluvy* podepsané před deseti lety a odsouhlasenou synodem ze dne 11. listopadu roku 1571, po utiskování valdenských místodržitelem Castrocarem; *Obecný řád církve (Disciplina generale -DV 1974)* vstoupila v platnost 21. února 1974 a nahrazuje *Ústavu církve* uzákoněnou v roce 1902 a její následné revize z let 1914 a 1929. Představuje jednotu víry a pořádku valdenských církví, které se nacházejí na evropském a americkém kontinentu. Dále pak vznikla *Integrační úmluva mezi valdenskými a metodistickými církvemi* z roku 1975 (PI 1975).

4.2. STRUKTURA CÍRKVE A LITURGIE

Církev jako „společnost věřících“ v případě církve valdenské je charakterizována dvěma rysy. Prvním z nich je kolegialita, kterou se vyznačují presbiteri, jak se ukazuje, byly první křesťanské komunity, které pravděpodobně vznikaly podle vzoru těch synagogálních, na rozdíl od ortodoxní, anglikánské a monarchistické biskupské vlády. Jedná se o kolegium, kterému byly svěřeny úkoly kázat, vyučovat a dohlížet na dodržování řádu. Druhým charakteristickým rysem je shromažďování se; podle něj duchovní autority, spíše, než být personalizovány v episkopátu a v papeži, projevují se spíše ve společenství

věřících (Boží lid). V souladu s těmito zásadami každá místní komunita, to znamená každá církev, má své vlastní shromáždění, aby rozhodovala o činnostech na svém území, volila radu starších (v různém počtu), kontrolovala svou práci, jmenovala členy shromáždění, a to jak regionálních, tak valných. První se nazývají okresní konference, pro ty obecné se používá klasický termín „Synod“, používaný církví od pradávna. Církevní shromáždění volí radu starších a jejich počet, stejně jako počet jáhnů se může měnit. Jsou jmenováni na pět let a maximálně třikrát mohou být znovu zvoleni. Pastor je volen na sedm let a opětovně zvolen může být pouze jednou. Shromáždění je odpovědné za volbu zástupců do správních shromáždění, a to jak do regionálních (okresních), tak i do národního (synodálního). Blízké církve vytvoří okres, který je vždy na vymezeném místě. Jeho shromáždění se koná jednou ročně a při té příležitosti se volí dozorčí rada. Úkolem této pastorální struktury je vytvořit spolupráci mezi různými komunitami s ohledem na společné iniciativy, výpomoci v případě nepřítomnosti pastora nebo při kázání.

V současné době jsou valdenské a metodistické církve seskupeny do čtyř okresů (I. okres: Valdanská údolí, II. okres: Severní Itálie a Švýcarsko, III. okres: Střední Itálie, IV. Okres Jižní Itálie). Jejich zasedání se koná jednou ročně na konci jara. Účastní se ho zástupci jednotlivých církví, pastoři, jáhni, odpovědné osoby z institutů, vedoucí ostatních organizací, které se nacházejí na území daného teritoria. Činnost těchto zasedání probíhá v souladu se společnými aktivitami: jmenování ředitele činností, zkoumání práce správních orgánů, hlasování o možných návrzích (tzv. pořady jednání) a jmenování nového ředitele nebo opětovné potvrzení předchozího. Velice osobité je, že zpráva o činnosti je zahájena „protisprávou“ výboru zvoleného v předchozím roce s úkolem zkoumat činnost vedoucích pracovníků. Zasedání, jakožto přechodními instancemi, mohou zprostředkovávat řešení problémů a témat, která se týkají lokálních církví a synodu.

Nejvyšší stupeň shromáždění je Synod. Skládá se ze zástupců místních církví, ekvivalentního počtu pastorů a osob odpovědných za konkrétní oblasti činnosti. K členům s rozhodujícím hlasem se přidá adekvátní počet členů s hlasem poradním. Synod se každoročně schází v Torre Pellice ve Valdanských údolích, začíná vždy v neděli, která předchází poslednímu srpnovému pátku. Začíná bohoslužbou, během níž se budoucí duchovní na konci jejich studií a po veřejné zkoušce zaváží ke službě v církvi a jsou vysvěceni přiložením rukou. Do kompetencí Synodu spadá udržování vztahů se státem, s ekumenickými orgány, pravidly, jimiž se řídí bohoslužba (platné liturgie v platnosti), jmenováním profesorů teologie a zejména zkoumáním činnosti správních orgánů, kterými

jsou: Tavola, Stálý výbor OPCEMI, Výbor fakulty teologie, Komise za diakonii. Jmenováním těchto výborů se práce Synodu uzavírá.

Tavola valdese, je složená ze sedmi členů, pastorů a laiků, a je nejvyšším orgánem církve. Oficiálně zastupuje metodistické a valdenské církve ve vztazích se státem a s ekumenickými organizacemi. Její členové mají roční mandát, který lze prodloužit až na sedm po sobě jdoucích let. Termín Tavola pochází z doby, kdy byly valdenští odloučeni v údolích Piemontu a pořádali své synody za přítomnosti zástupce panovníka ve francouzském jazyce; předsedající, zástupce předsedajícího a tajemník seděli u stolu ve středu shromáždění, a proto z dikce: „úřadující Tavoly“ (les officiers de la Table) se pak jednoduše stali La Table (stůl) a v italštině La Tavola. V čele Tavoly stojí předsedající (moderatore), pochází z překladu francouzského modérateur. Vzhledem k tomu, že se jedná o administrativní pozici, může ji obsadit kterýkoli člen církve, i když není pastorem. Předsedající je v současné době Alessandra Trotta.

Organizace pro metodistické evangelické církve v Itálii (OPCEMI) se zrodila z transformace metodistické evangelické církve Itálie v době, kdy byl zaveden *Integrační pakt*. Účelem organizace je „poskytnout vše, co by mohlo být nezbytné pro metodistické církve v Itálii, aby splnily své institucionální účely“ (článek 2. statutu), s autonomními kompetencemi v následujících oblastech: zastupování metodistických církví v ekumenických (národních a mezinárodních) vztazích; správa nemovitostí metodistických církví; získávání finančních prostředků; výplata platů a důchodů pastorů a diakonů ve službách církví a metodistických institucí. Výkonná komise OPCEMI, nazvaná Stálý výbor, je každoročně volena Synodem. Skládá se z předsedy a tří členů (všichni metodisté); zahrnuje také čtvrtého člena kterého jmenuje Tavola.

Rozhodnutí Synodu jsou prováděna Tavolou za pomoci komisí, které jsou jmenovány, pokud se při řešení jedná o zvláštní problematiku. Existuje komise pro bohoslužby a liturgii a komise právníků pro záležitosti související s předpisy; existují výbory, které se zabývají specifickými oblastmi odborné činnosti (katechetiku, školení kazatelů, pastorační a diakonální vzdělávání) a výbory zabývající se administrativními problémy (např. správa výnosů z kvóty z Otto per mille). Nedávno byla zřízena komise pro evangelizaci, jejímž úkolem je propagovat prostřednictvím návrhů a materiálů činnost, které se věnují metodistické a valdenské církve po celé Itálii. Existují také výbory, které studují odpovídající sociální a etické otázky: komise pro studium etických problémů, které předkládá vědecká komise (Bioetická komise); komise pro „rodinu, manželství a

nesezdané páry“; Komise pro víru a homosexualitu. Baptistické církve se také podílejí na práci některých výborů, které vypracovávají dokumenty, jež mají církve studovat, aby zaujaly veřejný postoj.

V konečném důsledku jsou ženské a mládežnické organizace součástí členité správy Valdenské církve. Objevily se v devatenáctém století a dále se rozvíjely jako úsekové organizace. Pokud jde o aktivní přítomnost žen v církvi, jejich specifickým oborem je již dlouho péče o ty, kteří to potřebují, zejména však děti. Následně se ženské asociace otevřely biblické reflexi. Ženské skupiny ve farním životě postupně vytvořili svazy a prosadili se v národních orgánech s každoročními kongresy a výkonnými radami. I v této souvislosti došlo k procesu sjednocení mezi Valdenskou a metodistickou federací, což vedlo k založení Valdenské a metodistické evangelické ženské federace (FFEVM). Podobný jev nastal v mládežnických odvětvích, kde se skupiny, které vznikly ve třicátých letech jako Federace valdenských odborů (FUV), následně připojily k metodistům a baptistům, což vedlo k současné Italské evangelické federaci mládeže (FGEI). Časopis *Gioventù Evangelica (Evangelická mládež)*, který byl již předtím společným orgánem baptistických, metodistických a valdenských mládežnických organizací, se stal orgánem FGEZ.

V posledních desetiletích Valdenská církev uzavřela několik dohod s místními církvemi, které požádaly o vstup do Valdenského řádu (Křesťanská evangelická komunita Bergamo, Baptistická církev Catanzaro, Křesťanská církev Vomero, Mezidenominační protestantská komunita anglického jazyka v Turíně, Apoštolská církev v Pratu, Protestantská křesťanská komunita francouzská Říma, Církev korejsky - metodistická v Římě, Korejská metodistická církev Carrara, Korejská presbyteriánská církev Chanyang v Miláně a Piacenze, Iglesia hispánsko-americká evangelická církev v Janově, Hanmaum evangelickou křesťanská církev v Miláně) a s dalšími evangelickými církvemi (Pakt spolupráce mezi metodistickou církví Velké Británie a metodistickými evangelickými církvemi Itálie, Evangelické společenství helvétské víry Terst, Společenství svobodných církví, Eglise nationale protestante De Genève).

Kromě pastorů a jáhnů (kterým je věnován dostatek prostoru v části o valdenské diakonii), existují starší, kteří podporují bratry a sestry církve dobrovolně s prací pobídek a informací. Mohou také vykonávat kazatelský úřad ve své vlastní komunitě a v blízkých komunitách svých sousedů a v tomto případě se jim říká místní kazatelé.

Liturgie používaná ve valdenské a metodistické církvi stanovuje: - žalm a modlitba - vyznání hříchu- čtení Písma - kázání - vyznání víry - modlitba přimluy - Otčenáš - Svátá večere – požehnání. Různé okamžiky jsou doprovázeny zpěvem hymnů. *Innario Cristiano (Křesťanský zpěvník)* shromažďuje 354 písní a navazuje na předchozí Zpěvníky z let 1922 a 1969, a zejména motivace, které je inspirovaly: mít zpěvník, který vyjadřuje jednotu italského protestantismu napříč různými denominacemi. Sjednocení v písni jako znamení svědectví, které má být dáno zemi.

4.3 DOHODA O INTEGRACI S METODISTICKOU CÍRKVÍ

Velmi zajímavou kapitolou v historii Valdenské církve je *Dohoda o integraci* podepsaná s malou italskou metodistickou církví v roce 1975, model integrace jedinečný svého druhu a možné inspirace pro další církve. Pakt integrace mezi metodistickými církvemi a církvemi valdenskými byl realizován valdenským Synodem a metodistickou Konferencí, které se sešly současně v Torre Pellice v srpnu 1975. V úvodní části paktu obě sesterské církve vyhlásují vzájemné uznání. Prováděcí program paktu skončil v roce 1979, kdy poprvé metodističtí a valdenští zástupci vytvořili jediné společné shromáždění Synodu. *Dohoda o integraci* je jedinečným a hodnotným modelem v tom, že uskutečňuje jednotu církve a zároveň chrání a posíljuje identity každé z církví, které se podílejí na integraci.

Konkrétní tradice obou spojených církví, jsou ve skutečnosti zachovány a oceňovány v *Dohodě*. Společenství, která až do roku 1975 byli valdenští nebo metodisté si zachovala svoji identitu, neboť jejich systém jmenování zástupců do Synodu a správa vlastních nemovitostí zůstaly zachovány; členové církve byli i nadále registrováni jako metodisté nebo valdenští ve svých původních komunitách. *Dohoda* představuje úplné společenství mezi oběma církvemi, členové církve se mohou plně podílet na církevním životě a vedení metodistické církve nebo valdenské církve mají stejná práva a povinnosti; metodističtí a valdenští pastoři mohou tak vést valdenskou nebo metodistickou komunitu se stejnými právy a povinnostmi a jsou plně uznáváni ve své službě jak valdenskými, tak a metodisty. Na regionální a obecné úrovni se církevní život Unie metodistických a valdenských církví řídí valdenskými *církevními Řady*, která metodisté přijali a integrovali do svých vlastních pravidel. Společné jsou také centrální a regionální orgány, to znamená Tavola, okresní výkonné komise a obvodní rady, což zaručuje metodistům podílet se na

řízení společných záležitostí a zájmů. Dohoda o integraci zároveň umožnila vznik nového orgánu pod názvem OPCEMI. Jedná se o organizaci pro italské evangelické církve, která má vlastní, státem uznávanou subjektivitu. Má na starosti následující úkoly: spravuje nemovitosti metodistických církví a podává zprávy metodickým církvím po celém světě, je ve spojení s různými ekumenickými organizacemi, organizuje sbírky a spravuje finance na realizaci tzv. „pracovních oblastí“ pro pastory a jáhny, kteří vykonávají svoji činnost ve sborech a v sociálních službách. Organizace (OPCEMI) je spravována výborem Synodu (Stálý výbor) složeným z předsedy a tří členů, kteří jsou každoročně voleni Synodem metodistických a valdenských církví a jedním delegátem Tavoly.

Rovněž nejvyšší rozhodovací orgán valdenských a metodistických církví je pouze jeden: Synod metodistických a valdenských církví. Integrace podle *Dohody o integraci* nechce zploštit historické tradice a teologický význam každé z členských církví, ani nemá v úmyslu obě identity asimilovat. Naopak jde o posílení a zhodnocení specifického charakteru valdenských a metodistů podle skutečného a efektivního ekumenického přesvědčení. *Valdenské vyznání víry* z roku 1655 je přijato také italskými metodisty a připojeno k *Deklarativnímu zákonu* valdenským synodem z roku 1894 a *Prvky doktríny* obsaženými v *Zákoně o autonomii* metodistické evangelické církve Itálie. Také časopis valdenské církve *La Luce* má nakonec v podtitulu od roku 1975 nadpis *Týdeník církví valdenských a metodistických*.

4.4 DOKUMENTY S ETICKÝM A SOCIÁLNÍM VÝZNAMEM

Abychom mohli blíže proniknout do teologického a společenského myšlení současné valdenské církve, cituji, abych uvedl příklad, některé dokumenty schválené v posledních letech Synodem, které reagují na zásadní otázky italské a evropské společnosti.

Jedním z nich je *Vyhláška o přijetí*, zveřejněná Federací evangelických církví v Itálii a schválena valdenským Synodem v roce 2018, která nabízí jasný postoj tváří v tvář migrační krizi. Církev „přijímá“, a tím reaguje na Ježíšovo volání z evangelia Matouše „byl jsi cizinec a přijal jsi mě“ (Mt 25:35); odmítá kritiku přijímání přistěhovalců, kteří by byli upřednostněni před italskými sociálně slabými občany; zabývá se otázkou vytvoření humanitárních koridorů, aby žadatelé o azyl mohli legálně dorazit do Evropy; odmítá

návrhy na uzavření státních hranic; apeluje na sesterské církve ze zemí, které se stavějí proti přijímání uprchlíků, aby vyvíjely tlak na své vlády.¹⁴⁸

Dokument *Ekumenismus a mezináboženský dialog* schválený Synodem v roce 1998 již v předmluvě vyjadřuje nadšení valdenské církve pro ekumenické hnutí „dílo Ducha svatého“ od jeho vzniku a její účasti na něm ještě před vytvořením Ekumenické rady církví v roce 1948 a řídí vztahy mezi valdenskou církví a dalším křesťanským i nekřesťanským vyznáním, zejména s judaismem a islámem. Další odkaz je na synodní dokument z roku 1982. Tento dokument nám připomíná, že evangelium nelze připoutat k určité církvi, ale že Duch svatý je přítomen mimo křesťanskou víru. Připomínáme si zejména pevné body společenství s římským katolicismem, ale také definici toho, co ho stále rozděluje. Mezi těmi posledními: nárok římskokatolické církve být, „mater et caput omnium ecclesiarum“, protože Písmo svaté nepřiznává žádné církvi, ani té jeruzalémské, roli nadřazenou nad ostatními církvemi. Jediným ekumenicky platným vztahem mezi různými církvemi je tedy vztah sesterských církví. Opět se setkáváme s odmítnutím římskokatolické církve uznat reformované církve jako církve Ježíše Krista a naše ministry jako služebníky Ježíše Krista a Večeři jakou Večeři Páně; toto odmítnutí by se odrazilo například v použití výrazu „církevní společenství“ v oficiálních vatikánských dokumentech k označení protestantských církví a v odmítnutí eucharistické pohostinnosti. Tři hlavní zásady navrhuje dokument pro nalezení jednoty: poslušnost Božímu slovu, hledání „konciliárního společenství“, vztah mezi jednotou církve a jednotou lidstva. Protože „Každá církev je proto povolána, aby se poměřovala ne s ostatními, ale s Pánem. On je měrnou jednotkou všech a každé z nich. Jemu každá církev bude muset skládat účty způsobem více či méně důstojným, kterým bude odpovídat na své předurčené poslání.“¹⁴⁹

Další významný dokument pojednává o *Etických problémech, které představuje věda*. Byl schválen Synodem v roce 2002. Tváří v tvář vývoji vědeckého pokroku, který riskuje, že unikne lidské kontrole, musí církev zdůraznit výhody vědy, ale zároveň stanovit některé hlavní zásady a současně zůstat v jejich vlastním okruhu působnosti. Je zásadní věci odrazit se v této oblasti od ochrany práv nejslabších. V etických rozhodnutích se církve opírají: o pozitivní vizi člověka, která vyplývá z Boží úmluvy s ním; o kritické a sebekritické schopnosti; o konstruktivní solidaritu povzbuzovanou milosrdenstvím; o univerzalizmus, který má tendenci zahrnout různé lidi do vlastní svobody; o výzvu každému jednotlivému člověku, aby si uvědomil své vlastní specifické nadání. Církve

¹⁴⁸ https://www.chiesavaldese.org/documents/manif_accogl_fcei2018.pdf

¹⁴⁹ Dokument *L'ecumenismo e il dialogo interreligioso*, schváleno Synodem r. 1998, 12.

zároveň musí odmítnout: dualistickou vizi dobra a zla; klerikální, paternalistickou a autoritářskou vizi; mechanistické a objektivistické vnímání vědy, která vylučuje lidskou spolupráci. Vztah mezi vědou a lidstvem musí být regulován podle čtyř zásad: 1) autonomie vědy, na kterou se musí vztahovat zásada odpovědnosti vůči člověku; 2) omezení, především s ohledem na schopnost měnit genetické bohatství; 3) ohleduplnost ke všem formám života a života jako celku, které jsou nezbytné pro embryo, které nesmí být předmětem využívání; 4) práva, autonomie a obrana osoby, která musí chránit spravedlnost a rovnost pro lidské bytosti. Ve snaze o snížení lidského utrpení musí být rovněž zohledněna možnost doprovázet umírajícího pacienta, což respektuje jeho svobodu volby. Zároveň se křesťané musí postavit proti iluzi, že existuje věda, která osvobozuje svět od utrpení. Výsledky vědy musí být naopak společným dědictvím lidstva podmíněným ekonomickou svobodou.

A konečně, v tomto krátkém přehledu mnoha diskutovaných témat a dokumentů schválených Synodem, citujeme *Akt synodu 2010 o požehnáních párů stejného pohlaví 83/SI/2010*. Synod uznává rozdíly v cestě integrace a uznání homosexuálů v místních komunitách a současně vyzývá k respektování různých citlivých záležitostí členů církve. Duchovní zásadou musí být modlitba a hermeneutický princip problém chápat jako perspektivu rozmanitosti usmířených v Kristu. Požehnání, v liturgickém a pastoračním kontextu valdenských církví, svědčí o oznámeném a vyhlášeném uznání a sdílení Boží milosti adresované každému lidskému stvoření. Synod je přesvědčen, že Ježíšova slova a činy, takové, jak se jeví, jsou stejné jako v evangeliích. Musí nás vyzvat, abychom přivítali každou zkušenost a každou volbu poznamenali láskou: je to boží dar, svobodně a vědomě vyvolený a prožitý. Synod vyzývá církev, aby prohloubily své úvahy o homosexuální realitě v komunitách samotných a ve společnosti, aby využily podpory materiálu vytvořeného v průběhu let mnoha pracovními skupinami na toto téma a výborem Víra a homosexualita; přemýšlet o požehnání párů stejného pohlaví, na základě teologického dokumentu *Násobit požehnání*. Následně žádá církev, aby tam, kde sestry a bratři žádají o požehnání homosexuálního svazku, kde místní církve dosáhla s úctou zralého konsensu z různých úhlů pohledu, aby takovému svazku bylo požehnáno.

5. VALDENSKÁ DIAKONIE

5.1 CÍRKEV, KTERÁ SLOUŽÍ

Služba („diakonie“) je založena na službě samotného Ježíše Nazaretského. Služba poskytovaná lidské bytosti v souladu s jejími potřebami, ale také světu, ve kterém žijeme, přírodě i životnímu prostředí. Úzká vazba mezi kázáním, jako obecnou výzvou křesťanům a jejich službou byla pro valdenské charakteristická, jak jsme viděli, již od jejich vzniku. V průběhu historických etap valdenství můžeme rozlišit tři po sobě jdoucí diakonické principy, které jsou dnes přítomny současně. První je středověký princip, který zdůraznil osobní a laický závazek každého křesťana na světě; obraz církve neinstitucionálního typu, zakořeněný v „antikonstantinovském“ obrazu církve. Druhým principem je princip reformovaný, který směřoval diakonické síly do konstruktivního projektu v moderní společnosti; věřil ve stát, kterému ponechal vlastní prostředí autonomně se rozvíjet a řídit sociální služby. Současná síla tohoto principu spočívá v připomenutí státu jeho sociálních povinností vůči svým občanům; zároveň je síla v laickém povědomí o církvi, která nepředstírá, že překračuje své limity; síla je i v potenciálu politické a prorocké kritiky. Třetí je princip probuzení, který kladl důraz na obrácení a individuální iniciativu; jak jsme viděli v tomto období, byly vytvořeny valdenské struktury péče na všech úrovních, od škol až po zdravotní péči. Připomeňme si jen krátce královskou anglickou podporu, vydanou díky reverendu Gillymu a solidaritě Nizozemska od roku 1735 kdy prostřednictvím Comité Valdois, byl krmen „pytel chudých“ a podporu švýcarskou, která kromě vyslání pastorů do údolí a zaslání knih, vydala devět stipendií pro studenty teologie na švýcarských fakultách. Nezapomeňme ani na kvakera Allena a „plukovníka diakona“ Bekwitha.¹⁵⁰ Diakonická díla XIX. století pak vznikla ze soukromé iniciativy a církev je zdědila po smrti jejich zakladatelů. Po tom, co byla valdenským přiznána svoboda a díky rozvoji sociálních služeb státu ukončily valdenští svou činnost nebo byly transformovány podle potřeb doby a přizpůsobili se veřejným poměrům. Text z roku 1942, který napsal Miegge, *Průvodce staršího*, vyhrazuje některé diakonické úkoly starším. Například péče o chudé a nemocné, ale také nahrazení pastora při kázání a liturgických úkonech, jako jsou pohřby. Konkrétní role diakonie se začala vyvíjet až později, jak uvidíme.

¹⁵⁰ Ermanno Genre, *Diaconia e solidarietà. I valdesi dalla borsa dei poveri all'Otto per mille*. Torino, Claudiana, 2017, 99. ISBN 978-886898-115-0.

Důležitou kapitolou Valdenské diakonie je centrum Agape. To bylo koncipováno pastorem Vinayem v srpnu 1946 během letního tábora v Prali, jako centrum pro usmíření národů po válce. Fráze z hymny I Kor. 19.8 „Láska nikdy nezklame“ je napsána na centrální stěně takzvaného „kostela pod širým nebem“, místa, kde podle Vinayova programu měla valdenská církev vyjít z izolace; měla to být škola společenského života; mělo tam být vybudováno centrum evangelických studií. Architektem Agape v Prali byl Leonardo Ricci. 12. srpna 1951 bylo centrum slavnostně otevřeno a svěřeno valdenské církvi do užívání předáním symbolického klíče předsedajícímu. Následující generace pak zahájila řadu aktivit, jako jsou evropsko-afričké tábory Mieggeho a vztahy s východoevropskými církvemi (včetně Československé církve husitské, jak mi několikrát vyprávěl profesor Zdeněk Kučera). Také se angažovala v Křesťanském studentském hnutí (MCS) na mezinárodní úrovni a před druhým Vatikánským koncilem se účastnila setkání s italským katolickým světem.

Skupina Agape se pak rozhodla rozšířit stejného ducha do Riesi na Sicílii, kde se v roce 1961 Vinay stal pastorem. Také křesťanská služba Riesi je charakterizována jako mezinárodní ekumenická komunita, která byla podporována Ekumenickou radou církví (CEC) a je odhodlána přivést Kristovu lásku do podmínek morální a materiální bída jižní Itálie. Součástí centra Riesi byla mateřská škola, základní škola, strojná škola, zemědělské centrum, rodinná poradna, dětská klinika, družstvo La Spingula, společenský sklep atd.

Pozornost věnovaná místním problémům nás však nepřiměje zapomenout na velké konflikty té doby, zejména na válku ve Vietnamu. V září 1973 se Vinay vydal na tajnou misi do Saigonu jménem mezinárodního výboru na záchranu politických vězňů v Jižním Vietnamu spolu s katolickým teologem Enricem Chiavaccim. Jeho článek z roku 1974 „Viděl jsem zabíjet lidi v jižním Vietnamu: každý musí vědět o tomto svědectví.“¹⁵¹ V autentické valdenské tradici, pro Vinaye být křesťanem znamená snažit se hledat a realizovat boží lásku ve všech existenčních situacích člověka, dokonce i v tech sociálně politických: „Prvním problémem církve je problém vyděděnců, vykořisťovaných, vyloučených, mučených.“¹⁵² Pro jeho politickou angažovanost, byla Vinayovi nabídnuta komunistickou stranou kandidatura do Senátu, v roce 1976 byl ve všeobecných volbách zvolen mnoha hlasy a znovu zvolen v roce 1980. Jako politik se angažoval v otázkách minimálních důchodů, dobrovolného ukončení těhotenství, vyzbrojování, vojenské diktatury v Argentině a pomoci 20 000 politických vězňů v této zemi, podpoře rozvojových

¹⁵¹ Genre, Diaconia e solidarietà, 108.

¹⁵² Genre, Diaconia e solidarietà 109.

zemí, aby byly zachráněny miliony podvyživených dětí. Vinayova politická činnost však nebyla pozitivně vnímána celou církví a Synod ze srpna 1976 těmto otázkám zasvětil prostor pod názvem „víra a politika“. Zde bylo zdůrazněno, že církev by měla nechávat zaznít slovo Boží ve světě, ale také, že každý se musí cítit jako doma ve své církvi bez ohledu na své politické přesvědčení. V roce 1987 byla Vinayovi udělena Cena Lucas Preis z Evangelické fakulty v Tübingenu a při této příležitosti byl pronesen slavnostní projev *Politická diakonie církve*, v němž Jürgen Moltmann velebí vynaložené úsilí valdenského pastora za spolupráci mezi národy a Církevní sociální službu. Podle Vinaye, který se považoval za „pouhého jáhna“, musí diakonie církve sloužit i za církevními hranicemi, ale nesmí přijít o své křesťanské poslání a stát se pouze sociální službou.

Od šedesátých let i díky impulsu Ekumenické rady církví, začala valdenská církev valorizovat různá ministerstva a také laiky. V červenci 1960 byl spuštěn časopis *Diakonia* prostřednictvím Agape, který vyzval církev, aby sloužila světu prostřednictvím plurality služeb. Stálý výbor pro služby (CPM) během Synodu v roce 1967 vyjádřil potřebu rozlišovat mezi diakonickými službami (nemocniční personál, sociální pracovníci, učitelé, administrativní pracovníci) a službami kázání (starší lidé, evangelisté, církevní asistenti atd.). Podněty časopisu *Diakonia* byly poté v roce 1989 oživeny založením Valdenského kulturního centra kurátorem Tournem ve víře, že diakonie je realizována především pro kulturní rozšíření.

První definice role a funkce diakonie byla předložena Synodem z roku 1848, který schválil nový *Řád* nemocnice Torre Pellice. Připomínáme, že tyto ženské zástupkyně diakonátu byly původně v Evangelické nemocnici v Turíně, pak se přestěhovaly do Údolí. Přímo v Domě jáhenek, bylo založeno, díky pastoru z Luserny San Giovanimu a řediteli Domu, Diakonické centrum, schválené Synodem z roku 1967. Záměrem centra bylo dát diakonkám přiměřenou mzdu v souladu s odborovými právy. Muselo rovněž vyškolit zaměstnance pracující v celé řadě oblastí a podporovat jejich začlenění do místních komunit; jednotlivé instituce byly poté vyzvány, aby vzájemně spolupracovaly. Alberto Taccia¹⁵³ zdůraznil, že „neexistuje žádná evangelická instituce, ale evangelický způsob vedení instituce.“¹⁵⁴ Musí být zároveň otevřeny komukoliv, bez ohledu na vyznání.

Neobvyklým místem bylo Centrum pro diakonické vzdělání Giuseppe Comandi (CFD) ve Florencii, které se zrodilo v roce 1989¹⁵⁵ v rámci místní spolupráce s Bratrskou

¹⁵³ Alberto Taccia (1907 Turín - 2016) byl hlavním reorganizátorem valdenské diakonie.

¹⁵⁴ Genre, *Diaconia e solidarietà* 119.

¹⁵⁵ <http://www.diaconiavaldese.it/cfd.html>

církví. Vzdělávací projekt byl vyvinut jáhnem Marcem Jordanem na základě projektu curyšské církve. Zahrnovala odborné vzdělávání, které probíhalo ve veřejných institucích a v jedné biblicko-teologické. Gouldův institut poskytoval internátní školu pro studenty a učitele a poskytoval také stipendia. Synod z roku 1990 schválil Centum a vyzval k jeho podpoře. Problematickým aspektem bylo, jak odlišit biblicko-teologický vzdělávací profil jáhnů od profilu pastorů, tak neschopnost církví dát práci absolventům. I tváří v tvář nedostatku studentů Synod z roku 2002 schválil spojení Stálého výboru pro diakonické vzdělání (CPFP) a Centra pro diakonické vzdělání Giuseppe Comandi, s vytvořením nového jediného orgánu v úzké spolupráci s Tavolou.

V posledních dvaceti letech se několikrát změnila řada o diakonické službě, což bylo znamením obtížnosti při definování jejího profilu, ale také snahy o realizaci její oblastí. Na rozdíl od diakonické služby, specifikované v reformované církvi (Kalvinismus), v církvi valdenské služba pokrývá širokou škálu oblastí. Zpráva Synodu v roce 2012 vyzývá ke spolupráci s Komisí služeb, Valdenskou teologickou fakultou a Synodní komisí pro diakonii, aby definovala diakonickou službu, její vzdělání a profesionální možnosti. Je důležité si uvědomit, že se nachází na stejné úrovni s pastorální a s vlastní „liturgií zasvěcení“, ale že je i nadále obtížné přijmout jáhny do zaměstnání, a to i z důvodu nezbytných hospodářských škrtů v posledních letech. Kromě těchto diakonů profesionálů existují i diakoni dobrovolníci, členové církevních rad, kteří jsou aktivní ve svých komunitách.

Kromě obtížné cesty CFD ve Florencii byla problematická i pro Komisi Valdenských nemocnicí (CIOV), která provozovala nemocnice v Torre Pellice, Pomaretto a Turíně. Synoda z roku 1966 připomínala Komisi, že instituce musí být obnoveny, aby mohly být „společstvím služeb“ a „účastí na životě bratra“.¹⁵⁶ Bohužel v roce 2003 se valdenská církev musela vzdát nemocnice regionu Piemonte pod nyní neudržitelnou zátěží administrativních požadavků. V roce 1993 byla ustanovena Synodní komise pro diakonii s pravomocemi koordinovat různé aktivity. Každoročně se zodpovídá ze své činnosti, která jí musí být analyzována a schválena.

Od založení systému „osm na tisíc“, aktivity komisí, jako jsou práce diakonie a práce místních církví s názvem „diakonie společenská“, obdržely státní finanční prostředky, které jim umožnily věnovat se novým oblastem asistence. Komise úzce spolupracují s evropskou sítí církví a nevládních organizací pod názvem Eurodiaconia. V

¹⁵⁶ Genre, Diaconia e solidarietà, 126 nsl.

posledních letech CSD uvažuje o významu určité činnosti i jako o „přebytku diakonií“, který by přeměnil valdenskou diakonii ve společnost služeb, vzdálenou od svého původního poslání. Některé příklady prací spravovaných CSD: zdravotnické služby, příjem vězňů v Casa del Melograno, projekt Open Europe ve spolupráci s Oxfam, programy ochrany pro migranty financované ministerstvem vnitra, „humanitární koridory“ přijímání migrantů, pilotní projekt prováděný Federací evangelických církví v Itálii (FCEI), Tavolou a Společenstvím Sant'Egidio ve spolupráci s ministerstvem vnitra a zahraničních věcí.

5.2 SYSTÉM 8 × 1000

Zákon italského státu 222/1985 umožnil, aby část daní přešla na církve a náboženské obce, které uzavřely dohodu se státem a kterým daňoví poplatníci vyjádřili svoje preference. Vnitřní debata v rámci valdenské církve, která vedla k přijetí tohoto systému 8 × 1000, byla vyčerpávající a nechyběla ani kritika. Přijetí této podpory od státu představovalo ve skutečnosti pro valdenskou církev selhání systému, který v podstatě upřednostňoval katolickou církev. Ta se jevila jako zvýhodněná, protože podíly, které nevyčerpali daňoví poplatníci, byly tehdy rozděleny mezi účastníky na základě jejich demografické situace. Pro valdenskou se katolická církev ve skutečnosti nezamýšlela vzdát výsad, které jim byly uděleny *Konkordátem* z roku 1929 a de facto přiznány později i Craxiho vládou při revizi *Konkordátu* z roku 1984. Během Synodu v roce 1988 došlo k rozkolu mezi členy z řad metodistů, kteří byli příznivě nakloněni systému 8 × 1000 a členy valdenských, rozdělených na polovinu: rozhodnutí bylo odloženo a během Synodu v roce 1991 proběhlo hlasování (z 91 hlasů 73 proti a 4 prázdné hlasovací lístky). Podmínkou bylo nepoužít 8 × 1000 pro bohoslužebné účely, ale kulturní, sociální péče v Itálii a v rozvojových zemích; takže přidělování kvót probíhalo pouze na základě provedených rozhodnutí a zbytek připadl pouze státu. Nakonec se církev zavázala, že bude sledovat maximální transparentnost správy příspěvků v souladu s oběma výše uvedenými zásadami.

Systém 8 × 1000 vytvořený ministrem Giuliem Tremontem je unicum v Evropě a pro valdenskou představuje výše vyjádřené obtíže, přesto existují ještě náboženské komunity, které, aniž by měly souhlas od státu, ve skutečnosti dodržují rámeček fašistického zákona „o přiznaných kultech“. Synod z roku 2001, po další rozpravě, změnil rozhodnutí o deset let dříve a umožnil účast na nerozdělených a přerozdělených kvótách. Předsedající

Tavoly Franco Gianpiccoli neskrýval svou kritiku „podvodného“ zákona, který upřednostňoval katolickou církev, postrádal transparentnost a bdělost při jeho zavedení. Nejvyšší kontrolní úřad několikrát zasáhl, aby připomněl jak CEI (Italská biskupská konference), tak státu, aby byla prováděna větší kontrola využívání příspěvků, zejména pokud jde o stát, který je mohl využívat pro humanitární, kulturní a vzdělávací účely v Itálii i v zahraničí.

Ve valdenské církvi je 8 × 1000 je řízeno s absolutní transparentností a občané to mohou každoročně kontrolovat ve zprávě o příjmech a výdajích. Nicméně Genre¹⁵⁷ se pozastavuje nad tím, v případě, že se institucionální diakonie rozroste, hrozí, že sem pronikne, i když jen okrajově, firemní mentalita a s tou by mohly převažovat institucionální zájmy nad těmi, které zastává evangelium, pro lidi v jejich světě. Autor však identifikuje nové, účinné oblasti, kde organizovaná valdenská diakonie může a musí jednat v sociální realitě a připojit se k širšímu a laickému pojetí solidarity. Jedním z nich je intervence, která má napravit mezery, jež za sebou zanechala krize sociálního státu, a to díky neustálým škrtnům ve státních sociálních službách. Je to i díky nespravedlivému zákonu 8 × 1000 – protože má osobní volbu, která je zároveň povinná, darovat své kvóty – že valdenská církev podporuje mnoho humanitárních projektů. Pastor Taccia kterého citoval Miegge na stránkách věnovaných tomuto bodu hovoří zde o „politickém kázání“, že věřící se musí také rozvíjet mimo církev a její instituce, například na účasti v dobrovolných sdruženích a stát se „samaritány“ pro trpícího člověka dnešní doby.

5.3 VÍRA A PRÁVA

Směrnice pro diakonii uvedené na X. shromáždění Ekumenické rady církví, které se konalo v roce 2013 v jihokorejském Busanu, uvádějí tři směry: službu osobám, které se nacházejí v obtížích; obrana spravedlnosti a míru; obrana stvoření a péče o něj, v povědomí o skutečné, člověkem způsobené změně klimatu (citlivost přímo ze strany papeže Františka se objevuje v jeho encyklice *Laudato si'*, s podtitulem *O péči o společný domov*). Klíčovými slovy tohoto chápání diakonie jsou víra a práva; celostní a integrální porozumění evangeliu, které se snaží identifikovat a odstranit příčiny utrpení v jejich počátku. Je také nutné pochopit koncept diakonie z pohledu postkoloniální perspektivy, ve které se měří s myšlenkou ekonomické spravedlnosti. „Prorocká diakonie“, která musí

¹⁵⁷ Genre, *Diaconia e solidarietà*, 137 nsl.

bojovat proti neorasismu a nekolonialismu a rozvíjet postkoloniální hermeneutický klíč k řešení, kritický k formám západní ekonomické nadvlády. Tento program byl plně proveden Federací evangelických církví v Itálii pod heslem *Být církví společně*. Jedná se o kulturní diakonii v kontextu biblické a teologické formace, kterou vytvořila Služba pro uprchlíky a migranty Federace evangelických církví v Itálii (FCEI) a byla vyvinuta ve spolupráci s centry teologického vzdělávání, jako je Valdenská teologická fakulta v Římě (s novým magisterským titulem z mezikulturní teologie od roku 2016), Fakulta náboženských věd v Averse a Adventistická fakulta ve Florencii. V roce 2011 se LINFA (Interkulturální dílna vzdělávání a přijetí) v rámci FCEI zaměřila na výcvik členů církve ve službě svým komunitám. Již v roce 2010 a poté rozhodněji v roce 2014 zahájila valdenská církev projekty „komunitní diakonie“, které se chtějí dostat z institucionálních hranic diakonie, projekty, které se zintenzivnily s migrační krizí. V květnu 2014 založila FCEI projekt Mediterranean Hope s pozorovací stanicí pro migraci na Lampeduse včetně Domu kultur a přijímání v Sicli v provincii Ragusa. 15. prosince 2015 podepsaly FCEI, Římské společenství Sant Egidio v Římě a Tavola valdese dohodu s ministerstvem zahraničních věcí a ministerstvem vnitra, která má pomoci uprchlíkům, jež zoufale potřebují získat humanitární vízum a dosáhnout bezpečnosti na italském pobřeží.

Genre navrhuje společnou politickou diakonii, která pomůže překonat nedůvěru a konfesní kritiku, kterou ještě zhoršuje založení kvót 8 × 1000. Kromě toho je nutné mít přístup k rozdělování státních příspěvků všem náboženským komunitám a neziskovým institucím; darovat výtěžek z 8 × 1000 pouze výslovně deklarovaným příjemcům, bez dalšího rozdělení; omezit finanční prostředky, které mají být přiděleny státu. Tyto předpoklady musí být zakotveny v přesvědčení, že privilegované místo, kde církev musí fungovat, je právě svět, podle díla Ducha svatého, který vytváří církev kolem svého Krista, znamenitého jáhna.

V tomto bodě je vhodné jmenovat dva dokumenty o diakonii citované v příloze Genrem.¹⁵⁸ První z nich: *Nová chudoba, nová diakonie? Výzvy globalizace. Florencie 25. října 2003. K diakonické strategii ve znamení „marginality“ a „sekularismu“*. Pět tezí v diskuzi. Podstatou církve je diakonie, jako strom, jehož kořen je diakon Kristus. Je diakonií Slova a charitativní služby, musí proto hledat i nové formy služby Slova; diakonie musí být umístěna na prvním místě z hlediska světové perspektivy, pak národní a regionální, musí upřednostňovat třetí svět, 3 miliardy lidí žijících v chudobě, musí se zamyslet nad

¹⁵⁸ Genre, *Diaconia e solidarietà*, 159 nsl.

otázkami globalizace a nad vztahem mezi křesťanskými komunitami a světovou ekonomikou; diakonie nemůže nahradit státní sociální péči, ale může být podnětem pro stát v jeho sociální roli, spolu s dalšími charitativními organizacemi; díla valdenské diakonie musí působit na území, na kterém se nacházejí, musí vzít na vědomí smluvní a odborové transformace v podnikatelské proměně, kde musí být respektována práva pracovníků; Křesťanská diakonie má zásadní vztah k nedělní bohoslužbě, podle liturgického modelu navrženého Kalvínem v kontextu Večeře Páně.

Druhým dokumentem je *Charta diakonie*, formulovaná jako „návrh projektu, který má být předložen Synodu 2014“ zákonem č. 71 ze Synodu 2012. Definiuje diakonii jako církev ve službách druhých, s komunitním i institucionálním rozměrem, které se vzájemně doplňují. Jedná se o diakonii v dobách krize, poznamenanou neustálými škrty v sociálním sektoru a celkovým poklesem italské ekonomie. Musí být vždy doprovázena „politickou diakonií“, která podporuje skutečné potřeby obyvatelstva. Znovu označuje rozdíl mezi komunitní diakonií, která je založena na místní církvi a společenských aktivitách s ním spojených, a institucionální diakonií, která působí ve složité organizaci s placenými zaměstnanci. 8 × 1000 musí být výzvou k příležitosti, kterou poskytuje, pokud jde o odpovědnost, kterou vyžaduje při otázce, jak s kvótami naložit; klíčová slova u diakonických služeb musí být inovace, odborná příprava, vztah s žadateli o služby a solidarita s potřebnými, překonání čistého blahobytu z hlediska vzájemné odpovědnosti, kdy člověk nikdy nedává a nikdy nedostává nic jen tak, tam, kde existují práva a povinnosti.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se snažil především sledovat a nastínit klíčové události historického charakteru, které vedly ke zrodu valdenského hnutí na konci 12. století. Přes jeho úzký vztah k helvétské reformaci ve 14. století až k emancipaci v období savojského a pak italského státu a jeho diasporálním rozšíření směrem k evangelizaci, která charakterizuje valdenskou církev až do současnosti.

Chtěl jsem ukázat pokračující valdenské hnutí, které během devíti staletí evangelických svědectví a zuřivého pronásledování, rozšířilo v Evropě alternativní, sekulární, „nekonstantinský“ církevní model mužů a žen zapálených pro Evangelium „diákona Krista“, které, stejně jako apoštola Pavel, povzbuzuje heslo: „Běda mě, nebudu-li hlásat evangelium.“ (1 Kor 9,16)

Pro některé kritiky se jedná o středověké hnutí, které je omezeno ve své původní povaze a původních podnětech do té míry, že se díky své integraci do evropské reformace ujala kalvinistické teologie, církevní struktury, liturgií, disciplín. Tvrzení zastává Gabriel Audisio¹⁵⁹. Ve své práci jsem se snažil předložit historický a teologický princip těchto dvou duší Valdenské evangelické církve ve vývoji myšlenek a faktů, které se ve své podstatě nevylučují navzájem, ale naopak se integrují.

Mým předsevzetím bylo ukázat hluboké vazby mezi valdenským a husitským hnutím, která jsou považována za první reformaci, a jejich vzájemné obohacení: jak valdenské hnutí ovlivnilo, možná dokonce připravilo půdu pro husitskou revoluci v Čechách, až do vzniku „valdensko-husitské internacionály“, o které hovoří Molnar, a jak se valdenství mohlo opírat o akademickou teologickou reflexi, kterou husitské hnutí mohlo těžit díky své konkrétní geopolitické situaci.

Zároveň jsem chtěl představit současnou valdenskou církev s její reformovanou vírou, jejími strukturami a myšlenkami, které se v této souvislosti obvykle zasazují do italské společnosti se silně dialektickým vztahem k ní. Chtěl jsem ale také ukázat, jak model „integrace“ mezi Valdenskou a Metodistickou církví funguje od roku 1975. Stal se možným a žádoucím modelem pro další malé evropské církve, jako je například, podle mého názoru, Československá církev husitská a Českobratrská církev evangelická.

¹⁵⁹ Gabriel Audisio (1942 -) je francouzským historikem a emeritním profesorem.

Pro italského kritického katolíka, který hledá svůj vlastní duchovní domov a „alternativní“ způsob být křesťanem v pluralitní společnosti poznamenané periodickými otřesy nového klerikálního autoritářství používaného pro účely politické, malá valdická církev představuje jednoduché světlo. Zdrojem takového světla je starověký symbol Lux lucet in tenebris nebo otevřená Bible na stole Svaté večeře. Současně se jedná o dědictví reformace a jejího hesla *sola fide, sola gratia, Scriptura sola*, které osvobozuje a tvoří osobní odpovědnost. Toto dědictví naše postmoderní společnost, charakterizovaná individualismem a relativismem nesmírně potřebuje.

CITACE

a „Podle katolické doktríny, z níž lze předpokládat, že může být správně řečeno, že Kristova církev je přítomna a činná v Církvích a v Církevních společenstvích, která ještě nejsou v plném společenství s Katolickou církví díky prvkům posvěcení a pravdy, které jsou v nich přítomny, slovo „subsistence“, na druhé straně, lze připsat výhradně a pouze Katolické církvi, neboť se odkazuje právě na poznámku o jednotě vyznávané v symbolech víry (věřím v „jednu“ církev); a tato „jedna“ církev existuje v Katolické církvi.“¹⁶⁰

b „Drazí bratři a sestry, s velkou radostí se dnes nacházím mezi vámi.... Zdravím zejména předsedajícího Tavoly Valdese, reverenda pastora Eugenia Bernardiniho a pastora této komunity v Turíně, reverenda Paola Ribeta, kterým patří mé srdečné díky za pozvání, jímž mne tak laskavě poctili. Vřelé přivítání, které zde dnes zaznělo, mě nutí přemýšlet o setkáních s přáteli z valdeneské evangelické církve v Rio dela Plata, u kterých jsem mohl ocenit duchovnost a víru a naučit se od mnoho dobrých věcí. ... Jednota, která je plodem Ducha svatého, neznamená uniformitu. Bratři ve skutečnosti mají stejný původ, ale nejsou totožní. To je velmi jasné v Novém zákoně, kde, i když všichni ti, kteří sdíleli stejnou víru v Ježíše Krista, jsou nazýváni bratry, je zřejmé, že ne všechny křesťanské komunity, jejichž součástí byly, měly stejný styl nebo identickou vnitřní organizaci. Dokonce i ve stejné malé komunitě jste mohli vidět různé charisma (srov. 1 Kor 12-14) a dokonce i v prohlášení evangelia byla rozmanitost a někdy i kontrasty (srov. Sk 15,36-40). Bohužel se to stalo a stále se stává, že bratři nepřijímají svou rozmanitost, a nakonec vedou proti sobě.

Když se zamyslíme nad historií našich vztahů, můžeme jen truchlit tváří v tvář sváru a násilí páchanému ve jménu vlastní víry, a žádám Pána, aby nám dal milost, že jsme všichni poznali v sobě hříšníka a abychom si mohli navzájem odpustit. Je to z iniciativy Boha, který nikdy nerezignuje sám tváří v tvář hříchu člověka, ví, že se otevřou nové cesty k životu v bratrství, a to nám nikdo nevezme. Ze strany Katolické církve vás žádám o odpuštění. Žádám vás o odpuštění za nelidské, a někdy až nekřesťanské postoje a chování, které jsme proti vám měli v historii. Ve jménu Pána Ježíše Krista, odpusťte nám! Proto jsme Pánu hluboce vděční, že dnes vztahy mezi katolíky a valdenskými jsou stále více založeny na vzájemném respektu a bratrské dobročinnosti. Existuje mnoho příležitostí, které přispěly a pomohly, aby tyto vztahy byly silnější. Myslím, jen abych jmenoval

¹⁶⁰ http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20070629_responsa-quaestiones_it.html

několik příkladů - dokonce i reverend Bernardini byl nápomocen – na spolupráci pro zveřejnění interkonfesionálního překladu Bible do italštiny, na pastorační dohody pro uzavírání manželství a, v poslední době, na společné odvolání proti násilí páchanému na ženách. Mezi mnoha srdečnými kontakty v různých místních kontextech, kde jsou sdíleny modlitby a studium Písma, bych rád připomněl ekumenickou výměnu darů, která byla u příležitosti Velikonoc uskutečněna v Pinerolu. ... Povzbuzeni těmito kroky jsme povoláni, abychom pokračovali v pouti společně. Jednou z oblastí, ve které existuje dostatek možností pro spolupráci mezi valdetskými a katolíky, je evangelizace. S vědomím, že Pán nás předešel a vždy nás předchází v lásce (srov. 1 J 4.10), pojďme se setkat s dnešními ženami a muži, kteří se někdy zdají být tak roztržití a lhostejní, pojďme jim předat srdce evangelia, a tu „krásu lásky Boží projevenou v Ježíši Kristu, který zemřel a byl vzkříšen“ (*Ap. Exhortace Evangelii gaudium*, 36). Další oblastí, ve které můžeme více a více spolupracovat, je služba trpícím lidstvu, chudým, nemocným, migrantům.“¹⁶¹

c Církve se řídí hierarchií shromáždění, majíce každá svou vlastní oblast působnosti: shromáždění každé místní církve, shromáždění každého regionálního nebo územního seskupení církví, Synod ve svém italském a rioplatenském zasedání “ (*Obecný řád* čl. 7)

d Synod je valné shromáždění, které vyjadřuje jednotu všech církví. V průběhu svých činností jedná v poslušnosti Božího slova, jako shromáždění věřících, kteří usilují o vedení Ducha svatého. Je to nejvyšší lidská autorita Církve v naukové, legislativní, soudní a vládní oblasti.“ (DV, článek 27)

e „1 - (Metodistická uznání) Církve a metodistická konference uznávají sami sebe v charakteristikách hnutí a valdetských církví jako svědectví o jejich historii a jejich místě v protestantském vyznání v Itálii. 2 - (Valdenská uznání) Církve a Synod valdenské církve uznávají svědectví o Evangelii, daném v Itálii metodistickými církvemi, a ve vděčnosti Pánu, přijímají jejich přínos na zkušenost, myšlení a evangelizaci“¹⁶²

¹⁶¹ http://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150622_torino-chiesa-valdese.html

¹⁶² Patto d' integrazione globale tra le chiese valdesi e metodiste, PI/1975, 1.

Seznam použité literatury

Gabriel Audisio, *Les Vaudois du Luberon: Une minorité en Provence (1460-1560)*, Mérindol, Association d'Etudes Vaudoises et Historiques du Luberon, 1984.

Gabriel Audisio, *Les «Vaudois». Naissance, vie et mort d'une dissidence (XII-XVI siècles)*. Torino, Claudiana, 1989.

Gabriella Ballesio, *I valdesi nei Rio de la Plata (1858-2008). Modelli di emigrazione. Atti del XLVIII Convegno di studi sulla Riforma e sui movimenti religiosi in Italia (Torre Pellice, 30-31 agosto 2008)*, «Bollettino della Società di Studi Valdesi», n. 204, giugno, 2009.

Bruno Belloni, *Dalle Valli all'Italia 1848-1998. I Valdesi nel Risorgimento*. Collana della Società di studi valdesi n.16. Torino, Claudiana, 1998. ISBN 88-7016-265-6.

Marina Benedetti, *Valdesi medievali: bilanci e prospettive di ricerca*, Torino, Claudiana, 2009.

Augusto Comba, *Valdesi e massoneria. Due minoranze a confronto*, Torino, Claudiana, 2000.

Albert de Lange *Dall'Europa alle Valli valdesi: Atti del XXIX Convegno storico internazionale «Il Glorioso Rimpatrio (1686-1989. Contesto - significato - immagine»*. Torre Pellice, 3-7 settembre 1989, Torino, Claudiana, 1990.

Ermanno Genre, *Diaconia e solidarietà. I Valdesi dalla borsa dei poveri all'Otto per mille*. Torino, Claudiana, 2017.

Armand Hugon, *Storia dei Valdesi, II. Dall'adesione alla Riforma all'Emancipazione (1532-1848)*. Torino, Claudiana, 1974.

Grado Giovanni Merlo, *Valdo l'eretico di Lione*, Torino, Claudiana, 2010.

Giovani Miegge, *La Chiesa valdese sotto il fascismo*. Torino, Claudiana, 2015.

Amedeo Molnar, *Gerolamo Miolo, Historia breve e vera de gl'affari de i Valdesi delle Valli*. Firenze, Leo S. Olschki Editore, 1972.

Amedeo Molnar, *I Valdesi primitivi: setta religiosa o movimento rivoluzionario? Protestantesimo XXIX*, 1974.

Amedeo Molnar, *Jan Amos Comenius e i valdesi. Bollettino di Studi Valdesi Nr. 127 (1970)*, s. 41-53.

Amedeo Molnar, *Nový pohled na středověké valdenství. Křesťanská Revue 28 (1961) s. 46.*

Amedeo Molnar, *Per un dialogo di contestazione. Protestantismo* vol. XXIII (1968). Roma, Tipografia editrice Cavour.

Amedeo Molnar, *Přátele italské reformace. Křesťanská Revue* 24 (1957) s. 230.

Amedeo Molnar, *Přehledka valdenské historiografie. Křesťanská Revue* 21 (1954) s. 311.

Amedeo Molnar, *Probuzený lev: o životě Petra Valda*. Praha, Kalich, 1945.

Amedeo Molnar, *Romani 13 nella interpretazione della Prima riforma. Estratti della Rivista „Protestantesimo“* XXIV (1969). Roma, Tipografia editrice Cavour, s. 65-78.

Amedeo Molnar, *Sfida al Costantinismo. Protestantismo* vol. XX (1965). Roma, Tipografia Ferraiolo, s. 1-12.

Amedeo Molnar, *Storia dei valdesi I. Dalle origini all'adesione alla Riforma (1176-1532)*. To, Claudiana, 1974.

Amedeo Molnar, *Valdenšti a reformace. Theologická Příloha Křesťanské Revue* (1952) s. 78-86.

Amedeo Molnar, *Valdenšti, evropský rozměr jejich vzdoru*. Praha, Kalich, 1973.

Amedeo Molnar, *Valdenský přítel Komenského. Theologická Příloha Křesťanské Revue* (1952) s. 127-132.

Amedeo Molnar, *Z nových valdenských informací. Theologia Evangelica* 4 (1951) s. 297-299.

Carlo Papini, *Valdo di Lione e i «poveri nello spirito»: Il primo secolo del movimento valdese (1170–1270)*, Torino, Claudiana, 2002.

Gian Paolo Romagnani, *La Bibbia, la coccarda e il tricolore. I valdesi fra due Emancipazioni 1798-1848*, Torino, Claudiana, 2001.

Ermanno Rostan, *L'Eglise vaudoise d'Italie et le mouvement oecumenique*. Genova, F.lli Papini.

Fulvio Ferrario, *Il futuro della Riforma*. Torino, Claudiana, 2016. ISBN 978-88-6898-097-9

Giorgio Spini, *Italia di Mussolini e protestanti*, Torino, Claudiana, 2007.

Giorgio Spini, *Italia liberale e protestanti*, Torino, Claudiana, 2002.

Giorgio Spini, *Risorgimento e protestanti*, Torino, Claudiana, 1998.

Enzo Stancati, *Gli ultramontani. Storia dei Valdesi di Calabria*, Cosenza, Aiello Editore, 1984.

Giorgio Tourn, *I valdesi, la singolare vicenda di un popolo - chiesa*. Torino, Claudiana, 2008. ISBN 978-88-7016-735-1

Giorgio Tourn, *I Protestanti una rivoluzione*. Torino, Claudiana, 1993. ISBN 88-7016-188-9

Jean-Pierre Viallet, *La Chiesa valdese di fronte allo stato fascista*. Torino, Claudiana, 1985.

David Zbiral: Současné bádání o středověké inkvizici. Stav, směřování, perspektivy. Český časopis historický, 1/2012.

Zehn Jahre Agape 1947-1957. *Dokumente von Agape*, 1958.

Edward Winter, *Der Josephinismus und seine Geschichte. Beiträge zur Geschichte Österreichs 1740-1848*, Prag, Rudolf M. Rohrer Verlag, 1943.

Elektronické zdroje

www: <<http://archivio.quirinale.it>>

www: <<http://bibliografia-valdese.com>>

www: <<http://leg16.camera.it>>

www: <<http://www.chiesavaldese.org>>

www: <<http://www.diaconiavaldese.it>>

www: <<http://www.fcei.it>>

www: <www.firenzevaldese.chiesavaldese.org>

www: <<http://www.instoria.it>>

Papini, *Il colloquio di Bergamo (1218) nella storia dei valdesi medievali. Testo della conferenza tenuta dal professor Carlo Papini nella Biblioteca Civica Angelo Mai sabato, 4 maggio 2002, organizzata dalla Biblioteca Civica in collaborazione con il Centro Culturale Protestante di Bergamo*. Dostupný z www:

<http://legacy.bibliotecamai.org/editoria/edizioni/colloquio_di_bergamo.htm>

www: <http://presidenza.governo.it/USRI/ufficio_studi/>

www: <<http://www.studivaldesi.org>>

www: <<http://www.vatican.va>>

Summary

In the first chapter I show the beginning of the Waldensian movement through its excommunication and underground spreading in a few European countries. Then the relationships between the Waldensian and the Hussite movements and their mutual influences. Also I give an overview of the structures and the theology of the Medieval Waldensian church until its joining the Swiss Reformation. In the second chapter I follow the history of the Waldensians through the dramatical persecutions of the XVII century up to the liberty achieved in 1848. In the third chapter I present the recent history of the Waldensian church until the present. In the fourth chapter I write about the faith and the organisation of the Waldensian church, its integration with the Italian Methodist church and I mention a few documents of ethical and social relevance approved by the Waldensian synod. In the fifth chapter I explain the Waldensian diacony and the financial tax system “8 × 1000”.